

Goternes Sprog, Historie og Efterliv

Et tværfagligt symposium

Α
Β
Γ
Δ
Ε
Ζ
Η
Θ

α
β
γ
δ
ε
ζ
η
θ

Ι
Κ
Λ
Μ
Ν
Ξ
Ο
Π

ι
κ
λ
μ
ν
ξ
ο
π

Ρ
Σ
Τ
Υ
Φ
Χ
Ψ
Ω

ρ
σ
τ
υ
φ
χ
ψ
ω

Goternes
Sprog, Historie
og Efterliv

Et tværfagligt symposium

Akterne fra det tværfaglige symposium
'Goternes Sprog, Historie og Efterliv'
arrangeret af *Sproghistoriekredsen*
ved Institut for Sprog og Kommunikation)
i samarbejde med *Forskerkredsen*
ved Center for Middelalderstudier,
onsdag den 15. marts 2006.

Redaktion
Mette Bruus
Hans Frede Nielsen

Mindre Skrifter
udgivet af
Center for Middelalderstudier
Syddansk Universitet, Odense
Nr. 25, 2006

ISSN 1601-1899

INDHOLD

Forord	iv
Hans Frede Nielsen, 'Tidlig gotisk sproghistorie'	1
Flemming Talbo Stubkjær, 'Gotisk og oldhøjtysk'	9
Ingemar Nordgren, 'Goterna och Skandinavien'	21
Tønnes Bekker-Nielsen, 'Goternes historie – set udefra'	32
Tore Nyberg, 'Den arianske tro i den gotiske magtperiode'	39
Mette Bruus, 'Glimt af goterne i den tidligste engelske litteratur'	46
John Lind, 'Goter og göticisme'	64
Christian Benne, '"Ein Kampf um Rom": Die Goten und das deutsche Nationalbewusstsein'	72
Marianne Børch, '"Ruder than Gothic" – eller hvorfor vi kalder gyserhistorier for gotiske'	81
Bo Hakon Jørgensen, 'Gotik som metafor for modernisme omkring 1900'	93

FORORD

I dette lille hæfte er samlet de otte forelæsninger, der blev holdt på Syddansk Universitet den 15. marts 2006 over temaet 'Goternes Sprog, Historie og Efterliv'. Foredragene er her anbragt i den rækkefølge, hvori de blev holdt, idet dog to af bidragene er forfattet af tilhørere ved symposiet, nemlig fil.dr. Ingemar Nordgren (Källby) og dr.phil. John Lind (Center for Middelalderstudier).

Den tværfaglige ramme, hvori foredragene indgik, viste sig frugtbar – ikke blot i den interesse, der blev udvist af de mange tilhørere, men også i de forskellige synsvinkler, der blev anlagt på stoffet: fra sprog, historie, arkæologi og religionsvidenskab til goternes genopdukken i den angelsaksiske litteratur og fremefter. De afsluttende foredrag viste den semantiske metamorfose, som ordene *gotisk* og *gotik* er undergået i nyere litteratur.

På omslagets forside er gengivet det gotiske alfabet, som Flemming Talbo Stubkjær omtaler på s. 12 i sit bidrag.

TIDLIG GOTISK SPROGHISTORIE

I Fig. 1, der er taget fra Schwarz 1956:84, ses en traditionel gengivelse af goternes oprindelse og vandringer på det europæiske fastland indtil 711, hvor vestgoterne i Spanien blev slået af maurerne ved Jerez de la Frontera i Andalusien. Goternes urhjem er ifølge denne model henlagt til Västergötland i Sverige i århundrederne før Kristi fødsel med en senere bosætning i det nordlige Polen omkring Weichsel-floden i perioden 0 til 200 e.Kr. Herefter vandrede goterne sydøstpå til Sortehavsområdet, hvor de delte sig op i østgoter og vestgoter. Sprogligt kender vi gotisk primært gennem den gotiske bibeloversættelse, der (formentlig) blev foretaget af den arianske, vestgotiske biskop Wulfila i det nuværende Bulgarien lige efter midten af det 4. århundrede e.Kr.

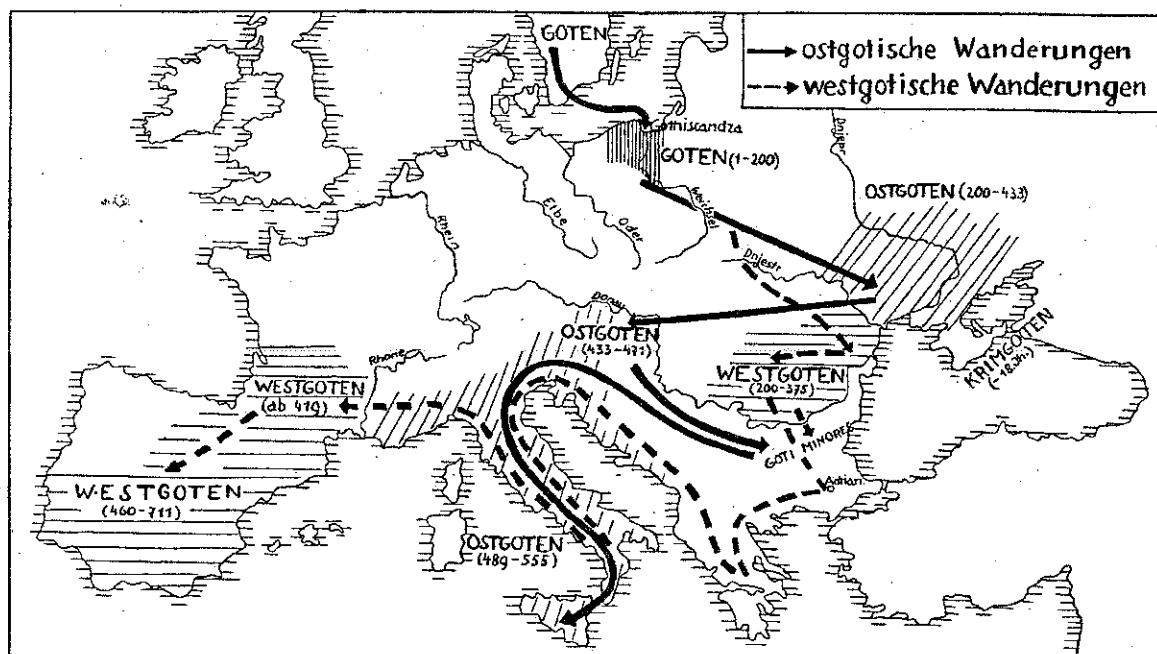

Fig. 1

Under pres fra bl.a. hunnerne blev goterne senere tvunget til at drage syd- og vestover. Vestgoterne etablerede et rige først i Sydfrankrig og senere i Spanien, der som antydnet gik under som følge af maurernes invasion. Østgoterne erobrede i sidste del af det 5. århundrede Italien, hvor de etablerede et rige med tyngdepunkt i Ravenna. Dette rige kom i 555 under østromersk herredømme. Det er nyttigt af have denne korte historiske oversigt i baghovedet, når jeg i det følgende vil forsøge at belyse det gotiske sprogs placering i forhold til de øvrige germanske sprog. Jeg skal her tilføje, at jeg med betegnelsen gotisk refererer til Wulfilas bibelsprog, selvom der også er belagt en del

andre, mindre gotiske sprogformer, bl.a. nogle få gotiske runeindskrifter, fx Kowel- og Pietroassa-indskrifterne i Ukraine og Rumænien. Her kan jeg henvise til Fig. 2 (Haugen 1976:114):

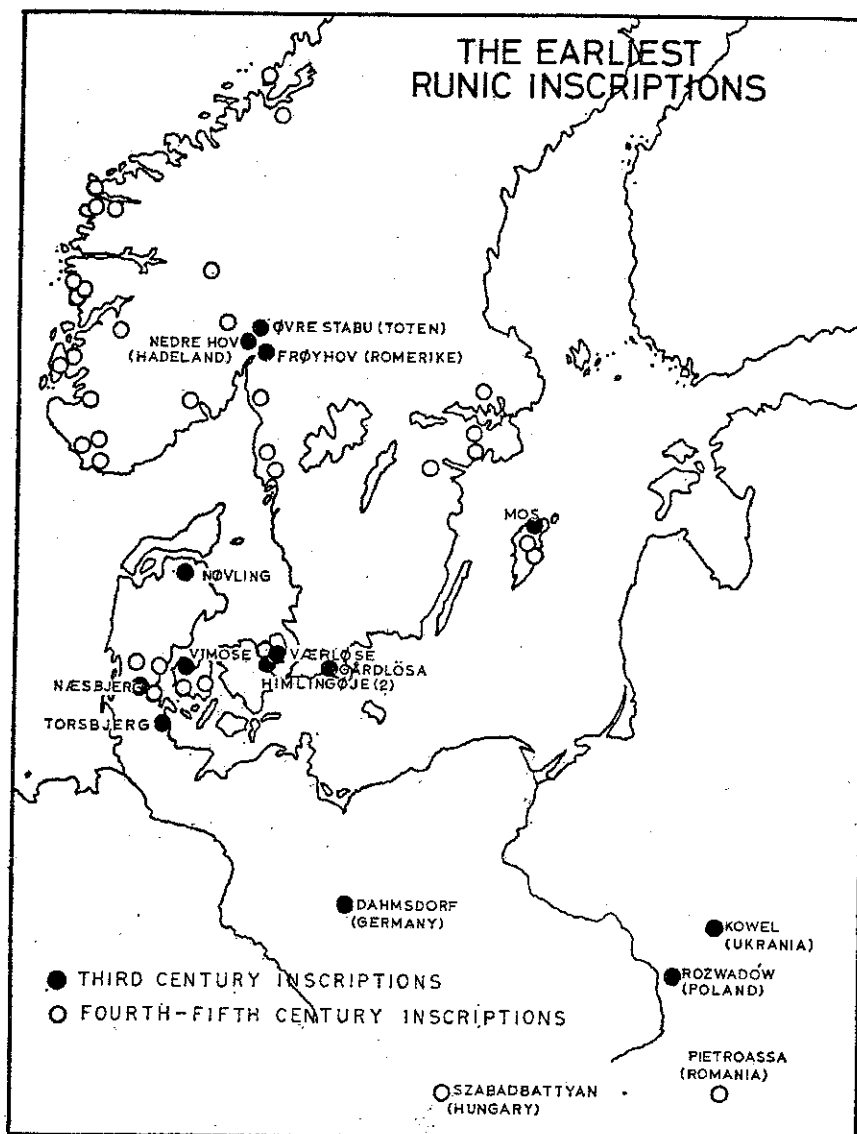

Fig. 2

I det følgende vil jeg gennemgå nogle modeller for hvordan forskere igennem tiderne har anbragt gotisk inden for den germanske sprogfamilie. Stamtræsteoriens fader, August Schleicher, opstillede i 1860 et stamtræ over de germanske sprogs udvikling, hvor *Gotisch*, *Deutsch* og *Nordisch* kom til at udgøre den første forgrening (se Fig. 3, der er gengivet efter Schleicher 1860:94). Schleichers terminologi blev ændret til *Ostgermanisch*, *Westgermanisch* og *Nordgermanisch* af Wilhelm Streitberg i 1896 (Streitberg 1974 [1896]:13-15), og denne udformning af stamtræsmodellen har vundet stor udbredelse. Bl.a. findes der næsten ikke en moderne engelsk sproghistorie, hvor tredelingen *East*, *West* og *North Germanic* ikke er benyttet. Udgangspunktet for

terminologien er helt klart geografisk betinget med gotisk/østgermansk placeret i Sydøsteuropa.

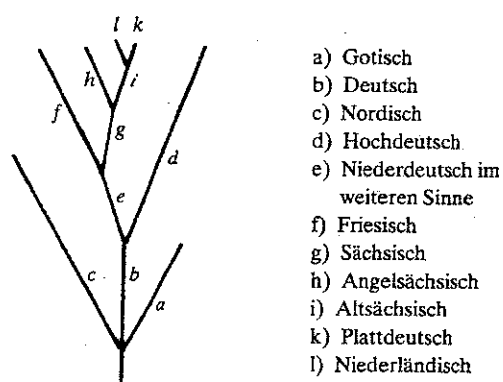

Fig. 3 Deutsche Grundsprache

Lidt anderledes ser det ud, hvis man bladrer moderne værker om det tyske sprogs historie igennem. Her er det Friedrich Maurers model fra 1942, der hovedsageligt anvendes (Fig. 4, jvf. Maurer 1952:135). Maurer tog som sit udgangspunkt oplysninger om tidlige germanske stammeforhold fra de romerske historikere Plinius og Tacitus og kombinerede disse med den arkæologiske viden anno 1942 om det tidlige germanske stammeområde. Herved kunne Maurer operere med fem kulturkredse (linje 3), og tyskerne opstod som nation gennem konvergens mellem tre af disse kulturkredse.

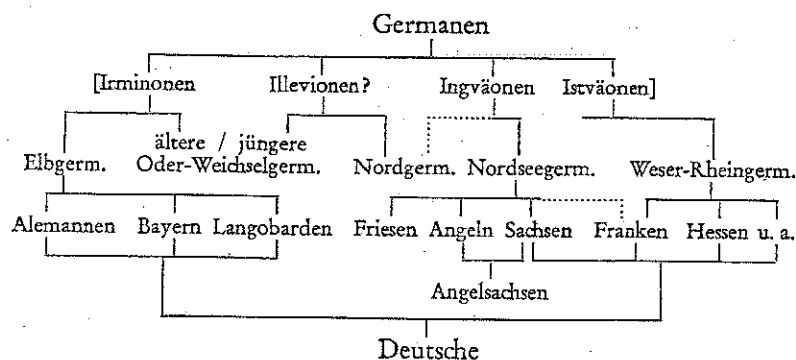
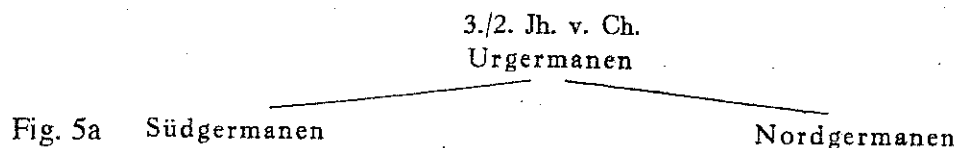

Fig. 4

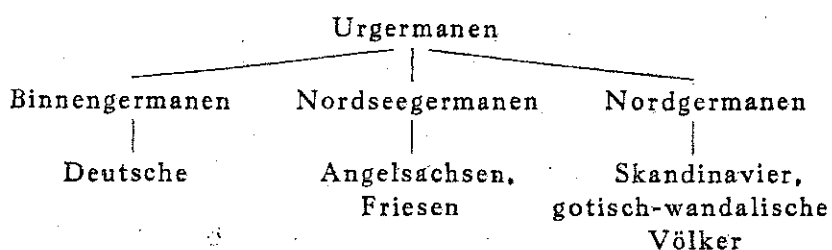
Paradoksalt nok blev de sproglige vidnesbyrd henvist til en sekundær rolle i Maurers model, hvilket skyldtes de germanske oldsprogs relativt sene fremkomst. Vores interesse her er naturligvis goterne, og de tilhørte den kulturkreds, der betegnes af Maurer som *Oder-Weichselgermanisch* – en kulturkreds hvis placering stemmer overens med Tacitus' anbringelse af goterne i 98 e.Kr., hvor *Germania* udkom (se Bruun & Lund 1974: I,76-77 og 91 [kort]).

I en tredje model fra 1951 (Fig. 5a) delte Ernst Schwarz (1951:276) germanerne i 3.-2. årh. f.Kr. op i sydgermanere og nordgermanere, idet nordgermanerne omfattede såvel skandinaverne som de senere goter:

I det 3. årh. e.Kr. var goterne, som det fremgår af modellens senere variant (Fig. 5b), udskilt som et separat folk efter deres udvandring fra Skandinavien:

Kilden til denne traditionelle opfattelse af goternes oprindelse var Jordanes, en balkangoter der i 551 i Konstantinopel skrev det historiske værk *De origine actibusque Getarum*, hvori han beskrev øen *Scandza* som en *officina gentium* og *vagina nationum*, hvorfra goterne var udvandret og i tre skibe sejlet over havet til *Gotiscandza*, der er blevet analyseret som **gutisk-andja* 'gotisk kyst', og som af nogle endda er blevet identificeret med bynavnet *Gdansk*. Tilhængerne af et gotisk urhjem i Sverige henviser også til stednavne som *Gotland* og *Götland*. Måske fik Jordanes endda ideen til at tilskrive goterne skandinavisk herkomst fra et geografisk værk fra 150 e.Kr. skrevet af en i Alexandria bosiddende græker ved navn Ptolemæus, der anbragte stammen *Goutai* på (øen) *Skandia* (Cuntz 1923:70). *Goutai* kan formentlig identificeres med oldnordisk *Gautar* og fornsvensk *Götar*.

Det formodes, at goterne var bosiddende i det nordlige Polen til i hvert fald en gang i det 2. århundrede e.Kr., da stammen jo stadigvæk boede heroppe på Tacitus's tid. Moderne arkæologer afviser eksistensen af nogen arkæologisk sammenhæng mellem Sverige og Oder-Weichselområdet – og dermed også muligheden af at påvise en gotisk udvandring fra Skandinavien på arkæologisk grundlag. Til gengæld tegner der sig, som det ses af Fig. 6 (Nielsen 2000:346, efter Heather 1996:22), et meget tydeligt billede af, at den kulturkreds, Wielbark-kulturen, der var karakteristisk for det nordlige Polen fra 0-200 e.Kr., bredte sig sydøst-over og gradvist overgik til den ukrainske Černjachov-kultur nord og øst for Sortehavet, der varede fra ca. 250-400 e.Kr. Černjachov-kulturen, der formentlig var multi-etnisk, matcher det historisk attesterede, samtidige gotiske bosættelsesområde mellem Donaus og Dons nedre løb. Så nok er der arkæologisk belæg for gotisk udvandring fra Oder-Weichselområdet til Sydøsteuropa, men ikke fra Skandinavien til det nordlige Polen. Schwarz tog Jordanes for pålydende, men havde

ikke noget tungtvejende sprogligt bevismateriale til understøttelse af sin tese om et oprindeligt 'gotonordisk' fællessprog i Skandinavien.

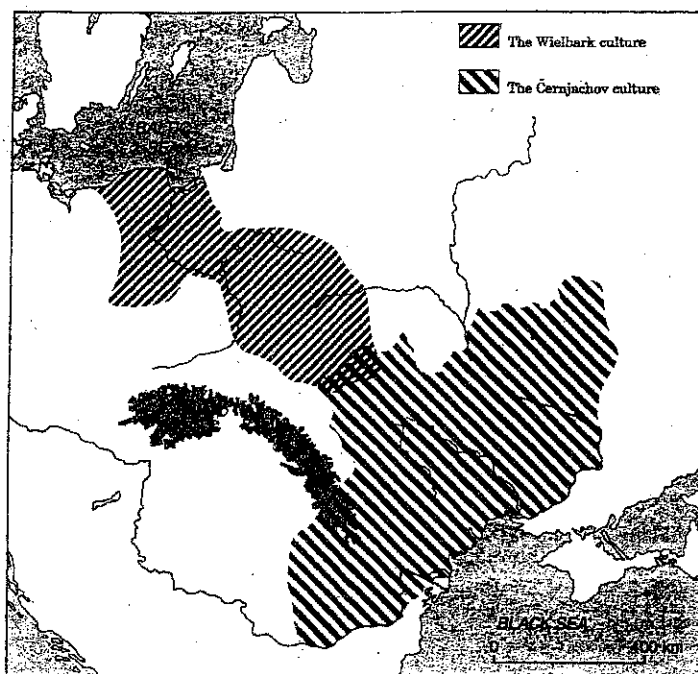

Fig. 6

Denne kritik af Schwarz er især blevet fremsat af Hans Kuhn i 1955 men også af en række andre forskere som fx Joseph Voyles i 1968. Hermed er vi fremme ved Fig. 7 (Voyles 1968:736), hvor en fjerde model er opstillet. Her opfattes gotisk som den første udskillelse fra fællesgermansk, medens der i Nordeuropa først senere skete en opdeling af det tilbageværende germanske i vest- og nordgermansk.

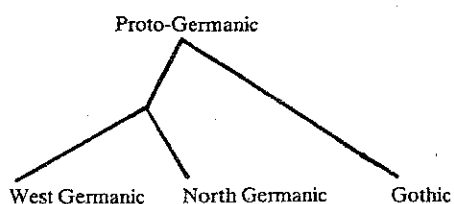

Fig. 7

Når søgelyset retter sig mod de tidligste germanske sprogs opdeling, er det vigtigt at holde sig for øje, at der kun er ét af de germanske oldsprog, som er samtidigt med gotisk, og det er det ældre skandinaviske runesprog, der i perioden 160 til 500 e.Kr., og især tiden 250-450, udviser et overraskende ensartet præg. Andre tidlige germanske sprog som oldengelsk, oldhøjtysk, oldsaksisk, oldnordisk og oldfrisisk er overleveret langt senere, nemlig fra 8. århundrede og fremefter. At forskellen mellem gotisk og det tidlige skandinaviske runesprog var meget stor, kan nemt påvises. Ganske vist kan man ikke sammenligne bibeltekster, idet bibelen blev oversat langt senere til de skandinaviske sprog end til gotisk. Men ved at oversætte fx den berømteste af alle

er indtrådt i oldnordisk (-*gestr*, *hyltir*), oldengelsk (-*giest*, *hylte*) og oldfrisisk (-*iest*, *helte*).

I Kuhns model (jvf. Fig. 7) udledes de senere nord- og vestgermanske oldsprog af det sprog, der blev anvendt i de tidlige skandinaviske runeindskrifter, og som ifølge Kuhn havde en udbredelse fra Trøndelag og Uppland mod nord ned over Sydsandinavien til dybt ind i Nordtyskland (selvom der ikke var belagt runer i Nordtyskland). En sådan model mener jeg, at der en del der taler for. Jeg skal her henviser til mit eget forsøg fra 1998 på at gruppere de germanske sprog (Fig. 8, Nielsen 1998:57):

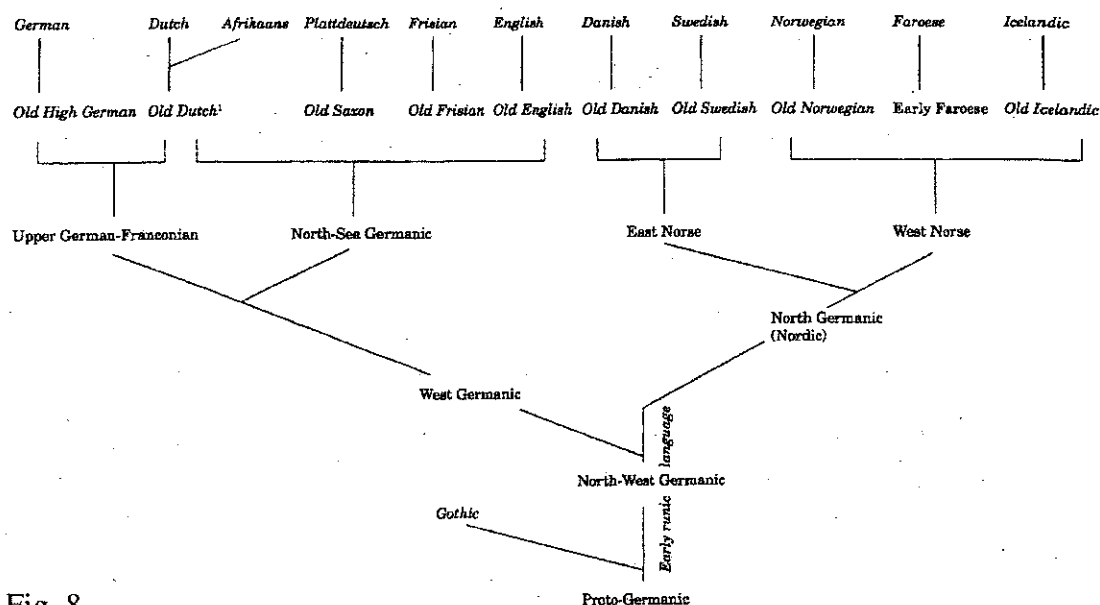

Fig. 8

Jeg identificerer runesproget med et fælles-nordvestgermansk, som jeg formoder eksisterede, indtil vestgermansk omkring 300 e.Kr. begyndte at indføre selvstændige fornyelser i et område syd og sydvest for Slesvig, medens runesproget i Skandinavien fortsatte uændret indtil lige efter 500, hvor de første særlige nordiske sprogtræk begyndte at udvikle sig. Det er vigtigt at lægge mærke til i min model, at de belagte sprog er angivet i kursiv, mens rekonstruerede sprogstadier står med almindelig skrift. Sproghistorisk ved vi således kun én ting med sikkerhed om den germanske sprogsituation i det 4. århundrede, og det er at gotisk var forskelligt fra – og fornyende i forhold til – den form for germansk, der blev talt i Skandinavien.

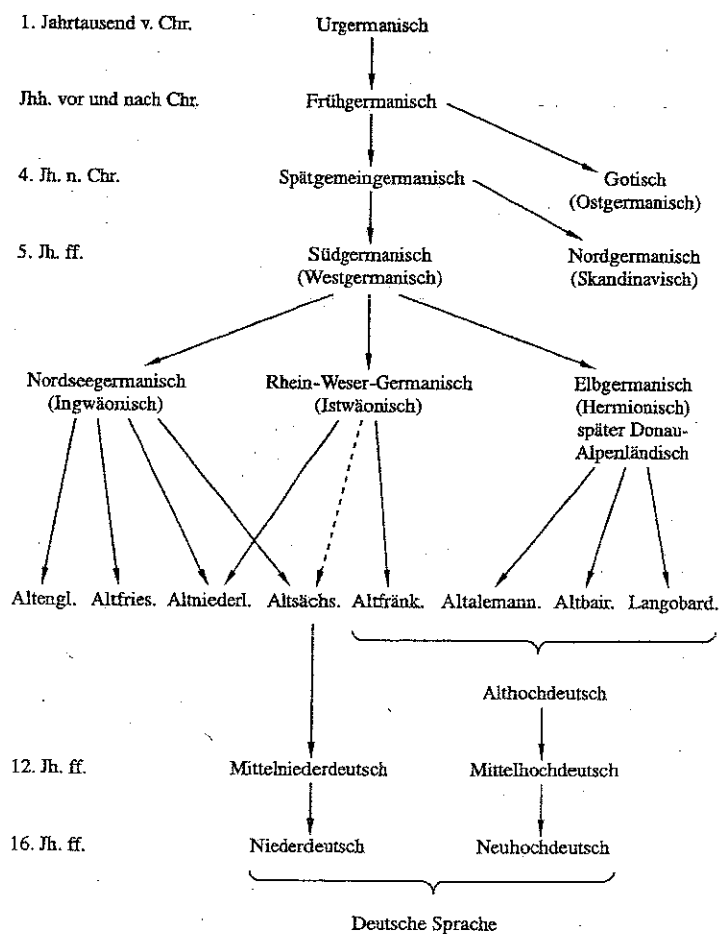
*Institut for Sprog og Kommunikation
 Syddansk Universitet
 Campusvej 55
 5230 Odense M*

Bibliography

- Antonsen, E.H. 1975. *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions*. Tübingen: Niemeyer.
- Bruun, N.W. & A.A. Lund (eds.). 1974. *Tacitus Germania*, I-II. Århus: Wormianum.
- Cuntz, O. 1923. *Die Geographie des Ptolemaeus*. Berlin: Weidmann.
- Haugen, E. 1976. *The Scandinavian Languages*. London: Faber & Faber.
- Heather, P. 1996. *The Goths*. Oxford: Blackwell.
- Kuhn, H. 1955. 'Zur Gliederung der germanischen Sprachen'. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 86:1-47.
- Maurer, F. 1952. *Nordgermanen und Alemannen*. 3. Auflage. Bern/München: Francke.
- Nielsen, H.F. 1998. *The Continental Backgrounds of English and its Insular Development until 1154* (= A Journey through the History of the English Language in England and America, I). Odense: University Press.
- Nielsen, H.F. 2000. *The Early Runic Language of Scandinavia. Studies in Germanic Dialect Grouping*. Heidelberg: Winter.
- Schleicher, A. 1860. *Die deutsche Sprache*. Stuttgart: Cotta.
- Schwarz, E. 1951. *Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Studien zur Ausgliederung der germanischen Sprachen*. Bern: Francke / München: Lehnen.
- Schwarz, E. 1956. *Germanische Stammeskunde*. Heidelberg: Winter.
- Streitberg, W. 1974 [1896]. *Urgermanische Grammatik*. 4., unveränderte Auflage. Heidelberg: Winter.
- Voyles, J.B. 1968. 'Gothic and Germanic'. *Language* 44:720-746.

GOTISK OG OLDHØJTYSK

Efter aftale med Hans Frede Nielsen skal jeg i mit bidrag til 'Goterdagen' først og fremmest fokusere på det rent sproglige – gennem en sammenligning af gotisk og oldhøjtysk. For de af mine tilhørere, der hverken kender gotisk eller oldhøjtysk, bliver det en *tour de force* på et kvarters tid i selskab med ukendte oldsprog; for de af mine tilhørere, som er fortrolige med begge sprog, vil det blive et forhåbentligt kært gensyn med for længst fortrolige fænomener. Den traditionelle opstilling af de nærmere og fjernere slægtskabsforhold mellem de germanske sprog foreligger i en lang række varianter af stamtræteorien. Teorien er ofte blevet kritiseret og søgt forbedret – også af den sidste foredragsholder, min kollega Hans Frede Nielsen. Her er et forslag til klargøring af relationerne mellem de germanske sprog, fremsat af Stefan Sonderegger:

Interessant i Sondereggers opstilling men ikke spor ny er blandingen af dokumenterede sprogtrin og blot antagne. Vi ser, at gotisk bliver udskilt fra *Frühgermanisch* på et relativt tidligt tidspunkt. Rigtigt er, at sproget er dokumenteret i større tekster allerede i det 4. århundrede; langt tidligere end større tekster på de andre germanske oldsprog. Derimod skal der argumenteres for antagelsen af linien *Frühgermanisch, Spätgemeingermanisch, Südgermanisch* (eller *Westgermanisch*).

Sonderegger interesserer sig især for oldhøjtysks placering, fordi det var ham, der havde til opgave at skrive bidraget 'Althochdeutsche Sprache' i *Kurzer Grundriss der germanischen Philologie bis 1500* (1970), hvorfra opstillingen oprindeligt stammer. (Samme opstilling ses i Sondereggers *Althochdeutsche Sprache und Literatur*, 3. Auflage, 2003, hvorfra bilag 1 er taget.) I samme bind skriver J. W. Marchand om gotisk. Som man ser, opfatter Sonderegger oldhøjtysk som en fællesnævner for en række dialekter: oldfrankisk, oldalemannisk, oldbairisk og langobardisk. Man ser også, at disse sprog først foreligger for os langt senere end gotisk, nemlig ca. 4-500 år senere. Alene den tidsmæssige afstand gør en direkte sammenligning mellem de to oldsprog gotisk og oldhøjtysk til en noget tvivlsom affære.

Man kan – idet jeg her foregriber mine analyser – ikke sige, at oldhøjtysk er et sprog, hvis umiddelbare forudsætning ligger i gotisk. Således er den traditionelle terminologi 'østgermanske' versus 'vestgermanske' sprog efter min opfattelse velbegrundet. Men man kan sige, at de to sprog er stærkt beslægtede, og med føje antage, at begge sprog går tilbage til et fælles ursprog, hos Sonderegger kaldt *Frühgermanisch*.

Sonderegger gør i sin *Althochdeutsche Sprache und Literatur*, 3. Auflage 2003, udtrykkeligt opmærksom på, at diverse stamtræer – også hans eget – repræsenterer hjælpekonstruktioner til brug for vores teoridannelser om perioderne, før de sproglige vidnesbyrd sætter ind, og at sproghistoriske udviklinger aldrig forløber i de lige linier, som opstillingen af et rigoristisk genealogisk stamtræ kunne suggerere. Snarere er det sådan, at den sproghistoriske udvikling svinger over århundrederne mellem på den ene side en tiltagende differentiering hen mod nye dialekter og på den anden side en integration til nye kommunikationssamfund, til skriftdialekter og til sidst til skriftsprog, som oftest fungerer som overordnede skriftsystemer for underliggende, fra hinanden stærkt varierende mundtlige dialekter.

Overleveringen af gotisk

Historikerne opererer som bekendt med en opdeling af goterne i østgoter og vestgoter, primært begrundet i de forskellige faser af gotiske stammers vandringer fra Østersøkysten mod Sydøsteuropa og senere mod Italien og Pyrenæerne. Den opdeling er ikke så enkel, når vi ser på det overleverede sproglige materiale. Den gængse opfattelse er, at bortset fra nogle navne i græske og latinske tekster og et par ganske korte indskrifter er alle andre tekster vestgotiske – eller også lader de sig ikke tilordne det ene eller andet sprog. Det

fører mig til at sige, at vi om dette germanske oldsprog bør bruge termen 'Gotisk', mere præcist 'bibelgotisk' eller 'Wulfilansk'. Det bør vi af følgende grunde:

Langt den største del af den gotiske overlevering findes i såkaldte codices, som indeholder brudstykker af den gotiske bibel. Med andre ord er næsten hele overleveringen en oversættelse af biblen. Der er bevaret temmelig meget af evangelierne, en del af Paulusbrevene; fra Det gamle Testamente er næsten intet overleveret. Det må forblive et uløseligt problem, om der overhovedet har foreligget en oversættelse af Det gamle Testamente.

Bibeloversættelsen er lavet af den gotiske biskop Wulfila. Det bevidnes i den klassiske historieskrivning og i den teologiske litteratur. De vigtigste kilder til Wulfila er kirkehistorikerne, som med større eller mindre tidslig afstand giver dels supplerende oplysninger, dels modstridende oplysninger. Følgende synes at stå fast: Wulfilas forældre var kappadoniere, som blev slæbt bort af vestgoter under et vestgotisk erobringstog. Wulfila er født omkring 311 eller måske snarere i 307. Det er uklart, hvornår, hvordan og hvor han fik sine sprogkundskaber. Som 30-årig blev han ordineret som biskop med den opgave at drive mission blandt vestgoterne. Omkring 348 blev han og hans menighed i forbindelse med kristenforfølgelserne fordrevet, hvor de som *Gothi minores* vel bosatte sig i Mø sien, området ud mod Sortehavet nord for Bosphorus. Man formoder, at det væsentligste oversættelsesarbejde har fundet sted her. Der må have været skriveværksteder, hvor oversættelsen kunne mangfoldiggøres.

Ud fra Wulfilas bibeloversættelse kan man ikke sige noget om Wulfilas position i de kirkelige retningskampe. Vi ved, at Wulfila deltog i det arianske koncil i Konstantinopel i 360, og kirkehistorikerne har også ment, at han måtte henføres til den arianske fløj i dogmestriden, som tabte kampen efter konciliet i Konstantinopel i 381. Wulfila er død i årene umiddelbart efter. Traditionelt siger man, at Wulfilas oversættelse er fra 375 – hvilket naturligvis er en simplificering.

Det største håndskrift vi har af den gotiske bibel er en afskrift fra ca. 500. Skriften er med sølv og guld på purpurfarvet pergament og kaldes Sølvbiblen, *Codex argenteus*. Det indeholder fragmenter af de fire evangelier i rækkefølgen Matthæus, Johannes, Lukas og Markus. Der er bevaret 187 blade ud af oprindeligt 336 (hvordan man så end har beregnet dette tal). Håndskriftet er blevet til i Norditalien. Dets første kendte opbevaringssted er klostret Werden ved Ruhr. I renæssancen blev håndskriftet benyttet, idet Gropius Becanus i 1569 offentliggjorde det gotiske Fadervor efter *Codex argenteus*. Gennem kejser Rudolf II (1576 – 1612) kom det til Prag. Ifølge én tradition fik dronning Christina af Sverige det i 1648 som gave. Derfor ligger håndskriftet i dag i Uppsala.

Det er ubestrideligt, at den gotiske bibeltekst går tilbage til et græsk forlæg. Det er et forsøg på at oversætte så trofast over for forlægget som muligt. Desværre har det ikke været muligt at finde dette forlæg, ja det kan faktisk ikke bestemmes nærmere. De i visse udgaver trykte græske tekster er i bedste fald et godt forsøg på at rekonstruere den græske tekst.

Når vi i dag læser de gotiske tekster, skal vi gøre os klart, at vi læser tekster, der er lagt til rette på en ganske særlig måde: De er omsat til det latinske alfabet. Håndskrifterne selv viser et ganske særligt gotisk alfabet, hvis opfindelse tilskrives Wulfila. Oprindelsen til den gotiske skrift er i forskningen mere omstridt end noget som helst andet problem vedrørende gotisk. De fleste ser en kraftig indflydelse fra det græske alfabet – hvilket jo også er det mest sandsynlige – andre ser også indflydelse fra det latinske alfabet, såmænd ved visse bogstaver fra runeskriften. I bilag 2 ses det gotiske alfabet:

A	a	I, Ī	i	R	r	<i>Gotisches Alphabet</i>
B	b	K	k	S	s	
Γ	g	Λ	l	T	t	
Δ	d	M	m	V	w	
E	e	N	n	F	f	
U	u	ſ	y	X	ch	
Z	z	N	y	O	hw	
h	h	Π	u	R	o	
ϕ	p	Ϙ	p	T		

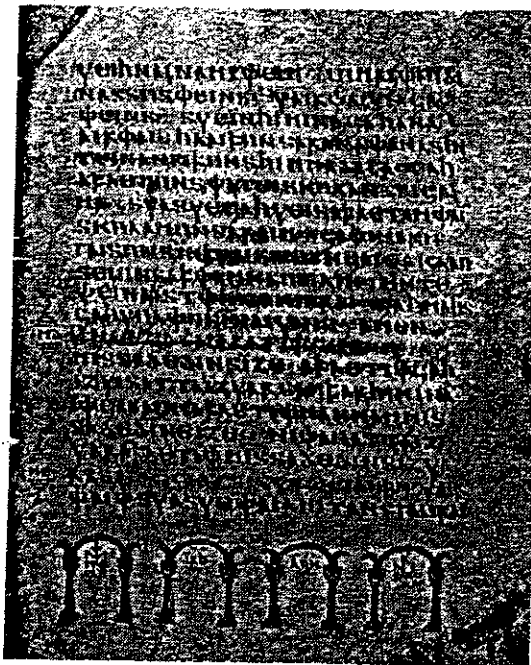
Bilag 2: Det gotiske alfabet, fra Astrid Stedje *Deutsche Sprache gestern und heute*

Bilag 3 (se s. 13) viser en side fra Codex argenteus, hvor de første ord af Fadervor mangler. Mellem linierne er trykt en oversættelse til tysk med bibeholdelse af ordstillingen i gotisk. Jeg læser den gotiske tekst op, idet jeg bruger de lydverdier, som forskningen stort set er enig om er de rigtige. Det drejer sig fx om grafien ‘ei’ for [i:] og ‘ai’ før ‘r’ og ‘h’ for kort åben e-lyd [æ]. Se fx 1. og 2. linie. Man bemærker også thornlyden, markeret med det nordiske grafem.

Det turde – også for ikke-sproghistorikere – fremgå umiddelbart, at vi her har et germansk sprog foran os. Alene ordforrådet viser det. Langt de fleste ord genkender vi i andre germanske sprog: fx ‘weihnai’ ~ ty. ‘weihen’; ‘namo’ ~ ty. ‘Name’; ‘hlaif’ ~ eng. ‘loaf’, da. ‘leve’. Enkelte ord er gotiske uden paralleller i andre germanske sprog, fx ordet i 1. linie for ‘kongerige’, hvor afledningselementet ‘-assus’ også kendes fra vestgermanske sprog, mens helheden med den første del af ordet, som betyder ‘konge’, er specifikt gotisk.

Bilag 4 (se s. 14) er et aftryk fra Stamm-Heynes Wulfilaudgave. Igen har jeg valgt et tekststykke, som er mine tilhørere bekendt, nemlig indledningen til Juleevangeliet. Jeg læser de første syv vers op og kommenterer derefter en række sproglige fænomener.

Et helt særligt træk ved de germanske sprog er, at de gennem en systematisk udnyttelse af aflyden danner ‘stærke’ verber.

Eine Seite des Codex ar-
genteus mit dem Vater-
unser, Matthäus 6:9–16.
Die ersten Worte fehlen:
atta unsar pu in himinam.

weihnai *namo þein.* *qimai* *þiudi-*
 geheiligt werde Name dein. Komme König-
nassus þeins. *wairþai wilja*
 reich dein. Werde Wille
þeins swe in himina jah ana
 dein wie in Himmel auch auf
airþai. hlaif unsarana þana sin-
 Erden. Brot unser dieses. täg-
teinan gif uns himma daga. jah
 liche gib uns (an) diesem Tage. Und
aflet uns þatei skulans sijai-
 erlaß uns was schuldig wir
ma. swaswe jah weis afletam þaim
 seien, sowie auch wir erlassen den
skulam unsaraim. jah ni brig-
 Schuldigen unseren. Auch nicht brin-
gais uns in fraistubnjai, ak lau-
 ge uns in Versuchung, sondern lö-
sei uns af þamma ubilin. unte
 se uns von dem Übel; denn
þeina ist þiudangardi. jah mahts
 dein ist Herrschaft und Macht
jah wulþus in aiwins. amen.
 und Herrlichkeit in Ewigkeit. Amen.

2. KAPITEL

- 1 Warþ þan in dagans jainans, urrann gagrefts fram kaisara Agustau gameljan allana midjungard.
- 2 Soh þan gilstrameleins frumista warþ at wisandin kindina Syriaïs [raginondin Saurim] Kyreinaïau.
- 3 Jah iddjedun allai, ei melidai weseina; hwarjizuh in seinai baurg.
- 4 Urrann þan jah Iosef us Galeilala us baurg Nazaraïþ, in Iudaiian in baurg Daweidis sei haitada Beþlahaim, duþe ei was us garda fadreinaïs Daweidis,
- 5 anameljan miþ Mariin sei in fragiftim was imma qeins, wisandein inkilþon.
- 6 Warþ þan, miþþanei þo wesun jainar, usfullnodedun dagos du bairan izai.
- 7 Jah gabar sunu seinana þana frumabaur jah biwand ina jah galagida ina in uzetin, unte ni was im rumis in stada þamma.
- 8 Jah hairdjos wesun in þamma samin landa þairh-wakandans jah witandans wahtwom nahts ufaro hair-dai seinai.
- 9 Iþ aggilus frauþins anaqam ins jah wulþus frauþins biskain ins jah ohtedun agisa mikilamma.
- 10 Jah qaþ du im sa aggilus: ni ogeiþ, unte sai spillo izwiþ faheid mikila, sei wairþiþ allai managein,
- 11 þatei gabaurans ist izwis himma daga nasjands, saei ist Kristus frauþa, in baurg Daweidis.
- 12 Jah þata izwis taikns: bigitid barn biwundan jah galagid in uzetin.
- 13 Jah anaks warþ miþ þamma aggilau managei harjis himinakundis hazjandane guþ jah qiþandane:
- 14 wulþus in hauhistjam guda jah ana airþai gawairþi in mannam godis wilþins!

2, 2 raginondin Saurim scheint aus einer Glosse in den Text geraten zu sein; Bernh., Braune, Str. nehmen wisandin kindina Syriaïs für das Glossem und at raginondin Saurim für den alten Text. — Kyreinaïau Bernh. — 5 qeins Cod. für qens. — 10 faheid Cod. für fahed.

Bilag 4: Lucas 2, 1-14, fra Stamm-Heynes Wulfila-udgave

Eksempler ses i 'urrann' v. 1; 'warth' v. 2 (jeg bruger grafien 'th' for thorntegnet). Begge former er præteritumformer af 'ur-rinnan', hhv. 'wairthan' (jf. ty. 'rennen/rannte'; 'werden/wart'). Formene 'was' v. 4 og v. 5, 'wisandein' v. 5 og 'wesun' v. 6 er alle regelrette former af verbet 'wisan'. Som i alle andre germanske sprog råder dette verbum

over en suppletiv fleksion, dvs. at der indgår forskellige stammer i paradigmet. Også det stærke verbum 'bairan' ses i v. 6 i infinitiv og i v. 7 i præteritum 'gabar' – jf. ty. 'gebären/gebar'. Tilsvarende kan siges om 'biwand' i v. 7.

En særlig germansk opfindelse er udviklingen af såkaldt svage verber. De danner ikke deres tempusformer via aflydssystemet, men danner med fastholdelse af stammevokalen præteritumsystemet ved hjælp af et dentalsuffiks. Eksempler: 'iddjedun' – da. 'alle gik/drog'. Formen er 3. person, plural, præteritum med dentalsuffikset –dun. Formen er den normale præteritumsform til verbet 'gaggan' – udtales som ty. 'gangen'. Dette suppletive paradigme kendes ikke i andre germanske sprog. 'usfullnodedun' v. 6 er præteritum, aktiv med dentalsuffikset –dedun af verbet 'us-fullnan'.

Naturligvis genfinder vi det meste af ordforrådet i andre germanske sprog. Mig bekendt er formerne med varianter af ordet for 'at skrive', nemlig 'meljan', sprogspecifikke ('gameljan' v. 1, 'gilstrameleins' ('indskrivning') v. 2, 'anameljan' v. 5). Det gælder også det herlige ord 'uzetin' v. 7. Dansk og tysk har 'krybbe', 'Krippe'. Det betyder det gotiske ord også. Etymologisk betyder det 'det, der ædes ud af' ('uz-etin' ~ ty. 'aus-essen').

Gotisk repræsenterer en tidlig type af germanske sprog. Der er allerede sket en reduktion af antallet af distinkte kasusformer, men gotisk har stadig fulde vokaler i alle stavelsestyper. Normalt siger man, at et kendetegn ved de germanske sprog er indførelsen af initialaccenten (den germanske trykaccent) med den følge, at især første stavelse får et markant tryk; de andre stavelser bliver tryksvage, hvorved de ikke i det lange løb kan opretholde fuldvokaler i dem. Det synes, som om gotisk – der har initialaccent – stadig har stavelser med bitryk, idet det er forudsætningen for forekomsten af lange fuldvokaler i dem. Ved en sammenligning med oldhøjtysk på dette punkt må man hævde, at gotisk markerer et tidligere stade i sprogudviklingen.

Gotisk har syntetiske passivformer i præsenssystemet, hvad der ikke er tilfældet på fx oldhøjtysk. Den gotiske passiv er morfologisk ikke sammenlignelig med den nordiske.

Stiller man spørgsmålet, om dette tekstuddrag repræsenterer det gotiske sprog, som det har lydt, da Wulfila lavede sin oversættelse, må svaret efter min opfattelse blive et både-og. Der er for mig ingen tvivl om, at teksterne viser de faktisk forekommende former og leksemer. Hvad angår den fonetiske realisering af formerne, står vi også på relativ sikker grund. Derimod er det et vanskeligt spørgsmål, om den syntaks vi står overfor i teksterne – herunder ordstillingen – er genuin gotisk. Betragter vi v. 2, konstaterer vi først, at tekststedet er usikkert, jf. fodnoten. Dernæst må man undre sig over hele konstruktionen fra 'at' og ud. 'at' er en præposition, der styrer dativ med betydningen 'da/ved'. Ser vi først bort fra indskuddet, må man nok regne med en med vore øjne mislykket participialkonstruktion: Vi oversætter: '(da) Kvirinius værende statholder (i Syrien)' ~ 'da Kvirinius var statholder i Syrien'. De tre bærende ord står alle i dativ singularis, vel sagtens p.g.a. 'at'. Den type konstruktion kendes ikke fra andre germanske sprog, men på dette sted står der i de græske tekster en absolut genitivkonstruktion. Det synes, at Wulfila vil lave en absolut konstruktion, men p.g.a. 'at' sætter det hele i dativ. I indskuddet

'beherskende Syrien' står begge ord også i dativ, velsagtens for at lave en absolut konstruktion efter græsk mønster.

Overalt i Wulfilateksten er der et utal af participialkonstruktioner og infinitivkonstruktioner, som forekommer mig opstået i en bestræbelse på at komme så tæt på det græske forlægs konstruktionsmåder som muligt. Dette træk at ville være så tro som mulig over for den hellige teksts originalsprog, genfinder man også i oldhøjtyske oversættelser af de hellige skrifter. Men den selvsamme bestræbelse øver mere eller mindre vold på den germanske syntaks.

Jeg vender senere tilbage til en sammenfatning af gotisks stilling blandt de germanske sprog.

Overleveringen af oldhøjtysk

Det, der afgrænser oldhøjtysk fra alle andre germanske sprog, er den 2. lydforskydning, også kaldet den højtyske lydforskydning. Groft forenklet rammer den den germanske ustemte, fortisklusilrække [p – t – k] Alt efter position i stavelsen forskydes disse lyd til enten affrikaterne [pf – ts – kX] eller til spiranterne [f(f) – s(s) – X]. (Med 'X' betegner jeg den tyske Ach-lyd). Denne forskydning er konstituerende for de sydligste tyske dialekter bairisk/østrigsk og alemannisk (= de øvretyske dialekter), mens den kun i mindre grad rammer de mellemtytske dialekter. Øvretyske og mellemtytske dialekter sammenfattes til 'højtysk'. Dialekterne nordfor – de nedertyske – rammes ikke. Sproghistoriske udviklinger de sidste 1200 år er ansvarlige for, at det vi i dag kalder for 'Hochdeutsch' bl. a. er blevet en betegnelse for den kodificerede udtalenorm for standardtysk, som kan høres overalt i det tysksprogede område. Sondereggers oversigtsbillede – bilag 1 – tager ikke højde for de forskelle, der faktisk var mellem de øvretyske dialekter og de mellemtytske – i skemaet repræsenteret ved 'Altfränkisch'.

For godt 20 år siden plæderede Vennemann for en helt anden opfattelse af forholdet mellem de sprog, der rammes af den højtyske lydforskydning og dem, der ikke blev ramt. Hvor man i sproghistorieskrivningen traditionelt har ment, at den højtyske lydforskydning er et novum, der sætter ind i alpeområderne ca. 500 e. Kr. og som derefter breder sig mod nord, påstår Vennemann, at den højtyske lydforskydning har været til stede i det sydlige Germania fra ca. 300 f. Kr. og at det er den frankiske dialekt, der ikke var ramt af lydforskydningen og som var det opstående og ekspanderende Frankerriges sprog, der trænger fænomenet tilbage. Vennemanns såkaldte bifurkationsteori er omstridt i forskningen, fordi den vælter den traditionelle successionsteori. Måske skulle vi ved lejlighed se nærmere på argumenterne.

Vi har oldhøjtyske tekster overleveret fra ca. 800 e. Kr. og frem. En stor del af den oldhøjtyske litteratur består af mere eller mindre frie oversættelser fra latin af tekster til brug for de kirkelige gøremål. Også dele af biblen oversættes til tysk. Tatian, som vi skal se på om lidt, er en oversættelse af en latinsk sammenfatning af evangelierne

(Evangelieharmonie) fra ca. 830, skrevet i Fulda. Der foreligger også originaldigtning på oldhøjtysk. Fx er Otfrids gendigtning af evangelierne i germanske langvers en selvstændig digtning. Der findes filosofisk litteratur på oldhøjtysk (Notker). Endelig findes der en kristen digtning, som i sig rummer træk fra en førkristen tradition. Jeg tænker her på 'Muspilli', som jeg har taget en smagsprøve med fra.

Fra Braune/Helms *Althochdeutsches Lesebuch* har jeg klippet den første del af juleevangeliet, som det står hos Tatian (bilag 5). Teksten er fra ca. 830, og en nærmere dialektbestemmelse viser, at den er østfrankisk – altså fra den nordlige del af det højtyske område. Jeg læser teksten op og kommenterer enkeltheder.

6. V. Luc. 2, 1–7.

5, 11. Uuward thô gitân in thên tagun, framquam gibot fon demo aluualten keisure, thaz gibrievit vvurdi al these umbiuuerft. Thaz giscrib iz êristen uuward gitân in Syriu fon demo grâven Cyrine, inti fuorun alle, thaz biîâhîn thionôst iogiuuelth in sinero burgi. Fuor thô Joseph fon Galileu fon thero burgi thiu hiez Nazareth in Judeno lant inti in Davides burg, thiu uuas ginemnit Bethlehem, bithiu uuanta her uuas fon hûse inti fon hîuuiske Davides, thaz her giîâhi saman mit Mariûn imo gimahaltero gimahhûn sô scaffaneru. Thô sie thâr uuârun, vvurðun taga gifulte, thaz siu bâri, inti gibar ira sun êristboranon inti biuuant inan mit tuochem inti gilegita inan in crippea. bithiu uuanta im ni uuas ander stat in themo gasthûse.

Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Cesare Augusto, ut describeretur universus orbis. 2. Hæc descriptio prima facta est a præsidente Syriæ Cyrino, 3. et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. 4. Ascendit autem et Ioseph a Galilea de civitate Nazareth in Iudæam civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, 5. ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore pregnante. 6. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, 7. et peperit filium suum primogenitum et pannis eum involvit et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio.

Bilag 5: Lucas 2, 1-7, fra Braune/Helm *Althochdeutsches Lesebuch*

Den højtyske lydfor skydning er gennemført. Forskydningen til spirant ses fx i 'thaz' [das] (flere steder), 'hiez' (l. 9) og 'tuochem' (l. 19).

Parallel med forskydningen af fortisklusilerne sker der det, at germansk thorn bliver til [d] – i teksten stadig skrevet med grafien 'th', medmindre thorn via Verners Lov falder sammen med germansk [d]. I så fald får vi i øvretysk og i dele af de frankiske områder [t]. Derfor forskellen mellem gotisk 'dagans' og oldhøjtysk 'tagun'.

Et træk i teksten peger mod nord, nemlig 3. personspronomet 'her' (l. 12). I øvretysk hedder det 'er', på gotisk 'is'.

Hvor gotisk i v. 4 har den syntetiske præsenspassivform 'haitada', har oldhøjtysk den analytiske form 'uuas ginemnit'. I l. 3-4 har Tatian den analytiske passiv 'gebrievit vvurdi'. Wulfila klarer sig samme sted med en infinitivkonstruktion som attribut til substantivet 'gagrefts' ('forordning').

Vi ser, at der på oldhøjtysk stadig er fuldvokaler i de mere eller mindre tryksvage stavelser, men fleksivsystemets oprindelige modulære opbygning er på oldhøjtysk under nedbrydning. En sammenligning med gotisk viser, at oldhøjtysk i så henseende er et yngre sprogtrin.

I ordforrådet erkendes mange overensstemmelser med Wulfilas gengivelse af det samme tekststed. Men også afvigelser: hvor gotisk for 'verden' bruger 'midjungard' (med paralleller i oldnordisk), bruger Tatian 'umbi-uuerft'. Over for gotisk 'kindins' (v. 2) står oldhøjtysk 'grāve' (l. 6) for 'statholder'. Over for den faste vending på oldhøjtysk 'fon hūse inti fon hūuuiske Davides' (l. 11-12) har Wulfila 'us garda fadreinai Daweidis' (v. 4).

XXX. MUSPILLI.

..... sin tac piqueme,   daz er touuan scal.
 uanta sar so sih diu sela   in den sind arhevit,
 enti si den lihhamun   likkan lazzit,
 so quimit ein heri   fona himilzungalon,
 daz andar fona pehhe: dar pagaht siu umpi.   5
 sorgen mac diu sela,   unzi diu suona arget,
 za uuederemo herie   si gihalot uuerde.
 uanta ipu sia daz Satanazses   kisindi kiuuinnit,
 daz leitit sia sar   dar iru leid uuirdit,
 in fuir enti in finstri: daz ist rehto virinlih ding.   10
 upi sia avar kihalont die   die dar fona himile quemant,
 enti si dero engilo   eigan uuirdit,
 die pringent sia sar uf in himilo rihi:
 dar ist lip ano tod,   liocht ano finstri,
 selida ano sorgun: dar nist neoman siuh.   15
 denne der man in pardisu   pu kiuuinnit,
 hus in himile,   dar quimit imo hilfa kinuok
 pidia ist durft mihhil
 allero manno uuelihemo,   daz in es sin muot kispene,
 daz er kotes uuillun   kerno tuo   20
 enti hella fuir   harto uuise,
 pehhes pina: dar piutit der Satanasz altist
 heizzan laue.   so mac huckan za diu,
 sorgen drato,   der sih suntigen ueiez.
 uee demo in vinstri scal   sino virina stuen,   25
 prinnan in pehhe: daz ist rehto paluuic dink,
 daz der man haret ze gote   enti imo hilfa ni quimit.

Tatians udgangstekst er skrevet på latin, og en sammenligning mellem den latinske tekst og oversættelsen viser, at Tatian – i lighed med Wulfila – gør alt for at bibeholde den latinske syntaks, herunder ordstillingen, i sin oversættelse. Det må være derfor, at vi ser den noget underlige participialkonstruktion i l. 14-15: [mit Mariûn] 'imo gimahaltero gimahhûn sô scaffaneru'. Man sammenligne med den latinske tekst.

Også fra *Althochdeutsches Lesebuch* har jeg klippet begyndelsen af digtet, som er gået ind i litteraturen under titlen 'Muspilli' (bilag 6). Ordet står midt i digtet – og kendes i øvrigt ikke på oldhøjtysk. Der er enkelte paralleller fra oldsaksisk og oldnordisk. Ordet må betyde noget i retning af 'verdens undergang ved ild'.

Digtet findes i et håndskrift fra det 9. århundrede fra München. Det er skrevet i marginen og på tomme sider i en bog, som biskop Adelram af Salzburg (821 – 836) skænkede den senere kong Ludvig den Tyske. (Det har ført til den teori, at det så måtte være Ludvig selv, der er forfatteren, for hvem ville vove at skrive i kongens bog?)

Jeg læser de første 17 strofer op og kommenterer enkelte ting bagefter.

At denne tekst er i bairisk dialekt er tydeligt. Ikke alene er den højtyske lydforskydning fuldt ud gennemført, men også den særlige videreudvikling af [b] og [g] til [p] og [k] i de øvretyske dialekter. Eksempler på dette fænomen ses i 'piqueme' (~ 'bekomme' ~ 'sein Tag komme') l. 1, 'kisindi kiuuinnit' ~ 'Gesinde gewinnt' l. 8., 'pringent' ~ 'bringen' l. 13, 'pu' ~ dansk 'bo(sted)' l. 16.

I digtet skildres, hvad der skal ske, når mennesket dør, når sjælen begiver sig på vej og lader legemet ligge tilbage. Det skildres, hvordan der kommer en himmelsk hærske for at hente sjælen, men også én fra helvede ('pehhe', l. 5). Det udmæles, hvordan sjælen må være bekymret over, hvilken af hærene der vinder kampen.

Til denne skildring af kampen svarer formen. Det er det germanske stavrim, vi primært finder som formprincip i *Muspilli*, dog undervejs tilført enkelte 'moderne' enderim inden for langverset. Stavrimet udmærker sig ved anvendelsen af allitterationen som middel til at sammenknytte halvversene. Se fx l. 3 'enti si den lihhamun likkan Iazzit' eller l. 6: 'sorgen mac diu sela unzi diu suona arget'.

Fællestræk

Det er en gængs antagelse, at indoeuropæiske stammer ca. 2000 f. Kr. bosætter sig i områderne omkring den vestlige Østersø, dvs. i Danmark, i kystegnene overfor i Sverige og i området mellem Elben og Oder. Her opstår et urgermansk, der adskiller sig på væsentlige punkter fra andre indoeuropæiske sprog. Man formoder, at de sproglige forandringer, der adskiller germansk fra de øvrige indoeuropæiske sprog, er gennemført ca. 500 f. Kr.

Det gælder den første lydforskydning (= den germanske lydforskydning), som medfører en radikal, men systematisk omlejring af konsonantsystemet, og det gælder den germanske

initialaccent, som siden må bære hovedansvaret for reduktionen af ubetonede stavelser og den dermed følgende ændring af sprogstrukturen fra en syntetisk sprogtipe til en analytisk.

Med folkevandringerne indtræder en stadig større differentiering af de germanske stammesprog. Ganske vist kan vi i vore ældste kilder uden videre erkende slægtskabet mellem skriftdialekterne, således mellem gotisk og oldhøjtysk, men vi registrerer også forskelle i ordforråd, fonologi og fleksionssystemer.

Det var min opgave at give mine tilhørere et indtryk af, hvordan gotisk og oldhøjtysk rent faktisk så ud. I den forstand var det som en almindelig undervisningstime for interesserede og begavede tyskstuderende. Jeg håber, at jeg i løbet af den lille halve time har kunnet formidle et lille indtryk af disse germanske oldsprog.

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M

Bibliografi

- Althochdeutsches Lesebuch*, zusammengestellt und mit Wörterbuch versehen von Wilhelm Braune, 13. Auflage bearbeitet von Karl Helm. 1958. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Binnig, Wolfgang. 1999. *Gotisches Elementarbuch*. 5. völlig neubearbeitete Auflage der früheren Darstellung von Heinrich Hempel. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Krause, Wolfgang. 1963. *Handbuch des Gotischen*. 2. verbesserte Auflage. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Marchand, James W. 1970. 'Gotisch'. I: Kurzer Grundriss der germanischen Philologie bis 1500, hrg. von L. E. Schmitt, Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter, pp.94-122.
- Sonderegger, Stefan. 1970. 'Althochdeutsche Sprache'. I: Kurzer Grundriss der germanischen Philologie bis 1500, hrg. von L. E. Schmitt. Berlin: Walter de Gruyter, pp. 288-346.
- Sonderegger, Stefan. 2003. *Althochdeutsche Sprache und Literatur. Eine Einführung in das älteste Deutsch. Darstellung und Grammatik*. 3. Auflage. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Stamm-Heynes. 1920. *Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache. Text, Grammatik, Wörterbuch*, neu herausgegeben von Ferdinand Wrede, 13. und 14. Auflage. Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh.
- Stedje, Astrid. 2001. *Deutsche Sprache gestern und heute. Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde*. 5. Auflage. München: Wilhelm Fink Verlag.

Ingemar Nordgren

GOTERNA OCH SKANDINAVIEN

Ablabius uppgift om goternas skandinaviska ursprung som återges i Jordanes *Getica*, som ju bara är en tunn kompilering av Cassiodorus förlorade stora goterhistoria på 12 band, anses av många tvivelaktig med hänsyn till de upplysningar som ges av bl.a. Plinius, Tacitus och Ptolemaios som placerar dem i Vistulaområdet, vilket numera anses arkeologiskt bekräftat.

Den förste som nämner dem anses vara Strabo som skriver om *Boutones* som anges som lydande under Marbod (Strabo, Geogr. IV, 1, 3). Zeuss föreslog läsningen *Goutones (Zeuss 1837:134). Denna läsning har sedan blivit allmänt accepterad. Avsnittet om goterna är skrivet efter Germanicus seger år 16 CE men före Marbods fördrivning, då denna ej nämns.

En omstridd passage finns hos Plinius, 79 CE, med hänvisning till en skrift av Pytheas, som skulle nämna goterna på kontinenten redan o.330 BCE (Hist, Nat. XXXVII:35). Många godtar uppgiften medan t.ex. Rolf Hachmann menar att stycket manipulerats senare och att uppgiften inte finns i originaltexten. Plinius anger ganska vaga geografiska bestämmingar i östra delen av Mellaneuropa.

Tacitus, 98 CE, nämner goterna som *Gotones* och som bundsförvanter till Catualda i Markomanniska krigens. Om deras bosättningar anger han: 'Trans Lugio Gotones regnantur, . . . Protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii, . . .' (Germania 44). De bor alltså enligt honom nord eller nordost om lugierna och längre in i landet än rugier, lemovier, aestier och sithoner som han uttryckligen anger som boende vid havet. I nära anslutning till lugierna fanns *Helvecones*, som sågs som en del av lugierna (som senare blir vandalerna). Dessa *Helvecones* kallas av Ptolemaios för *Ailouaiones*. Det handlar alltså om området kring floden Weichsels nedre del och dess utlopp i Östersjön. Han nämner inte floden men ser en gräns mellan germanerna, som han räknar till sueberna, i öst och sarmaterna i det område han kallar Sarmatien (Germania 46).

Ptolemaios nämner c:a 150 *Gudones* men inte helt på samma plats som Tacitus. På bortsidan Weichsel anger han *Ouenedichos Kolpos* och söder om dessa, vid Weichsel, *Gudones*. Vid kusten nämns *Seidinoi* (sithoner), *Rougichleioi* (rugier), *Ouenedai* (veneder), *Ailouaiones* och *Bourgountes* (burgunder) Längre in i landet vid Weichsels västsidan och dess övre lopp nämns *Lougoi* (lugier). Ptolemaios nämner även *Goutai*, som också lästs *Guti*, (gutar, götar) som boende på den skandinaviska (halv)ön (Ptolemaios II, 11. 16).

Vilka indikationer kan man mot denna bakgrund finna som verkligen förbinder goterna med Skandinavien? Jag skall försöka anföra några möjliga punkter.

Den första tanke som dyker upp är kanske Ablabius tillförlitlighet. Han tros ju ha varit en obetydlig, anonym skrivare vid det visigotiska hovet i Toulouse. Dock, om man betänker att flerparten av dem som skrivit om goterna varit framstående statsmän och militärer som t. ex. Cassiodorus, Procopius, Ammianus Marcellinus och Tacitus, så verkar det motiverat att undersöka andra alternativ. Sålunda finns en mycket känd Ablabius som uppfyller alla kriterier för att passa in som en synnerligen tillförlitlig rapportör och som jag behandlat mer utförligt i min bok *Goterkällan* (Nordgren 2003:269 ff.). Ablabius kom redan 306 CE i tjänst hos Konstantin den store när denne uppehöll sig i Gallien innan han blivit ensam kejsare. Senare utnämndes Ablabius till pretorianprefekt i Rom med ansvar för hela det västra imperiet och som sådan hade han tidvis mer makt än kejsaren själv. Han måste personligen vara med vid alla underhandlingar med främmande makter, fredsförhandlingar et.c. och han kontrasignerade alla lagar (Eunapius/Blockley 1983:150 not 188). Han avsattes efter Konstantins död 337 av Konstantius men ställde 338 krav på den lediga purpurmanteln som caesar i Rom. Han blev istället på Konstantius order ihjälhuggen i sin villa i Bithynien (Eunapius/Wright 1921:464 f.). Denne Ablabius hade exakt samma position under Konstantin som Cassiodorus under kejsar Zeno, och hans kvarlämnade material bör ha funnits tillgängligt i det kejserliga arkivet i Rom. Cassiodorus ansåg honom tvivelsutan som för välkänd för att närmare behöva förklara vem han var. Att Jordanes skriver om 'historikern Ablabius' visar bara att han, som en synnerligen obetydlig kyrkans man och dessutom sittande i Konstantinopel, inte var särskilt insatt i något av det material han kompillerade. Om detta är den verkliga Ablabius så stiger också trovärdigheten av hans uppgifter.

Finns det då några påtagliga tidiga kontakter mellan Skandinavien och Weichseldeltat? Docent Anders Kaliff påvisade i sin nyligen utkomna bok *Gothic Connections* (Kaliff 2001) att arkeologiska fynd från östra Sverige indikerar nära kontakter med de baltiska kustområdena på kontinenten och längre bort i sydöstlig riktning. Han har visat att detta antyds i material redan från bronsålder. Det finns fortlöpande indikationer på nära kontakter mellan östra Sverige, Balticum och Polen. Keramik, gravar och huskonstruktioner pekar i riktning mot kontakter med den lusatiska kulturen men också längre. Han antar någon form av allianssystem mellan hövdingar i olika områden under förromersk och romersk järnålder som uppehåller handelsvägar över Östersjön mellan Skandinavien och området kring Weichselmynningen. Han stödjer sig bl.a. på likheter i gravkonstruktioner. Han avvisar emellertid en massemigration och medger att Wielbark-kulturen huvudsakligen härstammar från tidigare lokala kulturer, men han ser fortfarande gamla och bestående kontakter och influenser som går i båda riktningarna mellan områdena, och som startar redan i den lusatiska kulturen mellan grupper av hövdingar som blir mer och mer närstående varandra. Detta kan slutligen, menar han, resultera i likheter i den materiella kulturen, begravnings seder och språk. Följaktligen menar han att Jordanes historia mycket väl kan vara baserad på en äkta muntlig tradition av något slag.

K.E. Sahlström (Sahlström 1939:79; 1954:32) konstaterar en lokal utflyttning från Kambrosilurområdet i Västergötland till lerslätterna o.500 BCE och relaterar detta till en

klimatförsämring som gör det nödvändigt att hålla djuren stallade över vintern samt ser också en överbetning som kräver att lerslätterna utnyttjas för boskapen. Sahlström noterar att de äldsta brandgropsgravfälten ligger på urbergsområdets grusåsar omgivna av lermarker. I gravarna återfinnes järnskaror, som kan ha använts för fodertäkt. Gravfältskonstruktionen är ju dessutom en innovation jämfört med tidigare tradition (Sahlström 1954). Han ser också en fyndtom period. Eva Bergström hävdar att den skenbara fyndfattigdomen beror på att han definierar järnåldern enligt Montelius perioder. Det skulle alltså fortfarande vara bronsålder (Bergström 1980:50). Brandgropsgravfälten, som Sahlström har som belägg för en folkförflyttning, går inte att föra längre tillbaka än till järnålderns period II (Montelius) - därav den fyndtomma luckan - och de ligger rumsligt åtskilda från bronsåldersgravarna i kambrosilurområdet. Eva Bergström instämmer dock i att det finns skäl att 'diskutera en bebyggelseförskjutning från kambrosilurområdet till lerslätterna' (Bergström 1980:51). Vi får alltså vid denna tid en övergång till ett samhälle med enskilda familjegårdar i stället för bronsålderns mer koncentrerade hövdingagårdar där ett större antal människor kan livnäras - Klaus Randsborgs 'egalitära' samhälle (Randsborg 1995:10). En liknande tendens gör sig gällande även i andra delar av det skandinaviska området, bl.a. Jylland, som en antagen följd av lokal överbetning (Kristiansen 1979: 174 ff.; Jankuhn 1976:85-86, 244; Horst 1978:65, 87-88, 118). Här föreligger alltså en strukturell förändring där den gamla typen av hövdingadöme grundat på stormansgårdar som försörjde många människor, och där hövdingens makt grundades på kontroll av jorden och på att anses som en förkroppsligad gud, till ett samhälle där den enskilde bonden och hans familj livnärde sig själva. Det innebär att de gamla hövdingarnas makt icke gick att upprätthålla. I stället måste en ny maktmotivering till där hövdingen är gudens representant och förkroppsligar denne i samband med vissa kulthandlingar, och genom att samla invigda krigare och kultiska aktörer i schamanistiska mannaförbund kunna erbjuda hjälp både till försvar och att fördriva onda makter från åkrarna. I detta sammanhang bör kulten av Gaut ha börjat spridas som både folkens skapare och hövdingarnas anfader som kontrasterar mot t.ex. de tidigare Inglingarnas krav på att vara den återfödde Ingr/Frejr.¹ Han ersatte dock aldrig de gamla fruktbarhetsgudarna för gemene man utan kulten var, liksom den senare kulten av den kontinentale Óðinn, till för krigare och hövdingar. Goter, gauter et c. kan då uppfattas som teofora namn och som den faktor som i högre grad än språket förenar de olika gotiska folken. Goterna kan alltså från början i vid mening betraktas som ett kultförbund mellan olika stammar och folk och inte som ett specifikt folk. Med uttrycket kultförbund förutsättes dock icke något organiserat politiskt eller kultiskt samarbete utan blott att de hade samma gudomliga härstamning och att deras hövdingar hade en likartad maktmotivering. Då senare den kontinentala kulten av Óðinn inkommer i Skandinavien så får Óðinn dubbelnamnet Óðinn-gaut, vilket indikerar att Gaut bör ha varit en tidig variant av Óðinn men med en 19-årig blotcykel (metoncykel) i stället för den romerskt inspirerade åttaårscykel som slutligt införs omkring 476 CE även i Mälarregionen. Den ursprungliga gotiske sakralkonungen synes ändå uppvisa samma drag som de tidigare nordiska

sakralkungarna som baserat sin makt på jordens fruktbarhet, och t.ex. Dumézil menar att även Óðinn hade en fruktbarhetsaspekt. Detta underlättar också att förstå varför fruktbarhetskulten, kulten av Ingr/Frejr, användes som medium även av dessa kungar för den folkliga religionen. Varje år firades enligt Skírnismál vid vinterns första fullmåne ett Frejsblot som innebar att solen- ringen Draupnir - begravdes i skepnad av Úiir/Balör och lämnades i Ingun/Frejas vård, och även Ingr/Frejr stannade i underjorden hos Ingun/Gerðr/Freja för att befrukta henne. Vid fullmånen omkring 5 maj återföddes både solen -Úiir/Balör och Frejr. Enligt Gro Steinsland kan det ha förekommit ett rituellt samlag mellan härskaren och en kvinna av folket - det kultiska bröllopet - och de har då agerat som Ingr/Frejr och Jordgudinnan-Gerðr/Freja. Den nyfödde Frejr är alltså då också det barn som alstrats. Steinsland skriver:

Vesentlig er at fyrstens intronisasjon er forbundet med et hieros gamos, et hellig bryllup, mellom guden og en jotunkvinne, Analysen har avdekket at den kvinnelige partner i bryllupsalliansen kan tolkes som en personifikasjon av landområdet som fyrsten legger under sitt domene. Gudens erotiske erobring av jotunkvinnen blir på en og samme tid et symbol på hans maktpolitiske overtakelse av og hans inderlige forening med landområdet ... (Steinsland 1991).

Den kontinentalgotiske sakralkonungen - *þiudans* - hade helt enligt den klassiska modellen ansvaret för den folkliga fruktbarhetskulten medan respektive stamkonung - *kuningaz*, senare *reiks* - ledde krigarkulten till Gaut och Óðinn-gaut. Vid delningen i *Greutungi* och *Vesi-Tervingi* upphörde funktionen som *þiudans* och ostrogoterna fick en *reiks* medan Vesigoterna uppehöll sakralkonungsfunktionen till viss del genom att tillsätta en *kindins* som ledde ett råd av *reiks*. *Kindins* var ansvarig för den folkliga kulten och försvaret av riket. Han fick, liksom sakralkungarna, inte lämna det egna området ens vid försvarskrig. Det är bestickande att denna funktion - ordagrant 'ätteledare' - perfekt svarar mot götaländernas gamla indelning i ätteområden - *kind*.

Bland 'fyndtomma' områden - numera genom senare undersökningar snarare 'fyndfattiga' - kan förutom Västergötland nämnas en fyndfattig period på Gotland mellan 300-150 BCE som föranleder Oscar Almgren att postulera en möjlig utvandring. En allmän fyndfattig period i hela landet ligger mellan 300-100 BCE. Birger Nerman påpekar fyndfattigheten under sista århundradet BCE och en kraftig ytterligare nedgång vid tiden för BC i både Öster- och Västergötland, och menar att det gravskick med flatmarksgravar innehållande brandgropar, brandurnegravar och urnegravar som finns i de bågge landskapen stämmer med gravskicket i Weichselområdet medan de gotländska gravarna avviker. Oxenstierna anför även keramiken i Väster- och Östergötland som likartad med den keramik som ersätter den tidigare svarta högklassiga s.k. burgundiska keramiken omkring BC, men anför samtidigt att i Västergötland och på västkusten finns ett enhetligt gravskick där mansgravarna är vapenlösa och saknar metallobjekt medan kvinnogravarna har mera påkostade gåvor inkluderande knivar och skärar. Östergötland har ett blandat

gravskick. Keramiken och vapenlösheten dyker upp i Weichselområdet strax efter BC. Angående förändringarna av gravfält i Weichselområdet anför Moberg att det under den aktuella perioden i detta område finns 35 kända gravfält varav 20 är från period III och sträcker sig in i romersk järnålder. Sju stycken avbryts o. BC men åtta nyanläggs. Han menar att det tyder på en ganska stabil befolkning (Moberg 1941). Mot detta har anförts att goterna kan ha övertagit och vidareanvänt tidigare gravfält och att motsättningarna mellan folkgrupperna inte varit så stora som man antar. Som jag ser det så pekar Okulicz grävningar onekligen i denna riktning. Han påvisar där den troliga formeringen av gepiderna (Okulicz 1992). C-A. Moberg anser också att förändringen i keramiken i Weichselområdet tyder på att det inte varit en kontinuitet i befolkningen, men som bevis för ett avbrott i kulturen är det ändå inte möjligt att använda detta förhållande menar han, då man har för dålig kunskap om olika lokala keramikvarianter (Moberg 1941:193). Senare polska och tyska forskare, främst då Bierbrauer, hävdar en annorlunda sammansättning av keramiken men självklart är all keramik starkt beroende av lokala råvaror och teknik. Det kan också påpekas att Peter Heather betraktar Wielbark som ett kultförbund mellan ett antal ursprungliga kulturer (Heather 1996:303). Rolf Hachmann förnekar en stor utvandring från Skandinavien p.g.a. inre kolonisation men underlåter att ta hänsyn till bruksenheter med relativt större storlekskrav med hänsyn till försämrade avkastning (Hachmann 1970). För övrigt kännetecknas inte heller vikingatiden av någon massutvandring men detta till trots bildas ett antal riken av inte oväsentlig omfattning. Om man ser till Pritsaks teorier om karismatiska hövdingar så krävs inte en massiv utvandring för att etablera en såväl politisk som kultisk makt inom en äldre befolkning. Det föreligger alltså en möjlighet till en successiv utflyttning under perioden 300 BCE - 200 CE (gepiderna) och den påtagliga kultiska förändringen skulle då ligga kring BC.

Språkligt kan bl.a. hänvisas till prof. Thorsten Andersson i en artikel *Götar, goter, gutar* i *Namn och Bygd* nr 1, 1998. Han refererar till dessa stammar som gotonordiska (Andersson 1998:15 f., 21).

A people referred to as **gautoz/*gutaniz*, inhabiting the region in and around the southern Baltic Sea, appear to have been the ancestors of the Scandinavian **gautoz* 'Geats' and **gutaniz* 'Gotlanders' and the East Germanic tribe of the **gutaniz* 'Goths' (Andersson 1998).

Goternas äldsta hemvist är visserligen omdiskuterat, men åtminstone alltsedan de första omnämningarna vid tiden för Kr. f. bör de ha bott söder om Östersjön. De tre folkstammarna götar, goter och gutar har alltså, så långt vi kan följa dem tillbaka, varit bosatta kring och i södra Östersjön, varvid havet får antas ha spelat en förenande roll (Andersson 1996a: 35 f. med hänv.).

Enighet råder idag om att alla tre stambeteckningarna på ett eller annat sätt hör ihop med verbet *giuta*, fsv. *giuta*, fvn. *gjota*, varvid *götar* är bildat till det avljudsstadium som föreligger i preteritum singularis, fvn. *gaut*, fsv. *göt*, och *goter* och *gutar* till det

avljudsstadium som föreligger i preteritum pluralis, fvn. och fsv. *gutum* (Andersson 1996a : 45). (Andersson 1998:5 f.).

Att namnen Gutland (senare Gotland), Jutland (periodvis Gotland), Gautland (nu Götaland) samt den omstridda formen *Geatas* har fortlevt medan den enda indikationen i Wielbarkområdet är Jordanes *Gotiscandza* återstår att förklara. En tänkbar förklaring kan faktiskt vara att namntypen har en skandinavisk härstamning och senare har importerats till Wielbark men det kan kanske också förklaras med den massiva utvandring som skedde till *Sintana de Mûres-Cerniachov*. Jutar (> *Ýtas* > *Eutouz*) anses av Much betyda människorna, de utgjutna och har därmed samma innebörd och antyder att språket inte är det primära. Det bör också i sammanhanget påpekas att alla folk och härskarfamiljer som hävdar härstamning från Gaut/Geat antingen bevisligen kommer från Skandinavien med omgivningar eller hävdar att de gör detta. Sambandet Gaut/Geat och Skandinavien är alltså påtagligt.

Jag anförde ovan att ringen Draupnir, som normalt brukar uppfattas som en magisk ring, är en symbol för solen. Jag har gjort en omfattande undersökning av ortnamn som börjar på Ring- och funnit ett klart monster.² De betecknar platser som använts både som kalender för blot, sådd och dylikt men även administrativa och kultiska centra. I Svealand och norrut och på Öland förekommer allmänt namn som Solberget, Solbacken, Solås et c. medan i Götaländerna har vi istället Ringberget, Ringbacken, Ringsåsen o.s.v. Från Ringbacken såg man när solen gick upp över Ringberget vid ett visst landmärke och visste då att det var tid för blot et c. Jag har sedan funnit samma mönster i Danmark och Norge och tre huvudsakliga spridningsvägar på kontinenten - en längs med den gotiska expansionen från Balticum och Polen ned till Svarta havet, en längs Rhen som stämmer grovt med burgundernas vandringar och en tredje längs Nordsjökusten och över till de brittiska öarna. I Sverige, Norge och Danmark har jag funnit 412 namn som börjar med Ring-. En hastig översikt visar på ett klart samband mellan kända Óðinnskultplatser och Ringnamn, och i både Danmark och Sverige föreligger kungsgårdar med Ringnamn, knutna till Óðinnskult. Bilden är dock inte entydig, då det finns tecken på att dessa namn faktiskt är äldre än den senare, kontinentala Óðinnskulten och följaktligen inte importerade. De skulle alltså kunna tyda på att kulten av Óðinn naturligt nog lokaliserades till samma platser där han dyrkats under det tidigare namnet Gaut. De har som antytts karaktär av såväl kultplatser som regionala och lokala organisatoriska centra. Jag kan tänka mig att knyta dem till den lokala krigarkulten bl. a. i samband med vinningar till guden i anknytning till en edsring, och jämväl till schamanistisk verksamhet.

De mest framträdande områdena med Ringnamn i Sverige är Västergötland 36, Östergötland 28, Småland 23, Skåne 15 och Gotland och Södermanland 11 samt Bohuslän 10. 47% av de nordiska Ringnamnen ligger i nuvarande Sverige, 29% i Danmark (121) och 24% i Norge (98). Regionalt fördelat utgör Götaländerna 38%, Danmark 29 % samt Norge 24 %. Svealand utgör bara 9 %. Jylland med 16 % (66) utgör en större del av det danska materialet och övriga Danmark 13 % (55). Den interna danska fördelningen visar

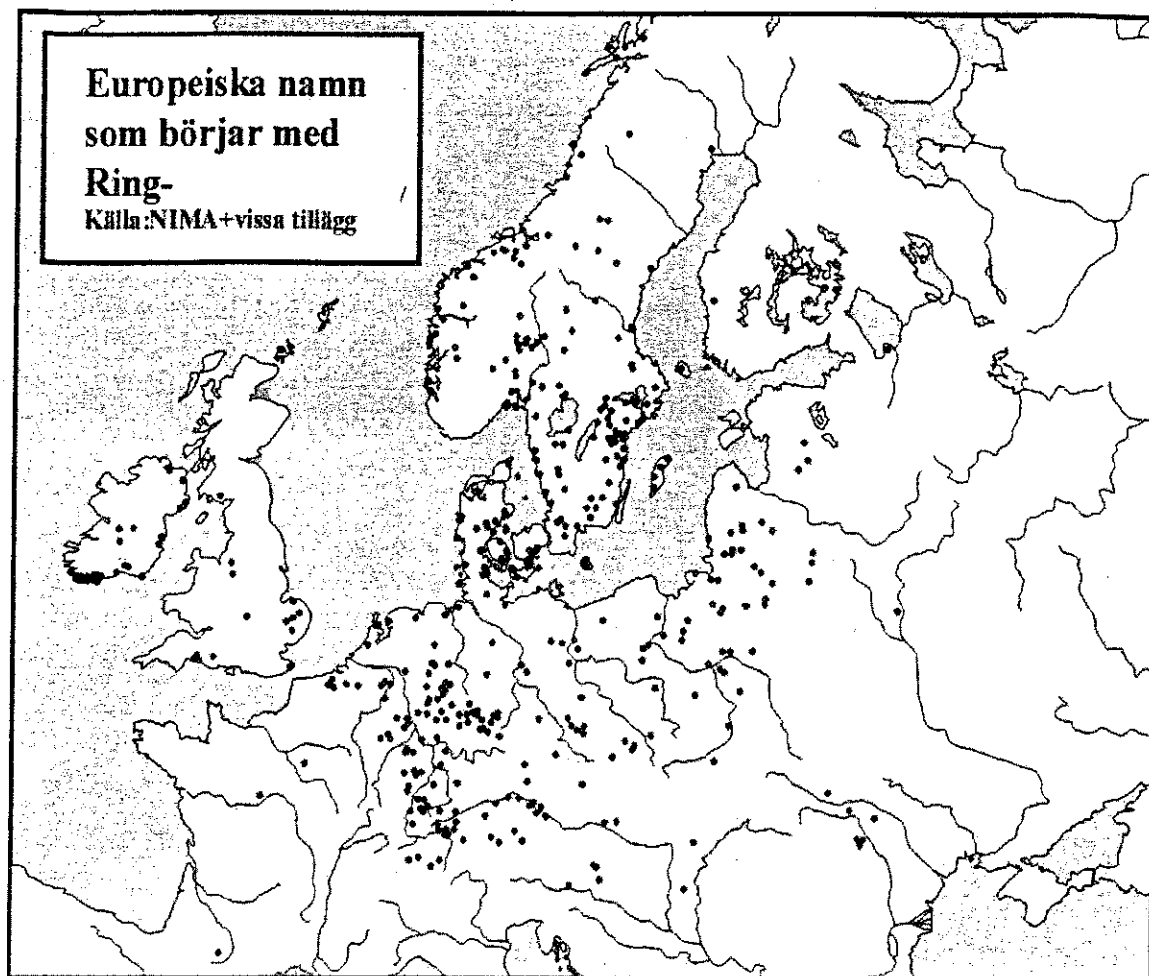
att bredvid Jylland även Fyn och Bornholm har större koncentrationer. 54 % (66) av de danska namnen ligger på Jylland, 15,5 % (19) på Fyn samt 15,5 % (19) på Bornholm. Resten är smärre poster. Det innebär att 86 % (104) av de danska namnen ligger på Jylland, Fyn och Bornholm och övriga 14 % (17) är utspridda. Man kan i detta sammanhang erinra sig den mycket nära kopplingen mellan goter och burgunder, som antas åtminstone tidvis ha bott på Bornholm. Fyn ligger i direkt anslutning till Jylland och uppvisar dessutom tidig Oðinnskult.

De kontinentala namnen fördelar sig på tre grupper. Den viktigaste omfattar till övervägande delen Polen och Litauen, som täcker stora delar av goternas tidigare uppehållsområden, men även angränsande områden i Baltikum och Kaliningradsområdet ligger inom det gotiska stråket och utsträckningen via Tjeckien, Ungern, Vitryssland, Rumänien och Moldavien ända ned till Ukraina längs Weichsel och Dnjepr samt Prut till de gotiska bosättningarna är synnerligen intressant. Jag måste reservera mig för att det kan förekomma fler namn i i synnerhet Ryssland och Ukraina som jag inte har hittat. Det finns en stor mängd *kolo*-namn längs med Dnjepr. *Kolo* är den slaviska roten för 'ring' men jag har inte kunnat lokalisera dem. Längs med Djnepr låg annars en tät koncentration av gotiska bosättningar.

Det tyska området har en koncentration längs med floden Rhen och in i Schweiz. Denna route stämmer ganska bra överens med burgundernas expansionsväg sedan de antas ha lämnat Bornholm. Den lokala ansamlingen längs övre Donau och in i österrikiska gränsmarker kan eventuellt anknytas till gepider och vandaler. Fördelningen från Jylland mot de brittiska öarna slutligen kan vara något yngre och kan ha anknytning såväl till Anglo-saxarna, med jutar som ledande grupp, eller till tidiga vikingar.

De mest dominerande länderna är Tyskland 102 (38%), Polen 38 (14%), Irland 28 (10%) och Litauen 18 (7%).

Ringnamnens spridning. Det saknas en del platser i Norden som jag av tekniska skäl inte fått med på kartan och i verkligheten är koncentrationen där större.

Jag har av detta material dragit slutsatsen att Ringnamnen kan vara ursprungligt nordiska och att de kan ha en knytning till goterna och den tidiga kulturen av Gaut. Senare kan kulturen av Óðinn-gaut ha fortsatt att knytas till dessa platser. Hade namnen kommit utifrån skulle de i Svealand i samband med de förmodade Óðinnskungarna ha haft en mycket större utbredning i deras maktsfär och också varit mer markerade på Sjælland än på t. ex. Bornholm. De är dock, som synes, så gott som uteslutande koncentrerade just till de områden där man av hävd antagit en gotisk bakgrund och de återfinns dessutom även på goternas kända uppehållsområden på kontinenten. De återfinns också längs burgundernas troliga expansionsväg och även i områden som tidvis behärskats av gepider och vandaler samt i Nordsjöområdet som från åtminstone folkvandringstid och under vikingatid har behärskats av skandinaver. 412 Ringnamn i Skandinavien jämfört med 265 namn i hela Europa utanför Norden, av vilka åtminstone 40 ligger i ett område med belagd skandinavisk dominans sedan folkvandringstiden, ger i alla fall en ganska bra idé om namntypens geografiska ursprung. 2005 fick jag vid en undersökning på plats på Irland bekräftat av arkeologerna i Waterford/Woodstown att alla mina irländska nedslag är

lokaliserade i anslutning till nordmännens boplatser. I förbigående har jag också observerat att den tätaste koncentrationen av domarringar, enligt en undersökning av Västergötlands museum i Skara (VFT 1975-76: 96-101), ligger längs en linje från Sydvästnorge via Bohuslän, Västergötland med Nordhalland, Östergötland, Småland, Blekinge, Öland och över Östersjön till Weichseldeltat. I Danmark börjar de på Bornholm och fortsätter på kontinenten mellan Elbe och Oder. Dateringen är förromersk- och romersk järnålder. Föreligger måne ett samband?

Avslutningsvis kan väl också erinras om de oerhört rika fynd som gjorts av påkostade guldhalskragar- och ringar, solidi m.m. under i synnerhet förromersk- och romersk järnålder samt folkvandringstid i Götaländerna, särskilt Västergötland, samt i Danmark och på Gotland samt även om krigsbytesofferfynden i Illerup m.fl. platser som har både romersk och norsk anknytning och de motsvarande svenska fynden vid Finnestorp och Vennebo med ryttarkontinental anknytning, samt det besläktade Högomfyndet.

Detta är i alla fall ett litet axplock bland alla tänkbara samband mellan goterna och Skandinavien även om utrymmet inte har medgivit en djupare och bredare analys.

*Sjögrässtigen 15
SE-533 73 Källby
Sverige*

Noter

1. Min mer djupgående undersökning av religionsavsnittet och hypotesen om goternas kult återfinnes i *Goterkällan/The Well Spring of the Goths*.
2. Hela undersökningen är separat publicerad i tidskriften *Migracijske Teme* årg. 16, nr. 1-2, Zagreb 2000, sid. 103-140, med kompletta tabeller och källor över alla Ringnamn men finns i sammandrag också i *Goterkällan/The Well Spring of the Goths* samt *HistorieForum* nr1 2004.

Bibliografi

- Andersson, Th 1998 'Götar, goter, gutar'. *Namn och Bygd* 1: 5-21.
- Bergström, E 1980 *Produktion och Samhällsförändring. Bronsålder och äldre järnålder - ett västsvenskt exempel*, doktorsavhandling, Göteborg: Gbg.Univ. ark.inst.
- Bierbrauer, V 1991 *Die Goten vom 1-7. Jahrhundert n. Chr.: Siedelgebiete und Wanderbewegungen auf grund archäologischer Quellen*, Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny Rekke:14, Oslo: Oslo univ.
- Eunapius 1983 *Histories, Fragmentary Classicising Historians*, II Fragments in Müller, FHG IV: pp. 7-56. Blockley FCH: pp. 2-127, Liverpool: Ed.&transl. Blockley, R C.
- Eunapius 1921 *Lives of the Sophists*, London: ed. Wright, W C.
- Hachmann R 1970 *Die Goten und Skandinavien*, Berlin: W de Gruyter.
- Heather, P J 1996 *The Goths*, Cambridge, Mass.
- HistorieForum-Tidskrift för historisk debatt*, 1:2004 Skara:Historieforum Västra Götaland.
- Horst, F 1978 'Die gesellschaftlichen Verhältnisse im nördlichen Mittel- und Südlichen Nordeuropa vor Herausbildung der germanischen Stämme.' *Die Germanen*, Bd. 1. Veröffentlichungen der Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie der Akademie der Wissenschaften der DDR, Berlin.
- Jankuhn, H 1976 'Klima, Besiedlung und Wirtschaft der älteren Eisenzeit im westlichen Ostseebecken'. *Archäologie und Geschichte*, Bd. 1, Berlin.
- Jordanes 1996 *Jordanes Getica*, Diss., Göteborg: Göteborgs univ. eng, inst. Ed.& transl. Nordin, A.
- Jordanes 1915 *The Gothic History of Jordanes*, Princeton/Oxford/London: ed. & transl.Mierow, C. C.
- Jordanes 1882 *Jordanis Romana et Getica (De origine actibusque Getarum)*, Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi V. 1, Berlin: ed. Mommsen, Th.
- Kaliff, A 2001 *Gothic Connections*, Uppsala: Uppsala univ.ark.inst.
- Kristiansen, K 1979 *The Consumption of Wealth in Bronze Age Denmark. A Study in the Dynamics of Economic Processes in Tribal Societies*, New Directions in Scandinavian Archaeology, Studies in Scand.Prehistory and Early History, Volume 1, København: Nat.mus.
- Moberg, C A 1941 *Zonengliederungen der vorchristlichen Eisenzeit in Nordeuropa*, Lund.
- Much 1915 *Hoops Reallex. d. germ. Altertumskunde II*, Berlin: Gruyter.
- Nordgren, I 2000 'The Possible origin of the Goths traced through the symbolism of rings and through place names containing the element ring', *Migracijske Teme*, årg. 16, nr 1-2, Zagreb.
- Nordgren, I 2003 *Goterkällan. Om goterna i Norden och på kontinenten*, 3:e uppl. Göteborg.

- Nordgren, I 2004 *The Well Spring of the Goths. About the Gothic peoples in the Nordic countries and on the Continent*, New York, Lincoln, Shanghai.
- Okulicz-Kozaryn, J 1992 'Ett kulturcentrum vid Weichsels mynning under de första århundradena av vår tideräkning'. *Götiska Minnen* 113; Dokumentation av Folkvandnings- och äldremedeltida Symposiet i Lidköping 12-13 september 1992, Lidköping: Olof Skötkonungslogen, Götiska Förbundet.
- Oxenstierna, E C G 1948 *Die Urheimat der Goten*, Leipzig/Stockholm.
- Plinius 1967 *C. Plini Secundi Naturalis Historia libri XXXVII*, Stuttgart: ed. Mayhoff, C.
- Ptolemaios / 1866 *Claudii Ptolemai Geographia*, Hildesheim: ed. Nobbe, C F A & Diller, A.
- Randsborg, K 1995 *Hjortspring - Warfare & Sacrifice in Early Europe*, Aarhus.
- Sahlström, K E 1939, *Valle härads Fornminnen*, Skövde: Skövdeortens Hembygds- och fornminnesförenings skriftserie nr 4.
- Sahlström, K E 1954, *Bankälla och Stora Roo - Två västgötska brandgropsgravfält* Stockholm: KVHAAH 89.
- Steinsland, G 1991 *Det Hellige Bryllup og Norrøn Kongeideologi - en analyse af hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð*, Larvik/Skien.
- Strabo 1957, Bonn: ed. Aly, W.
- Tacitus 1977 *Germania*, Universalbibliothek Nr. 726, Stuttgart: Philipp Reclam Jun. Ed. Fuhrmann, M.
- VFT *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* 1975-76, Skara.
- Zeuss, K 1837 *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, München.

GOTERNES HISTORIE – SET UDEFRA

Goternes historie er et af den slags isbjerge, hvor kun en lille del af helheden er synlig over overfladen, i dette tilfælde en periode på knap 500 år. Naturligvis havde goterne en forhistorie inden da, som kan belyses ad arkæologisk vej, og tilsvarende fik goterne en lang receptionshistorie, som i Danmark varede frem til 14. januar 1972; den dag døde Frederik IX, den sidste danske monark der underskrev sig som hersker over 'vender og goter'. I Sverige er receptionshistorien langt fra slut endnu, og det er også svenskerne der våger over den ultimative gotiske *Kulturschatz*, den gotiske bibel *Codex argenteus*, 'sølvbogen'. Men her vil vi koncentrere os om den periode hvor vi har direkte historiske vidnesbyrd om goterne, og den er overskueligt kort: fra 238 til 725 e.Kr.

Første gang vi hører om goternes gerninger er i 200-tallet e.Kr. På dette tidspunkt er 'goter'¹ betegnelsen for en ganske stor folkegruppe bosat ved Sortehavets nord- og østkyst, dvs. i det sydlige Ukraine, på Krim og på den østlige del af Balkan. Balkangoterne plyndrer ind over grænserne til de romerske provinser Dakien, Moesien og Thrakien, indtil romerne går ind på at betale tribut – altså beskyttelsespenge – til goterne. Da kejser Philip Araberen standser betalingerne, trænger goterne atter over grænsen, og da efterfølgeren Decius forsøger et modangreb, ender det med at både kejseren og hans søn falder.

I disse år udvikler goterne både deres plyndringsteknik og deres arbejdsområde, og det er særlig interessant at de også kan operere til søs: omkring 257 foretager gotiske tropper en razzia på den sydlige Sortehavskyst, og ti år senere trænger en gotisk flåde gennem Dardanellerne og angriber Nordgrækenland fra søsiden. Denne gang bliver de dog eftertrykkeligt slået af den romerske kejser, Claudius II, som til minde om sine sejre antager tilnavnet Gothicus, 'goternes besejrer'. Hans efterfølger Aurelian fortsætter kampen mod goterne men vælger også at opgive de romerske provinser nord for Donau. Derved får goterne et *Lebensraum* og romerne en stødpudezone uden for grænsen, og det næste halve århundrede hører vi ikke meget til konflikter mellem de to parter.

300-tallet bliver afgørende for goternes videre skæbne – af to årsager. For det første kommer de i kontakt med kristendommen; tilsyneladende findes der kristne menigheder blandt goterne allerede i 325, og i 341 bliver goteren Wulfila bispeviet. For det andet kommer de i kontakt med hunnerne, som i disse år breder sig fra centralasien og Kaukasus vestover, så goterne o. 375 befinder sig i en klemme mellem hunnerne på den ene side og Romerriget på den anden. Størstedelen af goterne vælger flugten vestpå og bliver til den gruppe, vi senere kender som visigoterne; andre vælger at give sig ind under hunnernes

---

¹ I den antikke litteratur veksles der mellem betegnelsen *gothar* og *getar*; sidstnævnte var betegnelsen for et helt andet folk, men bruges af nogle forfattere, fx Jordanes, om goterne. For enkelhedens skyld bruger vi i det følgende konsekvent formen goter, uanset hvad der står i den antikke tekst.

herredømme – det er den gruppe vi senere kender som ostrogoterne; endelig er der en lille restgruppe, Krimgoterne.

Visigoterne søger altså vestpå og får tilbud om at gå i romersk krigstjeneste og løfter om land og bosættelse til gengæld, men dels kommer der mange flere goter end aftalt, dels har romerne ikke forberedt modtagelsen ordentligt. Flere års konflikter mellem gotiske indvandrere og romere ender med et katastrofalt romersk nederlag og kejser Valens' død ved Adrianopel (nutidens Edirne nordvest for Istanbul) i 378, hvorefter visigoterne bliver bosat som *foederati*, forbundsfæller. Dette er imidlertid et forbund bygget på gensidig mistillid, og goterne truer først Konstantinopel, så Rom, som de erobrer og plyndrer i 410. Derefter forsøger visigoterne at sætte over til Nordafrika og etablere sig der, men de kan ikke skaffe skibe tilstrækkeligt med skibe. I stedet fortsætter de over land til Sydfrankrig hvor de i forståelse med romerne etablerer et visigotisk kongerige omkring Toulouse og Narbonne, med territorier både nord og syd for Pyrenæerne. I 451 standser de sammen med romerne hunnernes fremrykning i et stort slag ved Chalons-sur-Marne i det østlige Frankrig. Da frankernes ekspansion senere tvinger dem ud af Gallien, tager visigoterne revanche i Spanien på bekostning af byzantinerne. Det visigotiske rige består trods indre stridigheder frem til arabernes erobring i begyndelsen af 700-tallet.

Den anden store gruppe goter underordede sig hunnerne og indgik i den stammekoalition som samledes under hunnerkongen Attila men gik i opløsning efter hunnernes nederlag til romerne ved Chalons og Attilas død i 453. I stedet opnåede ostrogoterne i 457 en udsoning med Byzans og status som *foederati* på Balkan. Fra et romersk synspunkt var de lige så ustyrlige som visigoterne havde været, og igen valgte kejseren at ekspedere problemet vestpå: goternes høvding Theoderik fik til opgave at afsætte klientkongen Odovaker i Ravenna mod til gengæld selv at blive konge over Italien som kejserens vasal. Som tænkt, så gjort; Odovaker blev belejret, afsat og egenhændigt myrdet af Theoderik, som derefter kunne etablere sig som konge i Ravenna, hvorfra han førte en dygtig udenrigs- og dynastipolitik.

Theoderik var den første konge, der med rette kan kaldes 'Europas svigerfar'. Han var svoger til frankernes konge Klodevig og vandalerne kong Thrasamund, svigerfar til visigoternes konge Alarik 2. og til den burgundiske tronfølger Sigismund. Efter Alarik 2.s død 507 og et par års forvirrede tronstridigheder blev Theoderik også visigotisk konge. De to grupper goter, som skiltes o. 375 og kæmpede på hver sin side i slaget ved Chalons 451, var nu genforenet i en personalunion.

Alt burde således være i skønneste orden, men var det ikke. Det største problem var at goterne, da de i sin tid gik over til kristendommen, havde antaget dens arianske form og ikke den katolske, dvs. den nikænske form. Dette kunne udnyttes af goternes fjender til at splitte goterrigerne indadtil og isolere dem udadtil. Specielt frankerkongen Klodevig, der o. 500 blev døbt katolsk, så muligheden for at omringe Theoderik politisk – gennem en frankisk tilnærmelse til østkejseren og paven – og for at underminere loyaliteten hos hans katolske, ikke-gotiske undersåtter.

Dette var nemlig et andet problem: goterne var i mindretal i deres egne riger. I det nordlige Italien udgjorde goterne måske en tredjedel af den frie befolkning, i Spanien og resten af Italien langt mindre. De gotiske herskere måtte for alt i verden undgå at den teologiske uenighed mellem arianere og katolikker eskalerede til en voldelig konflikt og en religionskrig, de var dømt til at tabe. Vi ser da også at de ariansk-gotiske herskere strækker sig *meget* langt for at beskytte og imødekomme katolikkerne. Det var først i Theoderiks sidste år, hvor hans dømmekraft var svækket, at han søgte en konfrontation med magtfulde katolikker som Boëthius, Symmachus og til sidst selveste pave Johannes.

Man kan spørge sig, hvorfor goterkongerne ikke bare trak stikket ud af den frankisk-katolske propagandamaskine ved at afsværge arianismen og erklære sig som nikæenske katolikker? Det kunne de formentlig ikke, hvis de skulle bevare deres legitimitet i forhold til det gotiske mindretal. Da den visigotiske konge sprang ud som katolik, udløste det ikke mindre end fire oprørsforsøg i hans rige. For arianerne var kongen 'troens beskytter' på samme måde som paven var det for katolikkerne, og Ravenna eller Toledo var i en vis forstand et ariansk modstykke til katolikkernes Rom. Troen var helt central både for kongens legitimitet og i den gotiske adels selvopfattelse – og trods Theoderiks dynastipolitik var kongedømmet hos goterne (som man ville vente det i et samfund af høvdingekrigere) formelt betragtet et valgmonarki, også selv om både ostrogotiske og visigotiske herskere forsøgte at knæsatte en dynastisk arvefølge.

Og her er vi fremme ved det tredje problem. Theoderik havde talrige døtre med næsten lige så talrige kvinder, men ingen sønner. Valget faldt på aristokraten Eutharich, som blev gift med Theoderiks datter Amalasantha, men han døde få år senere. Da Theoderik selv døde i 526, gik tronen til den tiårige Athalarik, søn af Eutharich og Amalasantha, der regerede som rigsforstander på sønnens vegne. Drengkongens død 534 var signalet til en række opslidende krige inden og uden for dynastiet, der først blev afsluttet med byzantinerne generobring af Italien.

Dette var goternes historie i dens hovedtræk. En drabelig historie om mord og hævn og krig og svig; man forstår godt at den har leveret stof både til middelalderlige heltesagn og til Wagners operaer. Men det er også historien om de tidligste forsøg på at etablere europæiske efterfølgerstater til Romerriget, tre hundrede år før Karl den store, der traditionelt betragtes som det moderne Europas ophavsmand. Det er oven i købet en historie om to forsøg, der lykkes. Ingen kan vide om et ostrogotisk Italien havde overlevet sine egne stridigheder og longobardernes invasion, men det visigotiske rige bestod et godt stykke ind i 700-tallet og var næppe faldet fra hinanden, hvis ikke det var for arabernes indgriben. Det er altså en interessant historie, som man af mange grunde gerne ville trænge længere ned i.

Det problem, der så meget hurtigt møder én, er at goternes historie stort set altid ses udefra. Fra perioden indtil 600 har vi én historisk kilde, som – måske – viser os et gotisk samfund i en gotisk optik, nemlig Skt. Sabas martyrlegende om hvordan denne hellige og retskafne goter led martyrdøden under en kristenforfølgelse engang i 300-tallet. Der er ikke mange specifikke oplysninger at hente; John Matthews går så vidt som til at sige at 'denne historie kunne foregå i en hvilken som helst landsby hvor som helst og på et hvilket som

helst tidspunkt'. Man bekymres også over de påfaldende ligheder mellem Sabas martyrium og beretningen om den fromme Eleazar i 2. Makkabærbog. Er Sabas kristne martyrium slet og ret en kalke over en senhellenistisk jødisk fortælling?

I det, vi med nogen ret kunne kalde den gotiske storhedstid 375-526, er de berettende kilder, vi kender, affattet af ikke-gotere og ikke-arianere, med en naturlig tilbøjelighed til at fremhæve det sære og anderledes, m.a.o. til at gøre de arianske gotere mere gotiske og mere arianske end de måske var i virkeligheden. Rollerne som skurke og helte er fordelt på forhånd. En moderne læser kan spørge sig selv, om Boëthius nu også virkelig var en idealistisk martyr for den frie tankes sag, eller om han i virkeligheden var en opblæst nar, der ikke havde øje for andet end sin egen betydning og fine afstamning. Hans samtidige har måske tænkt noget lignende, men eftersom Boëthius var katolik og Theoderik var arianer, var det for den katolske historieskrivning glasklart, hvem af dem, der var helten. Om skurken kunne man også fortælle artige ting: en from eneboer på vulkanøen Lipari havde med egne øjne set, hvordan pave Johannes og Symmachus havde kastet Theoderik i krateret. Faktisk døde kongen af dysenteri; det ved vi takket være den katolske historieskrivning, som deri så et tegn fra himlen, fordi kætteren Arius var død på samme måde: ingen tvivl om at dette var Guds straf! Dette (om man så må sige) anale teologiske argument var tilsyneladende meget populært i datiden og optræder flere gange hos Gregor af Tours: arianismen er en vranglære, for man kan ikke fæste nogen lid til en troslærer, der døde på lokummet.

I 500-tallets begyndelse skrev den romerske senator Cassiodorus efter opfordring fra Theoderik en goterhistorie. Senere blev den omarbejdet og forkortet af Jordanes, og det er denne korte version, vi har bevaret. Forventer man her at finde historien betragtet fra et gotisk synspunkt, bliver man hurtigt skuffet. En stor del af fremstillingen er taget fra romerske forfattere, som vi kendte i forvejen, blandt andre fra Ammian og fra den såkaldte *Historia Augusta*, begge fra anden halvdel af 300-tallet. Dette giver anledning til bekymring af to grunde. For det første: Cassiodor var åbenbart nødt til at bruge *romerske* kilder for at beskrive *gotiske* begivenheder, der kun lå ca. 150 år tilbage; det tyder på at han ikke havde nogen gode gotiske kilder at trække på i det hele taget. Hvor megen lid kan vi da fæste til hans oplysninger om goternes tidligere historie? For det andet: det goterbillede, hans romerske kilder tegner, er langt fra objektivt. Af propagandistiske grunde udbredte Konstantin den Store eller hans hofhistoriografer den myte, at Konstantin nedstammede fra Claudius II Gothicus. Det har ingenting på sig, men påstanden optræder allerede i en panegyrik fra o. 307, og i slutningen af århundredet videregiver *Historia Augusta* denne fiktive genealogi.

Det er klart, at når tre generationer af kejsere fremhævede deres afstamning fra goternes besejrer, så måtte den dynastivenlige historieskrivning – og både Ammian og *Historia Augusta* er klart positivt indstillet overfor hhv. Julian og Konstantin – lægge tilsvarende megen vægt på goterne som en stor og truende fjende. Hvor meget Claudius Gothicus-myten betød 100 år senere ses også af, at ifølge en udbredt opfattelse var det ønsket om at få sin egen 'gotersejr' uden at dele den med nogen, som lå bag Valens' fatale beslutning om

at angribe goterne ved Adrianopel uden at vente på medkejseren Gratian, der var undervejs med forstærkninger.

Det billede, vi har af Theoderik, er altså ekstremt ensidigt. Men lejlighedsvis kan vi ane stumper af et helt andet billede, hvor helte- og skurkerrollerne er byttet om. Det blev den katolske overlevering, som fik lov at tegne Theoderiks portræt i den latinske historiefortælling, men der fandtes også en historiefortælling som hverken var latinsk eller katolsk. I den germanske heltedigtning levede Theoderik videre, og historierne om ham nåede helt til Skandinavien i form af *Didriks Saga*. Vi kan ikke spore alle trin i overleveringen, men det er klart, at hvem det end var, der genfortalte denne version af Theoderiks levned, så opfattede de ham ikke som en forbryder, der døde på lokum og endte i helvede.

Dette positive billede af Theoderik var også kendt af Karl den Store, og i hans øjne mere troværdigt end det negative. På Karls foranledning blev en rytterstatue af Theoderik hentet fra Ravenna til Aachen og opstillet i paladset. Det faldt en af hoffets gejstlige, Valfrid Strabon, for brystet, og han gav sin reaktion udtryk i en dialog på vers om statuen (*De imagine Tetrici*), som i alt væsentligt er en tilsvining af Theoderik, afsluttende med den lidet poetiske afskedssalut *Tetrice stulte, vale*: 'farvel, dumme Theoderik!'. Rytterstatuen er siden gået tabt, men digtet er bevaret. Således fik goterkongens modstandere alligevel det sidste ord i sagen.

Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse
Syddansk Universitet
Niels Bohrs vej 9
6700 Esbjerg

Forslag til videre læsning

Den hurtigste oversigt over goternes historie får man i Herwig Wolfram, *Die Goten und ihre Geschichte* (München: Beck, 2001), en lille bog, der bygger på forfatterens hovedværk *Die Goten* (2. udgave München: Beck, 1990, engelsk udgave *History of the Goths*, Berkeley: University of California Press 1988). En anden god oversigt er Peter Heather, *the Goths* (Oxford: Blackwell, 1996). Et godt overblik over den seneste generations forskningsdebat giver den kommenterede artikelsamling *From Roman provinces to Medieval Kingdoms*, redigeret af Thomas F.X. Noble (London: Routledge 2006)

Goternes tidligste historie behandles i *The Goths in the Fourth Century* (Liverpool: Liverpool University Press 1991) redigeret af Peter Heather og John Matthews i serien 'Translated Texts for Historians'. Heri findes bl.a. en introduktion til periodens arkæologi, en historisk oversigt og et udvalg af kildetekster (bla. uddrag af Wulfilas gotiske bibel). Den senere periode dækkes af Dick Harrison: *Krigere og helgener. Vesteuropas historie 400-800 e.Kr.* (København: Gad, 2001, svensk udgave *Krigarnas och helgonens tid* 1999) som rummer en god introduktion til perioden og et veloplagt opgør med svensk nationalromantisk goter-dyrkelse.

Frank M. Ausbüttel, *Theoderich der Grosse* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2003) giver både oversigt over Theoderiks liv og en vurdering af hans symbolske betydning for eftertiden. Vil man mere i dybden med receptionshistorien, kan man gå til H.J. Zimmermann, *Theoderich der Grosse – Dietrich von Bern. Die geschichtlichen und sagenhaften Quellen des Mittelalters* (Bonn, 1972).

Det østromerske kejserdømme i 300-tallet, herunder forholdet mellem goterne og kejseren, behandles grundigt af John Matthews, *The Roman Empire of Ammianus* (London: Duckworth, 1989) og af Peter Heather, *Goths and Romans 322-489* (Oxford: Clarendon Press, 1991). En kompakt dansk oversigt over byzantinsk historie er Rudi Thomsen, *Byzans* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1999).

En overskuelig præsentation af de tidligste kilder til Sortehavsregionens geografi og etnografi finder man i den lille bog *På randen af det ukendte: Hvad græske og romerske forfattere kan berette om Sortehavsregionen i oldtiden* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2003) redigeret af Tønnes Bekker-Nielsen og George Hinge i serien 'Sortehavsstudier'. En anderledes grundig analyse af en enkelt kilde er Arne Søby Christensens disputats *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths* (København: Museum Tusulanum, 2002). Desuden rummer de fleste kildeudgaver, som nævnes nedenfor, en kortere eller længere introduktion til kildetekstens historiske baggrund.

Den romerske historiker Ammianus Marcellinus' *Res Gestae*, som bla. beskriver goternes overgang over Donau og slaget ved Adrianopel, findes i en tungt læselig dansk oversættelse ved V. Ullmann (*Femogtyve Aar af Roms Historie i det fjerde Aarhundrede e.Kr.*, København: Gyldendal 1877-81); en god nyere oversættelse til tysk er *Römische Geschichte* i fire bind ved Wolfgang Seyfarth (Berlin: Akademie-Verlag, 1968-71).

Der savnes en god nutidig oversættelse af Jordanes, men findes en ældre engelsk oversættelse ved Charles C. Mierow: *The Gothic History of Jordanes*. (Princeton: Princeton University Press, 1915).

Blandt Isidor af Sevillas mange værker findes en kort 'Goternes, vandalerne og sveberne historie' skrevet omkring 625 og oversat til engelsk af Guido Donini og Gordon B. Ford som *History of the Goths, Vandals and Suevi* (Leiden: Brill, 1970).

Historia Augusta er en titlen på en samling kejserbiografier udarbejdet kort før år 400, angiveligt af seks forskellige forfattere – men disse er, som meget andet i HA, formentlig fiktive. Samlingen dækker perioden 117-283 med enkelte lakuner (således er biografien over Decius tabt, men dele heraf indgår formentlig hos Jordanes). En god oversættelse til tysk er *Historia Augusta* i to bind ved Elke Mertens m.fl. (Dusseldorf: Patmos, 1976-85); en ældre engelsk oversættelse findes i serien 'Loeb Classical Library' (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1912).

Kejser Justinians hofhistoriograf Prokopios' skildring af den byzantinske generobring af Italien efter Theoderiks død findes i tysk oversættelse ved Otto Veh, *Prokopios Werke II: Gotenkriege* (München: Heimeran, 1966) og i engelsk oversættelse ved H.B. Dewing som bind 3-5 af *Procopius* i serien 'Loeb Classical Library' (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919-28).

Tore Nyberg

DEN ARIANSKE TRO I DEN GOTISKE MAGTPERIODE

'Arianisme' er et begreb dannet fra navnet på den kendte teolog Arius, som var præst i Alexandria i årtierne omkring år 300. Takket være at han fremlagde et teologisk system, som efterhånden blev dømt som fejlagtigt og hæretisk, er hans skrifter ikke bevarede på anden måde end som citater i den polemiske litteratur imod ham. Derfor har der i tidens løb været mange forskellige tolkninger af hans lære fremme. At dømme efter den litteratur, jeg har nået at lære at kende til den følgende korte indføring, har forskningen indtil nu i alt for høj grad forstået Arius' system som et kosmologisk system, en verdensforklaring. Herimod har nyere specialister fremført, at man med et sådant præmis ikke kan forstå Arius' hensigter og arianismen ret. For at forstå Arius' intentioner, må man i stedet placere ham inden for den teologiske refleksion omkring Treenigheden.

I kristenforfølgelserne under Decius og Diokletian, med deres højdepunkt i årene omkring 300, begyndte mange uløste teologiske spørgsmål at hobe sig op blandt de kristne teologer og de store skarer af nykristne. Det drejede sig om måden at læse de tekster, som cirkulerede som hellige tekster blandt de kristne, og som under navn af Det gamle og Det nye Testaments kanoniske bøger efterhånden fik normativ og forpligtende karakter. De hedenske filosofiske retninger, særligt nyplatonismen og Plotin, påvirkede afgørende denne læsning. Arius stod fast forankret i den aleksandrinske teologiske tradition, som havde fået sine klare konturer allerede ved Origenes i det 3. århundrede. Teologisk set var perioden fra 260'erne blandt de kristne præget af en intensiv bearbejdelse af bibelens udsagn omkring Sønnen/Frelserens forhold til sin himmelske Fader. Hvilket sprog, hvilke ord skulle man bruge, for dækkende og konstruktivt at kunne tale om dette forhold og fastholde de mange tilsyneladende modstridende bibelske udsagn herom i form af almindeligt gyldige, katolske trossætninger? Man behøver kun at tænke på forskellene mellem den jødiske monoteisme, Paulus' teologi over for Mattæus og Markus, og endelig Johannes' evangelium som indeholder så mange pointerede Jesusord omkring Jesu forhold til sin himmelske Fader.

Helt fra Origenes' tid havde Alexandrias kristne teologer brugt begrebet hypostase, latinens persona, for at betegne Guds fremtrædelsesform som Fader eller Søn eller Helligånd. Problemet lå i de mange udsagn i de hellige skrifter om en Gud, der har skabt verden og af Jesus bliver fremstillet som en Fader, der tager sig af sin skabning og opholder den. De kristne var trådt frem som en jødisk sekt, der havde skilt sig ud fra synagogen. Den jødiske religions monoteistiske Gud gik direkte over i kristendommens fadergud og skaber. Men der er mange udsagn hvor Jesus direkte henviser til sig selv i sin egenskab af Faderens Søn og udsendte, som også har del i Faderens guddommelighed. Det var på grund af sit krav om at være guddommeligt udsendt, at Jesus blev dømt til døden for blasfemi ved den jødiske domstol, helt i overensstemmelse med jødisk lov. Udtryk som: 'Jeg og Faderen er et' eller

'Ingen kommer til Faderen uden gennem mig' efterlod blandt de kristne fra første færd ikke nogen tvivl om Jesu guddommelige udsendelse, og blev således den egentlige grund til at de kristne skilte sig ud fra jøderne. Men at være Guds udsendte er ikke nødvendigvis det samme som at være Gud selv. Johannes evangeliets og Paulus' måde at tale om Logos, Ordet der var i begyndelsen, og om Ånden eller Helligånden, som udfører Guds værk, rejser samme spørgsmål endnu en gang: må man kalde Sønnen og Helligånden for 'Gud' i samme betydning som Faderen er 'Gud'? I alle disse spørgsmål står det terminologiske brug af begreberne til debat. Da jødernes bibel nu blev omtolket til de kristnes 'Gamle Testamente', stod også dets guds navn Jahve og dets gudsbegreb til disposition for de kristne. Dog foretrak den græsk-romerske verden det mere generelle begreb theos / deus, som indtil da normalt stod i flertal. Romerriget havde mange guder, men nu skulle begrebet altså bruges om kun den ene Gud. Hvis nu Gud ikke kun var Fader og skaber, men også Søn og Helligånd, så ligger det jo nær at tale om tre guder. Dette ville være en ganske velkendt tankegang for den romerske og hellenistiske verden, men naturligvis helt uforenelig med Jesu egen fremtræden og jødiske baggrund. Der kunne kun findes én Gud, og alligevel var man nødt til at finde en terminologi for at tale om Faderen som adskilt fra Sønnen og Sønnen som adskilt fra Helligånden med baggrund i alle de tre hypostasers delagtighed i Gud.

Med forfølgelsernes ophør i 311 og Konstantins toleranceedikt brød den undertrykte teologiske debat ud i åbent dagslys. De nærmest følgende år var opfyldt af modstridende stemmer fra de kristne i alle rigets dele. Under biskop Alexander i Alexandria blussede striden op mellem de to mænd, Arius og Athanasius, som siden blev hovedmodstanderne i den arianske strid om, hvordan man skal tale om en Gud i tre personer. Kejser Konstantin ville bruge de kristne til rigets konsolidering i stedet for at forfølge dem. Han ville have, at de præsenterede deres lære med én stemme og traf derfor den berømte beslutning om at indkalde til kirkemødet i Nicaea 325 for at få vedtaget en fælles forpligtende troserklæring for alle kristne. Stemmeberettigede på mødet var efter kejserens forordning kun hver enkelt bys menighedsforstander, *episcopos*, altså alle rigets biskopper. Ved på denne måde at gøre biskopperne til sine eneste forhandlingspartnere i trosspørgsmål, skabte kejseren den hierarkiske stand som vi senere kalder 'episkopatet'. Han fik indført en kvalitetsforskel mellem på den ene side biskopperne og på anden side alle øvrige slags teologer, religionslærere og profeter.

Dette var fatalt for Arius. Han var født ca. 260 og var præst og religionslærer men ikke biskop. Athanasius var væsentligt yngre, født ca. 295, og i nært samarbejde med sin biskop. Det var et generationsskifte mellem de to, yderligere markeret af den voksende kritik mod Origenes' tanker om Treenigheden. Nye problemstillinger og alternativer, ukendte for Origenes, var fremført i den filosofiske spekulation omkring Treenigheden. Ved indkaldelsen til kirkemødet i Nicaea kunne den unge Athanasius assistere sin biskop som teologisk ekspert, medens den væsentligt ældre Arius som almindelig religionslærer og kateket var afskåret fra direkte at påvirke beslutningerne.

Begge parter i denne kontrovers var dygtige teologer og eksegeter. I meget højere grad, end vi nutidsmennesker forestiller os, var den daværende generation af kristne ledere optaget

af bibeltolkning. Deres måde at læse bibelens bøger på var uhistorisk og fundamentalistisk. Ganske vist havde hvert ord i de kanoniske skrifter foruden dets bogstavelige betydning også en skjult allegorisk og moralsk hensigt. Men man kunne argumentere med løsrevne citater fra enhver bibelsk bog uden at tage hensyn til de enkelte bøgers historiske placering. Den historiske bibeltolkning er som bekendt af meget nyere dato. Opgaven var at finde en måde at tale om én Gud i tre personer, som alle de hellige skrifers udsagn om Gud kunne blive dækket ind ved. Enighed var allerede opnået vedrørende begrebet hypostase - at der i den ene Gud findes tre forskellige hypostaser eller fremtrædelsesformer, og at mennesket kommunikerer med Gud ved en eller flere af disse hypostaser. Problemet lå i, hvordan skulle man så udtrykke, at der alligevel kun var én fælles guddommelighed bag de tre hypostaser? Ved en alt for stærk markering af Guds enhed og uopnåelige væsen ville det komme til at se ud som, at hypostaserne ikke var andet end tilsyneladende, hvad der ville have ødelæggende følger for kristologien; for hvis Jesu lidelse og opstandelse kun var øjensynlig, ikke fysisk virkelig, da var jo Jesu liv på jorden kun spil for kulisserne, et slags pædagogisk eksempel og et forbillede for menneskets vej i almindelighed. Og hvis, på den anden side, de tre hypostaser blev forstået som helt selvstændige og uafhængige af hinanden, hvordan kunne man så undgå, at det hele blev forstået som en lære om tre guder? Spekulationen om dette spørgsmål fulgte nøje og var delvis sammenvævet med udviklingen af logosbegrebet inden for den hedenske filosofi, for her fandtes et beslægtet filosofisk problem, nemlig det at forklare hvordan tohed kan opstå ud af enhed. Hvis alt har sin oprindelse i det Ene, og det Ene ifølge sin definition ikke kan være deleligt, hvordan kan det da give ophav til en Logos, som er Det Enes virksomhed udad og ophav til tilværelsens mangfoldighed?

I spørgsmålet om Guds enhed gik Arius og Athanasius altså forskellige veje. Arius fulgte, forenklet sagt, Origenes' platoniserende lære om Gud som ophav til Sønnen og Ånden, hvorved Sønnen og Ånden stod i et slags subordinationsforhold til Faderen. Det svarer nøje til en række bibelord, f.eks. det hvor Jesus siger, at ikke en gang Sønnen, men kun Faderen, kender tidspunktet for den yderste dom. For at holde gudsbegrebets enhed rent, hævdede Arius, at Gud var Det Ene og at intet kan opstå uden for Det Ene, undtagen som en skabning ved hjælp af Logos. Kun den skabte verden kan stilles op over for den ene og udelelige Gud. Følgen heraf bliver imidlertid, at så må også Jesus som Sønnen og Logos være en del af skabningen og altså ikke Gud selv. De mange udsagn i de hellige bøger om Jesu guddommelige udsendelse må da forklares som udtryk for særlige gaver, som Gud har givet Logos Jesus Kristus før alle tidsaldrer, uden at vi af den grund har ret til at kalde Jesus for Gud. Hvis man søger efter en egenskab hos Gud, hvorved en sådan særlig udmærkelse af Logos som den højeste skabning kan være blevet til, så er der ifølge Arius kun Guds suveræne viljebeslutning at falde tilbage på, ikke andet. I kraft af, at Gud ville, at Logos skulle åbenbares i Jesus Kristus, så udstyrede Gud dette menneske med alle de egenskaber som han ifølge de hellige skrifter er bærer af, og har derved gjort Logos/Kristus til frelser og foregangsmand i spidsen for hele skabningen.

Dette i 320erne lidt arkaiske teologiske system med baggrund i Origenes deltes af mange biskopper men vandt ikke accept hos andre. Argumentets svagheder lå i læren om frelsen og

menneskets befrielse fra synden ved Jesu Kristi lidelse og død på korset. Arius' kristendom kom til at ligne et etisk system hvilende på Logos som didaktisk forbillede. Læren om frelsen, altså Kristus som Såter/Salvator, krævede at Gud selv er i Logos og bevirker menneskets frelse som den ene Gud i Logos. Ikke Guds vilje, men Guds væsen, Guds *ousía*, blev nøglebegrebet, som Athanasius drev med stor slagfærdighed. Det var ikke i kraft af Guds viljebeslutning, men i kraft af Logos' eget guddommelige væsen, idet Logos var kommet til verden i skikkelse af Jesus Kristus for at befri menneskene fra deres synder - kun Gud kan forlade synder, citeres Jesus jo for at have sagt. Gud blev defineret som én til sit væsen, sin *ousía*, men tre i henseende til sine hypostaser, sine fremtrædelsesformer, som formuleringen var blevet i Nicaea 325 og fortsat forsvarede af konciliets tilhængere.

Tre år efter Nicaea blev Athanasius biskop af Alexandria og kunne nu udtale sig på embedets vegne. Han drev i mange år polemik mod andre løsningsforsøg for, hvordan man på ret måde kunne tale om både Guds enhed og de tre hypostasers adskillelse og hvordan man rettelig kunne udtrykke, at Sønnen og Helligånden ikke var underordnet eller sekundær i forhold til Faderen. Det var den berømte term *homoousios*, der blev ført i felten - de tre personer er ensartede i henhold til deres væsen. Over for dette kendetegnes Arius' lære ved termen *homoios*, lignende - der er lighed, men ikke væsensenhed, mellem Faderen og Sønnen. 'Homoousianere' står således over for 'homøere'.

Arius selv blev trængt ud på et sidespor, men hans tanker var spredt vidt omkring blandt rigets biskopper i forskellig afsmitning. Den nicaenske trosbekendelse hvilede foreløbig mest på kejserens autoritet. Da de følgende kejsere skiftede side flere gange og deres vaklen gav frit løb til videre diskussioner, kom også Athanasius i klemme og måtte forlade sit bispeembede; han befandt sig til tider i fængsel eller i eksil. Inden for den nicaenske side fortsatte dogmeudviklingen ved krav om præcisering af forholdet mellem Kristi guddommelige og menneskelige natur, kort udtrykt i spørgsmålet: kunne Jesus virkelig lide, hvis han var Gud? Det var i høj grad tale om bibelfortolkning. Både de nicaenske og de arianske teologer var, som allerede nævnt, gode eksegeter og kendte de hellige skrifter; men resultatet blev ved at være det stik modsatte, da Nicaeas modstandere altid fastholdt, at Kristus kun er den første af skabningen og Logos kunne ikke være evig som Gud selv.

Så er vi endelig kommet til germanerne. På et af mange provinskoncilier, der blev afholdt i disse år, i Konstantinopel år 360, finder man under antagelsen af endnu en kompromisformel, en underskrift af 'Wulfila, goternes biskop'. Nogle årtier tidligere var en stor gruppe østgoter kommet ind over rigets grænser ved Donau og blevet bosat i provinsen Moesien, hvor de antog kristendommen i ariansk eller 'homøisk' form. I fred og ro inden for romerrigets grænser, men i græske og ikke latinske omgivelser, organiserede de en gotisk kirke under ledelse af biskop Ulfila. I østkirken stod man åben for oversættelser af de hellige skrifter til folkesprog, og her blev biblen og liturgiens tekster oversat til gotisk. Da vældige skarer af goter strømmede over Donau efter sejren over kejser Valens i år 378, antog de den homøiske kristendom, som deres landsmænd allerede havde udviklet og som kejser Valens også havde omfattet: Gud er én, og Jesus Kristus er skabningens fornemste blomst, hvem Gud gav alle de gaver han skulle bruge for at frelse menneskene, kun fordi Gud ville gøre det netop sådan.

Jesus blev foregangsmanden, ikke Gud af samme væsen som Faderen, men af en fælles vilje med Gud Faderen. Men den jordiske Jesus var ikke ophøjet i den grad, at han ikke kunne synde, mente denne retning. Man udlagde ham ganske vist som syndfri, men holdt fast ved, at han i princippet havde den totale frihed til også at nægte Gud sin lydighed - hvad han dog ikke gjorde - hvilket Gud også har vidst i forvejen. Dette stred direkte mod den nicaenske bekendelse, som fastholdt, understøttet af Athanasius' skrappe formuleringer, at Jesus i kraft af sin væsensenhed med Gud ikke kunne synde og dog som Gud og menneske i egen person gennemgik alle et menneskes prøvelser og bestod prøven.

Valget af kejser Theodosius efter Valens' fald blev den gotiske kristendoms skæbne. Med Theodosius kom det afgørende skift i den kejserlige politik mod de kristne. Modsat Valens tøvede Theodosius ikke med helhjertet at stille sig på Nicaeas side. Det økumeniske kirkemøde i Konstantinopel 381 bekræftede højtideligt Nicaeas trosbekendelse. Fra nu af havde goterne kun valget mellem at overgå til Nicaeas bekendelse, eller at stå i konflikt med rigets religionspolitik. De valgte det sidstnævnte. Selv anskuede de den gotiske kristendom som katolsk modsat den romerske og de begyndte nu missionerende at sprede den til andre grupper af goter og germanere. På den måde kom den gotiske homøiske kristendom at spille en helt anden rolle end den at være et begrebssystem til forståelse af Kristi rolle som Frelser. De terwingiske goter - kernen blandt vestgoterne - antog Wulfilas gotiske kristendom under Fritigern omkring år 375 og opretholdt kontakt med trosfæller i Konstantinopel. Da hunnerstormen satte ind kort derefter, satte goterne sig i bevægelse mod vest og tog den 'homøiske' kristendom med sig til andre germanerfolk. Takket være det gotiske sprog blev den kirke, der her blev grundlagt med biskopper og præster, ladet i fred og ro stort set uden kejserlig indblanding.

Vestgoterne begyndte 408 under Alarik (395-410) den store forflytning fra Donaueggen mod vest gennem Podalen, indtog Rom år 410 og grundlagde allerede få år senere det vestgotiske rige i Aquitanien. Det var i disse år, den gotiske germanermission var mest aktiv. Vandalerne opgav verserende tilløb til at blive kristne på romersk vis, i 407 vandrede de sydpå over Pyrenæerne og antog gotisk kristendom fra vestgoterne, som gav dem mulighed for et eget vandalisk rige i Spanien der varede i to årtier, 409-429. Sueverne, som først var katolikker, indgik i 466 forbund med vestgoterne og antog da også den gotiske kristendom. Hunnerstormen i disse årtier udøvede et tryk på disse germanske folk og drev dem til at søge nye bosættelser. At vandalerne satte over til Afrika i 429 gav dem det ry for voldelig ødelæggelse, som er blevet til et mundheld. Som gotiske kristne under Geiserik, som havde magten i et halvt århundrede, 428-477, igangsatte de store kristenforfølgelser i Nordafrika, erstattede romersk katolske biskopper med gotiske og forfulgte de almindelige romerske kristne. Berømt er Augustins død under belejringen af Hippo år 430. Deres brandskatning af kystegnene førte dem endog plyndrende til Rom i år 455, hvor det lykkedes pave Leo I under et kejserligt interregnum at dæmpe deres lyst til hærværk. Vandalerriget bestod til år 534, da det knustes af Justinians kejserlige hær og flåde.

Vestgoternes akvitanske rige blev som bekendt også kortvarigt men det levede videre i Spanien. Frankerne, som var trængt ind over Rhingrænsen og havde bosat sig i det nordlige

Gallien, lod sig under Chlodewig sidst i 400-tallet omvende til romersk katolsk kristendom. Derefter kunne de i vældige togter knuse vestgoternes rige nord for Pyrenæerne. Dermed var det slut med den gotiske germanermission i den vestlige del af romerriget. Burgunderne var allerede halvt på vej til at overgå til den romerske kristendom og svevernes etniske identitet var opløst.

Den gotiske kristendoms mest spektakulære fremgang var naturligvis østgoternes italienske rige, forberedt under Odoakar og magtfuldt under Theoderik den Store (489-526). Goter og romere levede side om side, goterne med liturgien og de hellige skrifter på gotisk i egne kirker, romerne med gudstjeneste og hellige tekster på latin. Forholdet mellem dem var dog spændt og fra begge sider søgte man at standse modpartens udbredelse og mission. En karakteristisk hændelse var da Theoderik tvang pave Johannes I. (523-526) til at rejse til Bysants for at formå kejseren at ophæve de hindringer, som goterne var udsat for i Italien.

Der er ingen tvivl om, at den gotiske kristendom i denne epoke prægedes af samme teologiske standard som den katolske og drev sin teologi og sit bibelstudium efter de samme principper. Den gotiske kirke stod dog udenfor den videreudvikling af det katolske dogme, som markeres af koncilierne i Efesos 431 - hvor Maria fik ret at bære titlen Gudeføderske - og Kalcedon 451 - hvor læren om Kristi to naturer, den guddommelige og den menneskelige, blev antaget. I øst, hvor den gotiske kristendom oprindelig var blevet til, antoges den af gepider og rugier, der var blevet bosat inden for romerrigets grænser. Langobarderne, bosat mellem Donau og Drava, antog i 526 katolsk kristendom, men efterhånden som de vandrede mod vest, gik mange fra 560'erne over til gotisk kristendom. Dette kunne måske hænge sammen med, at Justinians sejr over goterne i Italien under de lange goterkrige 535-552 fik italienske goter at flytte østpå, så at langobarderne ved oprettelsen af deres rige i 568 kunne se sig som arvtagere til de østgotiske magtområder i Italien og dermed også til disse områders gotiske kirkevæsen.

Den gotiske kristendom er blevet en episode på tre århundreder i et historisk forløb. Senere århundreder forbinder med Arius og arianismen erindringen om en hæretisk retning, der benægtede Jesu guddommelighed. Arianske tekster blev ikke afskrevet, de fleste direkte citater fra arianske forfatters værker genfindes i fjendtlig polemisk litteratur, og her er det af naturlige grunde kun tale om enkelte sætninger, der bliver imødegået. Forskerne har haft ugunstige arbejdsbetingelser for en dybtgående forståelse af Arius' og arianismens lære. Nærværende oversigt sigter mod ved hjælp af nogle nyere forskningsindsatser at imødegå nogle misforståelser, som den ugunstige kildesituation i tidens løb har været ophav til.

Center for Middelalderstudier

Syddansk Universitet

Campusvej 55

5230 Odense M

Bibliografi

- Brenneke, C.B. 1998. 'Arius/Arianismus'. In: *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 4. Auflage, 1, Tübingen: Mohr Siebeck. Pp. 738-43.
- Gregg, R.C. & D.E. Groh. 1981. *Early Arianism - A View of Salvation*. London: SCM-Press.
- Hansen, R.P. 1985. *Studies in Christian Antiquity*, Edinburgh
- von Padberg, L.E. 2000. 'Germanenmission'. In: *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 4. Auflage, 3, Tübingen: Mohr Siebeck. Pp. 746-8.
- Simonetti, M. 1992. 'Arius - Arians - Arianism'. In: *Encyclopedia of the Early Church*, 1, Cambridge: James Clarke. Pp. 76-8
- Williams, R. 1987. *Arius. Heresy and Tradition*. London: Darton, Longman and Todd.

GLIMT AF GOTERNE I DEN TIDLIGSTE ENGELSKE LITTERATUR

Angelsakserne kom til deres blivende hjemland, den romerske koloni Britannien, i løbet af 4-500-tallet e.Kr., og havde etableret sig i en stor del af det nuværende England omkring år 600. Deres udvandring fra kontinentet fandt altså sted i løbet af den germanske folkevandringstid. Da angelsakserne havnede i et ørige, blev deres videre kontakt med de germanske områder på kontinentet begrænset, og deres kultur blev snart præget af, at Romerkirkens mission i landet begyndte allerede omkring år 600.

Dette gør, at angelsakserne derefter ikke havde direkte kontakt med nogen af de områder, som goterne havde indflydelse på, og det er sandsynligt at deres viden om dem var erhvervet på anden hånd. De engelske tekster fra den angelsaksiske periode, hvori goterne nævnes, er langt mere begrænsede end vi kender det fra andre lande, fx fra de tyske og islandske cykler af heltedigte som blev nedskrevet i løbet af 1200-tallet, og hvori mere eller mindre historiske gotiske, burgundiske, hunniske og andre figurer optræder i historier, der er bemærkelsesværdigt parallelle fra det ene land til det andet. Der findes ikke noget tilsvarende på engelsk. Vi har ingen oldengelsk *Nibelungenlied* eller *Völsunga Saga* (der kan kaldes en digtcyklus på prosa), og skikkelserne i disse digte dukker ikke op i engelske digte efter den normanniske erobring af landet i 1066.

Endnu et særtræk ved den angelsaksiske kultur er, at man meget tidligt begyndte at skrive på landets eget sprog. Det gælder både lærde og skønlitterære tekster, og det er i overvejende grad i de engelsksprogede tekster, at man kan finde lejlighedsvis hentydninger til goterne.

De tekster, hvori man kan få et indtryk af angelsaksernes opfattelse af goterne på det tidspunkt hvorfra vi har den første bevarede engelsksprogede litteratur, er bl.a. en lille samling lærde tekster, heriblandt især de oversættelser af latinske værker, der kan dateres til omkring år 900. Det drejer sig om oversættelserne af Orosius' verdenshistorie (*Historiarum adversum Paganos*), Bedas engelske kirkehistorie (*Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*) og Boethius' *Filosofiens Trøst* (*De Consolatione Philosophiae*). Desuden er der blandt de historiske prosakilder *Den oldengelske Krønike*, som ikke har nogen latinsk original. Goterne nævnes først hos Beda, der skrev historiske værker i 700-tallet, og han synes at behandle dem som en faktor der ved at afgøre Roms skæbne påvirkede det efterromerske Britanniens historie. Dermed bliver de en forudsætning for at angelsakserne kunne bosætte sig i landet, og af interesse for dets historie.

De tidlige historiske kilder som nævner goterne er altså i ret stort omfang engelske oversættelser af latinske værker. I denne sammenhæng er det blevet undersøgt, hvorvidt angelsakserne lægger deres eget syn på goterne ind i værkerne, eller om de overtager skildringen fra originalteksterne. Nogle af de nævnte værker fra omkring år 900 tillægges

kredsen omkring kong Alfred af Wessex, der i de sidste årtier af 800-tallet satte et uddannelsesprogram i værk, som skulle styrke lærdommen og kirkens lære i landet. Det koncentrerede sig om at udbrede læsefærdigheden på engelsk, da der var problemer med selv præsternes kendskab til latin, og en række latinske bøger blev i den anledning oversat til engelsk (Bately 1984:7, Kelly 1990:59-60).

I disse tekster møder vi goterne i deres historiske sammenhænge, mens vi i digtningen ser dem i sagnhistorisk belysning. Der optræder gotiske skikkelser i fire oldengelske digte, nemlig *Widsith*, *Deor*, *Waldere* og *Beowulf*, som alle omhandler et fortidigt, idealiseret krigersamfund, hvor de store skikkelser fra forskellige germanske folks historie og sagnhistorie færdes mellem hinanden uden hensyn til om de oprindeligt har levet på samme tid. Her skal opmærksomheden koncentreres sig om *Widsith* og *Deor*, da disse to digte fortæller os mest om gotiske skikkelser. Begge digte er overleveret i et manuskript fra den sidste tredjedel af 900-tallet (Hill 1987:1).

I det følgende skal interessen koncentreres om hvad der er skrevet om de engelsksprogede kilder, for prosaens vedkommende om dem fra omkring år 900, som er de tidligste af deres art. Det kan kun få karakter af en selektiv oversigt, da forskningen i de oldengelske digte er meget mere omfattende; så jeg vil koncentrere mig om den seneste forskning, der arbejder med muligheden for at sætte digtene i sammenhæng med den lærde prosa. De to genrer ses ikke længere som isolerede fra hinanden, og det virker som en frugtbar hypotese at der har været en vekselvirkning mellem den tilsyneladende rent traditionelle digtning og den mere lærde prosa. I det følgende skal der ses både på fremstillinger af goterfolket og af to berømte gotiske skikkelser: Ermanarik, goterkongen hvis død faldt sammen med hunnernes ekspansion i slutningen af 300-tallet, og Theoderik, den østgotiske konge i Ravenna i årtierne omkring år 500, som satte sig endnu dybere spor i sagnhistorien mange århundreder fremover.

Goterne i de tidlige oldengelske prosakilder

I modsætning til interessen for germanske elementer i digtningen er spørgsmålet om goternes plads i den oldengelske prosa først blevet taget op forholdsvis nylig. Forskningen har altid erkendt, at de oldengelske oversættelser fra omkring år 900 ikke følger deres forbilleder slavisk (nogle er endog meget frie), men tematiske analyser af, hvordan goterne skildres, og hvordan det kan fortælle os noget om angelsaksernes forståelse af sig selv som et folk der efterfulgte romerne i en del af deres rige, er et emne der først i de seneste år har fået opmærksomhed.

De ældste kendte kilder fra England der nævner goterne er nogle af Bedas historiske skrifter. Han var munk i klostret i Wearmouth, og er i dag mest kendt for at have skrevet den første fremstilling af landets historie fra Cæsars erobring og frem til sin egen levetid (bogen blev afsluttet i 731), set fra et engelsk synspunkt. Fremstillingen koncentrerer sig om Guds planer for det engelske folk, som manifesteres i kristendommens og især

Romerkirkens komme til landet, i dets missionshistorie og i mødet mellem den romerske og den keltiske kristendom. Sidstnævnte fandtes allerede i det nordlige England, hvortil der var kommet munke fra Irland, og Beda skildrer konflikterne mellem de to former for kristendomsforståelse og hvordan de efterhånden blev løst, indtil Romerkirkens fodfæste i England var urokkeligt (Colgrave & Mynors 1969:xvii, xix-xx, xxx).

Den første omtale af goterne giver dem den rolle, de har i senere prosatekster: som Roms erobrere. Begivenheden blev vigtig for den angelsaksiske forståelse af fortiden, og den optræder adskillige gange i den oldengelske prosa fra 800-tallet. Den har hos angelsakserne en symbolsk værdi, men ikke den samme som Augustin og Orosius, der skrev fra et romersk synspunkt, tillagde den. Hos dem er det en nøglebegivenhed i den romerske kristendoms kamp med det hedenske romerske verdensbillede. Angelsakserne så derimod goterne som romernes afløsere i historiens forløb (Godden 2002:48-49).

Første gang Beda nævner goterne er i *De Temporum Ratione* (ca. 725), men de bliver sat ind i Britanniens (og dermed englændernes) historie med hans engelske kirkehistorie fra 731. Goternes indfald i Rom betyder her, at romerne må forlade kolonien Britannien for at koncentrere sig om truslen mod deres egen hovedstad. Beda sætter tingene i umiddelbar kronologisk forbindelse med hinanden, idet tilbagetrækningen af romerske tropper fra Britannien i slutningen af 300-tallet, som han havde læst om hos den britiske historiker Gildas, rykkes tættere på goternes indfald i Rom 410 end hos Gildas. Det ser ud til at Beda som den første ser goternes angreb på Rom som en årsag til at romerne trak sig tilbage fra Britannien (omend det ikke siges direkte), og han gør dermed angrebet til en central begivenhed, i modsætning til den romerske historiker Orosius, der nedtoner dets farlighed for Rom. Bedas Kirkehistorie ansætter det vestlige Romerriges fald til 455 (med Aetius' død), uden at nævne mere om dets videre eksistens, og går derefter videre til at koncentrere sig om romerkirken i England, som værkets anden og vigtigste del omhandler (Godden 2002:49-54). I slutningen af bog 1, kapitel 11 står der:

Fracta est autem Roma a Gothis anno millesimo CLXIII suae contitionis, ex quo tempore Romani in Brittainia regnare cesserunt, post annos ferme quadrigentos LXX ex quo Gaius Iulius Caesar eandem insulam adiit.

Now Rome was taken by the Goths in the eleven hundred and sixty-fourth year after its foundation; after this the Romans ceased to rule in Britain, almost 470 years after Gaius Julius Caesar had come to the island (Colgrave & Mynors 1969:40-41).

Kirkehistorien var et af de værker, der blev oversat til oldengelsk omkring år 900. Oversættelsen er anonym og kan ikke dateres entydigt eller sættes ind i en historisk sammenhæng, men den er ofte blevet sat i forbindelse med kong Alfreds lærdomsprogram, da både den og den ligeledes anonyme oversættelse af Orosius' verdenshistorie emnemæssigt ville passe godt ind i en sådan indsats for lærdommen, som i øvrigt omfattede teologiske værker. Oversættelserne er den ældste engelsksprogede prosalitteratur, der endnu eksisterer, og det er muligt at de faktisk er den første der er

skrevet. Indtil da blev det engelske sprog brugt i love og dokumenter (og muligvis også i bibeloversættelser), og det er sandsynligt, at deres måde at bruge sproget på, sammen med den latinske prosalitteratur, blev forbilleder for en ny, engelsk prosatradition (Bately 1988:136-38, 1984:5-7, Kelly 1990:54, 57).

I den oldengelske Bedaudgave lyder samme fortælling således i begyndelsen af bog 1, kapitel 9:

Seo hergung wæs þurh Alaricum Gotena cyning geworden. Wæs Romaburh abrocen fram Gotum ymb þusend wintra 7 hundteontig 7 feower 7 syxtig ðæs þe heo geworht wæs. Of þære tide Romane blunnun ricsian on Breotene. Hæfdon hi Breotona rice feower hund wintra 7 þæs fiftan hundsefontig, ðæs ðe Gaius, oðre naman Iulius, se casere þæt ylce ealond gesohte.

The devastation was caused by Alaric, king of the Goths. The capture by the Goths took place about 1164 years after the foundation of the city. From that time the Romans ceased to have dominion in Britain: they had had dominion for 470 years, since Gaius, also called Julius, the emperor landed on the island (Miller 1890:42-45).

I oversættelsen nævnes Alarik ved navn, og oversættelsen er i det hele taget mere ordrig end originalen, mest fordi afsnittet er skrevet i korte hovedsætninger, der ikke er så kompakte som Bedas latin. Også her lyder det som om oversætteren opfatter de to begivenheder som årsag og virkning.

I *Den oldengelske Krønike*, som blev påbegyndt i 870'erne, og som har en sikker forbindelse med Alfreds lærdomsprogram, nævnes goterne på samme måde. Deres indfald i Rom og romernes tilbagetrækning fra Britannien nævnes lige efter hinanden, og igen ser det ud til at der kan læses en årsags- og virkningssammenhæng ind i denne umiddelbare forbindelse (Godden 2002:57). Krøniken følger kortfattet Romerrigets historie op til denne begivenhed, og derefter koncentrerer den sig næsten udelukkende om England, altså den samme opdeling som man ser hos Beda. Blot virker den mere påfaldende i Krøniken, på grund af de kortfattede notiser om begivenheder, som denne type historieskrivning indeholder.

Her Gotan abræcon Rome burg, 7 næfre siþan Romane ne ricsodon on Bretone (Plummer 1892:10).

I dette år faldt goterne ind i Rom, og derefter herskede romerne aldrig mere i Britannien.

Godden fremhæver desuden, at der er en slags efterskrift til denne annal i år 690, hvor det fortælles, at efter dette år var biskopperne i England ikke længere romerske, men engelske: '... Ær wærun Romanisce biscepas, siþpan wærun Englice'. Dermed er både landets og kirkens selvstændighed fremhævet ('Før var biskopperne romerske, derefter var de engelske'. Plummer 1892:40, Godden 2002:58).¹

Orosius' *Historiarum adversum Paganos* er skrevet i 417, så den skildrer goternes indfald i Rom i 410 som historiens klimaks. Det omtales dog også, at goterne blev jaget ud af Italien efter Alariks død. Den oldengelske oversættelse slutter sin udgave af fortællingen med indtagelsen af Rom, og nævner kun korfattet at goterne bosatte sig i Italien, uden for Rom. Der kendes ikke nogen kilde til denne oplysning, men den kan skyldes en oversætter, som vidste at der boede gotere i Italien omkring år 500. Denne udgave fortæller en anden historie end Orosius, som med beretningen om Alariks død og goternes bosættelse i Spanien betoner at de ikke voldte varige skader på Rom. Nedtoningen af begivenheden hos Orosius stemmer ikke overens med det syn, vi har set hos Beda og i *Krøniken*, hvor goternes indfald i 410 ser ud til at blive gjort til en skelsættende begivenhed i Roms og især Britanniens historie. Der bliver endda lagt afstand til den romerske udlægning af begivenheden i oversættelsen, og ved Orosius' fremhævelse af goternes forholdsvist milde fremfærd tilføjer oversætteren en bemærkning om, at dette er Orosius' egne ord (Godden 2002:59-61).

En artikel, der udkom året før Goddens, Stephen Harris' 'The Alfredian *World History* and Anglo-Saxon Identity', sætter Orosius- og Bedaoversættelserne i en tematisk sammenhæng, der skaber en national identitet for angelsakserne ud fra kristendommen. Han ser Orosius-oversættelsen som sat i værk på Alfreds foranledning, og som påvirket af kongens tanker om angelsaksernes identitet som folk. Hos Beda fokuseres der på de dele af folket, der nedstammede fra anglerne, mens Beda-oversættelsen ca. 150 år senere ikke skelnede mellem anglere og saksere, men så dem som én kristen nation med en fælles germansk afstamning. Den kunne genfindes i kongefamiliernes slægtstavler samt i Bedas historie om, hvordan angelsakserne kom til Britannien (Harris 2001:484, 489, 491).

Denne dobbelte etniske og religiøse identitet afspejles i bl.a. afsnittet om goternes indfald i Rom i den oldengelske Orosius-oversættelse. Her er Alarik ikke en ødelægger, som han var i originalen, men nærmere en helteskikkelse, der repræsenterer en germansk kristendom. Oversættelsens skildring af ham lyder: 'Alrica se cristena cyning 7 se mildesta' (Bately 1980:156, l. 13-14, 'Alarik, den kristne konge og den mest barmhjertige'). Dette går langt ud over Orosius' rent romerske perspektiv, hvori kristendommen hører uløseligt sammen med Romerriget. I oversættelsen er Alariks indfald i Rom gjort til en fredssommelig begivenhed, samtidig med at Alarik skildres som en kristen konge, hvis erobring af byen var forholdsvist barmhjertig. Dermed bliver goternes tilstedeværelse i Romerriget et symbol på en ny verdensorden, en kombination af germansk afstamning og kristendom, som er fortsat i bl.a. det angelsaksiske folk og ikke forudsætter Romerrigets bevarelse for at kristendommen kan bestå: '... the ninth-century *World History* was concerned to see Rome as the birthplace of Christendom, the community to which both Alarik and Alfred belonged' (Harris 2001:494-95, 498-99, 501,503-4. Citatet er på p. 504).

Theoderik omtales som gotisk konge i Italien i Alfreds egen oversættelse af Boethius' *Filosofiens Trøst*. Originalværket blev skrevet mens Boethius, der var en af kongens rådgivere, sad fængslet og ventede på at blive henrettet, og da han senere blev martyr, er

det ikke overraskende, at man i Alfreds forord til oversættelsen finder en hård kritik af Theoderik. Alfreds skildring af ham har mindelser om den kritik, der f.eks. findes hos Gregor den Store (se næste afsnit), en forfatter som også havde betydning i oversættelsesprogrammet, og som Alfred selv oversatte et værk af. Her bliver Theoderik ikke set som krigshelt, men som romerkirkens fjende.

ON ðære tide ðe Gotan of Sciððiu mægðe wið Romane rice gewin up ahofon, 7 mid heora cyningum, Rædgota 7 Eallerica wæron hatne, Romane burig abraecon, 7 eall Italia rice þæt is betwux þam muntum 7 Sicilia þam ealonde in anwald gerehton, 7 þa æfter þam foresprecenan cyningum Þeodric feng to þam ilcan rice. Se Ðeodric wæs Amulinga; he wæs cristen, þeah he on þam arrianiscan gedwolan þurhwunode. He gehet Romanu his freondscipe, swa þæt hi mostan heora ealdrihta wyrðe beon. Ac he þa gehat swiðe yfele gelæste, 7 swiðe wraðe geendode mid manegum mane. Þæt wæs to eacan oðrum unarimedum yflum þæt he Ioannes þone papan het ofslean.... Þa þæt ongeat se wælhreowa cyning Ðeodric, þa het he hine gebringan on carcerne 7 þærinne belucan (Sedgfield 1899:7, ll. 1-11, 23-24. Forkortelserne i teksten er opløst).

IN THE days when the Goths out of the land of Scythia had raised war against the Roman empire, and under their kings Rædgod and Alarik had stormed Rome, and won all the realm of Italy from the mountains even to the island of Sicily, then, after those kings, did Theodoric hold the same empire in sway. Theodoric was an Amuling and a Christian, though he held fast to the Arian heresy. To the Romans he promised his friendship, and that they should keep their old rights; but he kept that promise very basely, and his end was grievous and full of sin, in that his countless crimes were increased by the murder of pope John.... But cruel king Theodoric heard of these designs, and straightway commanded that Boethius be thrust into a dungeon and kept fast therein (Sedgfield 1900:1-2).

Alfred skildrer Theoderik som edsbryder over for romerne, og som grusom mod dem, der kom i vejen for ham. Dette kommer som indledning til oversættelsen af Boethius' tekst. Det er tydeligt, at kongen her fremhæves som en tyrannisk hersker, der bryder sine egne løfter. Alfreds negative fremstilling af Theoderik skal fungere som indledning til det lige så positive portræt af Boethius som en vismand, hvis bog han selv har udvalgt og oversat som led i sit eget lærdomsprogram. Theoderiks arianisme nævnes kun en enkelt gang, men det kommer til gengæld først, lige efter oplysningen om hans slægt.

Her bemærker man, at Theoderik fremstilles som om hans herredømme i Italien ligger i direkte forlængelse af Alariks, og at Alarik og Radagaisus fremstilles som erobrere af hele landet. Der nævnes intet om deres kristne tro, tværtimod fortsætter indledningen med at fremstille Theoderik som forfølger af romerkirken. Den oldengelske oversættelse af Boethius fortsætter altså omtrent der, hvor Orosius-oversættelsen sluttede, nemlig med begivenhederne i 410, som igen skildres som en erobring. Denne gang er der ingen formildende omstændigheder. Her er der ingen tvivl om, at begivenheden blev

skæbnesvanger for det vestlige Romerrige, og at goterne overtog magten i Italien. Dermed afvises Orosius' syn på begivenheden, som forsikrede at Rom bevarede sin status. Den oldengelske Orosius-udgave har beholdt forfatterens forholdsvis positive syn på goterne, mens Boethius-oversættelsen sætter dem i modsætningsforhold til det kristne Rom (Godden 2002:63-64, 66-67). På den anden side nævner Asser, som skrev en Alfred-biografi, at Alfred selv havde en gotisk bedstefar, og at hans herkomst kunne føres tilbage til en høvding, der havde været med til den angelsaksiske erobring af Britannien. Goterne kunne altså i slutningen af 800-tallet betyde mange forskellige ting for en engelsk tankegang (Godden 2002:68).

Ermanarik og Theoderik i den germanske sagnhistorie

Hvad disse to gotiske skikkelser i forskellige landes heltedigte angår, sammenfatter *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* deres karrierer i bl.a. følgende træk:

Om Ermanariks rolle i sagnhistorien ved vi, at det vigtigste element i historierne om ham er at han dræbte sin hustru. Denne fortælling er baseret på en beretning hos den romerske historieskriver Jordanes om at han lod et gidsel ved navn Sunilda dræbe, fordi hendes mand havde begået forræderi. Hendes brødre, Ammius og Sarus, hævnedes hende ved at såre Ermanarik, men slog ham ikke ihjel. Han døde senere af sine sår og af sorg over hunnernes indfald i hans rige. Denne sidste del af historien kan sammenstilles med den eneste samtidige kilde, Ammianus Marcellinus, der fortæller at Ermanarik begik selvmord på grund af truslen fra hunnerne.

Denne tidligt nedskrevne beretning har et sidestykke i den nordiske fortælling om Jörmunrekks drab på sin hustru Svanhildr, på grund af mistanke om hor. Derpå sårer Svanhildrs brødre, Hamðir og Sörli, Jörmunrekkr, men uden at kunne dræbe ham. I denne udgave stenes brødrene derpå ihjel.

Endnu en historie med Ermanarik-figuren i centrum er beretningen om, at han, tilskyndet af en ondskabsfuld rådgiver, slår to unge brødre ihjel. I en tysk kilde kaldes de Imbrecke og Fritele. I *Widsith* nævnes to personer ved navn Emerca og Fridla, men der fortælles ingen historie om dem.

Endelig er der Ermanariks forbindelse med historierne om Theoderik. I den ældste Dietrich-historie, *Hildebrandslied* fra 800-tallet, nævnes Ermanarik ikke, så forbindelsen mellem de to figurer kan åbenbart dateres til efter denne tid. Ermanariks i forvejen dårlige omdømme har ført til, at han også i denne historie har fået rollen som forfølger af dem, der kommer ham på tværs. I denne udgave er Ermanarik hersker i Italien og Theoderik landflygtig fra sit eget rige, ved Attilas hof (Beck 1989:512-15).

Theoderik er altså i digtningen med tiden blevet sat i forbindelse med andre sagnskikkelser, Ermanarik og Attila, der alle skildres som samtidige. Digtningen om ham findes overleveret i stort omfang fra 1200-tallet og de følgende århundreder, og den koncentrerer sig om Dietrichs bedrifter i kamp. Historisk set er der tale om Theoderiks

kamp mod Odoacer om herredømmet i Italien, men i digtningen er den mere berømte Ermanarik blevet inddraget og sat i forbindelse med Theoderik som hans slægtning, der holdt ham borte fra det land, der retteligt tilhørte ham. En anden beretning om Theodemers (Theoderiks fars) kamp mod og sejr over hunnerne er blevet til Dietrichs eksil ved Attilas hof. I denne historie kunne den retmæssige hersker først vende tilbage til Italien ved Ermanariks død, da hans onkel havde tilegnet sig herredømmet ved en blanding af magtanvendelse og afpresning, som Dietrich stod magtesløs over for. Stoffet i Dietrichdigtningen er stort og omfattende, og der har tydeligvis været en stor interesse for denne heltefigur (Rosenfeld 1984:430-38). Theoderiks død lader til at have interesseret fortællere og digtere på en helt anden måde end Ermanariks, og der findes en lang række overleveringer om den. På den ene side har vi udsagn fra modstanderne af hans arianske tro, som går ud på at han skulle være død af anger over sine misgerninger, eller være blevet kastet i Etna af dem, han myrdede; eller at han skulle være blevet straffet direkte af Gud, enten gennem sygdom eller ved at være blevet ført til Helvede af en hest, som han var sprunget op på for at jage en hjort. En anden gruppe af fortællinger ser ham mere som en overnaturlig skikkelse der måske ikke virkelig er død, men opholder sig et ukendt sted, eller som vender tilbage som anfører af den vilde jagt (Rosenfeld 1984:427-28).

Goterne i de oldengelske digte

Alle de oldengelske digte som er nævnt i indledningen hører til genren heltedigte, der i denne sammenhæng kan defineres som ikke-teologiske digte, der fortæller om berømmelige konger og krigere fra en fjern fortid. De oldengelske digte af denne type har vidt forskellige former, og betegnelsen 'heltedigte' er derfor i oldengelsk sammenhæng i nogen grad et bekvemmelighedsfænomen.

Widsith er formmæssigt det mest ejendommelige af digtene. Det består af tre lange lister over folkeslag, konger og enkeltpersoner, bundet sammen af en kort fortælling, der handler om digteren selv (*Widsith* er navnet på fortælleren) og hans rejser, især et besøg hos goterkongen Eormenric, i anledning af dennes bryllup med Ealhild. Eormanric (baseret på den historiske Ermanarik) er den eneste goter som vi hører noget om ud over hans placering i en liste.

Deor klassificeres ofte sammen med heltedigtene, men ligner dem i øvrigt ikke meget. Det består af en række vers med et refræn, hvor hvert af versene fortæller om en ulykke, der enten er overstået eller forhåbentlig bliver det. Der er ingen sammenhængende fortælling, og vægten lægges ikke på heltmod, men på lidelse og udholdenhed. Igen er digtet blevet opkaldt efter sin fortæller, hvis egne ulykker nævnes i slutningen af det. Det træk, som i størst grad kan binde digtet sammen med heltedigtene, er brugen af legendariske skikkelser og deres historier. Digtet er det eneste, hvor både Ermanarik og Theoderik optræder.

Waldere er kun bevaret i korte brudstykker. Her har der tilsyneladende været tale om et længere, fortællende digt, der handler om helten Walter af Aquitanien. Det nævner kort Theoderik som den tidligere ejer af et prægtigt våben.

Beowulf, det længste og mest berømte af de oldengelske heltedigte, omtaler også kun en goter i forbifarten. I dette tilfælde er det Ermanarik, der nævnes som forfølger af en anden. Alt i alt er han og Theoderik de altoverskyggende gotiske skikkelser i dette lille korpus, og de eneste der skildres i herskerrollen, som er karakteristisk for portrætterne af dem i digtningen i det hele taget. Yderligere en skikkelse, Widia, som er baseret på den gotiske helt Vidigoia (der nævnes hos Jordanes), er nævnt i *Widsith*, men kun som et navn blandt mange andre.

De mest relevante uddrag af disse to digte er citeret nedenfor ¹⁾.

Widsith

He mid Ealhilde,
fæle freopuwebban, forman siþe
Hreð-cyninges ham gesohte
eastan of Ongle, Eormanrices,
wraþes wærlogan. (Hill 1987:29, l. 5-9)
Ond ic wæs mid Eormanrice ealle þrage
þær me Gotena cyning gode dohte,
se me beag forgeaf, burgwarena fruma.. (Hill 1987:31, l. 88-90)

Han rejste med Ealhild,
den elskede fredsvæverske, på sin første rejse,
søgte til pragt-kongens hjem
øst for anglerne, til Eormanric,
den grumme edsbryder.
Og jeg opholdt mig meget længe hos Eormanric,
dér var goternes konge yderst gavmild mod mig,
han gav mig en halsring, fyrsten over folkene i byen...

Deor

Deodric ahte þritig wintra
Mæringa burg, þæt wæs monegum cup.
Þæs ofereode, þisses swa mæg.

We geascodan Eormanrices
wylfenne geþoht; ahte wide folc
Gotena rices. Þæt wæs grim cyning!
Sæt secg monig sorgum gebunden,
wean on wenan, wyscte geneahhe

þæt þæs cynerices ofercumen wære.

Þæs ofereode, þisses swa mæg. (Hill 1987:34, l. 18-27)

Theodric herskede tredive år

i Ravenna, det var kendt af mange.

Det fik en ende, det samme kan dette.

Vi hørte om Eormanrics

ulvesind; han herskede over et vidstrakt folk

i goternes rige. Han var en hård konge!

Mangen en mand sad bundet af sorg,

ventede kun elendighed, ønskede altid

at riget måtte blive overvundet.

Det fik en ende, det samme kan dette.

I den ældre forskning blev det antaget, at når skikkelser som er kendt fra andre landes digtning af denne type nævnes i oldengelske tekster, må de være kommet fra en fælles fortælletradition, der har sine rødder i begivenhederne i folkevandringstiden. Nok den bedste og mest typiske analyse af denne art er Chambers' diskussion af digtet *Widsith*, som er struktureret som en diskussion af de formodede kilder bag teksten ('the Anglian stock of tales', Chambers 1912:42), og som nødvendigvis er sammenlignende, da Chambers prøver at rekonstruere historiernes germanske baggrund ud fra alle de udsagn der kendes i dag, uanset deres alder og herkomst. De skikkelser, der er særligt interessante her, er Theoderik og Ermanarik, omend den Peodric der nævnes i digtet udtrykkeligt siges at være en frankisk konge (Hill 1987:29, l. 28, '*Peodric weold Froncum*', 'Peodric regerede over frankerne'). Chambers antager at der alligevel er tale om goterkongen, af den grund at denne person og Ermanarik-skikkelsen har en fælles historie i digtningen, og at i en tekst hvor Ermanarik spiller en fremtrædende rolle, er det rimeligt at forvente to andre skikkelser der hører med i hans historie, nemlig Attila (som er nævnt på en fremtrædende plads) og Theoderik. Derfor burde den Peodric, der nævnes i *Widsith*, også være ham (Chambers 1912:41-42).

Chambers koncentrerer sig om den langt mere maleriske Ermanarik-skikkelse. Han optræder i digtet ikke blot som et navn i en liste, men som en del af digteren Widsiths egen historie. Det væsentligste element i denne historie er Eormenrics grusomhed, et træk der også kendes fra de skandinaviske kilder, både eddadigtene og Saxos Danmarkshistorie. Det mest karakteristiske ved hans historie i disse kilder er, at han lod sin hustru dræbe på grund af en mistanke om ægteskabsbrud med hans søn af første ægteskab. I *Widsith* optræder Eormenric i forbindelse med Ealhild, der tilsyneladende føres til ham som hans brud af Widsith (Chambers 1912:16-17, 19-20).

I *Widsith* hører vi ikke noget om hverken hendes eller Eormenrics død, idet digtet fortæller en anden del af historien om dem. Chambers konkluderer, efter sin gennemgang

af de øvrige kilder om Ermanarik, 'it seems best to regard Ealhild as the murdered wife of Eormanric, the Anglian equivalent of the Gothic Sunilda and the Northern Swanhild.... that legend attributed to her the same tragic story as to Swanhild is probable enough, but not equally demonstrable' (Chambers 1912:28). Chambers kalder altså ikke parallelterne for beviser. Hans grundlæggende antagelse er, at inddragelsen af andre kilder kan vise os, hvilke historier angelsakserne kendte om Ermanarik og Theoderik, men kun med sandsynlighed for at de samme historier ligger bag alle manifestationerne af viden om sagnskikkelserne, selv om de udviser forskellige træk.

Chambers' store rekonstruktionsarbejde forsøger at fremdrage de bagvedliggende legender for så mange som muligt af de snesevis af navne, der nævnes i *Widsith*, og bogen er læseværdig som en antologi af historier og viden om germanske skikkelser, historiske såvel som mere sagnagtige. John Niles nævner i en nyere artikel om *Widsith* at dette dokumentationsarbejde nu om stunder må anses for at være mere værdifuldt i sig selv end de antagelser, det skulle støtte ('though learned to a degree that would be hard to imitate today, [it is] not necessarily to the taste of current readers who turn a skeptical eye on claims regarding ancient Germania or who dismiss that term as one that has largely outlived its usefulness outside the orbit of ancient Rome', Niles 1999:172).

Den moderne tradition, som Niles her henviser til, og som han selv bekender sig til, findes udkrystalliseret i Roberta Franks artikler om heltedigte fra begyndelsen af 1990'erne. Franks bidrag til forskningen er en kritisk vurdering af, om man bør springe fra de få og spredte beskrivelser af mundtlig digtning blandt germanerne (bl.a. hos Tacitus) direkte til de overleverede digte som vi har i dag. Denne diskussion begyndte egentlig i 1950'erne og 60'erne med debatten om, hvorvidt man overhovedet kan drage slutninger ud fra en skreven tekst om, at der har ligget noget mundtligt til grund for den. Den fokuserede især på spørgsmålet om, hvorvidt de faste formularer, der er blevet påvist som karakteristiske for digtning, som er skabt og videregivet mundtligt, kan bevise at et (ned)skrevet digt oprindeligt har været komponeret mundtligt. En konklusion på denne debat kan findes i Larry D. Bensons påpegning af, at det er fuldt ud muligt at beherske 'mundtlige' teknikker, selv om man skriver et originalt værk ('That Old English oral singers used a heavily formulaic style is only an attractive theory – probably true but necessarily unproven; that lettered poets, such as the author of the Boethian *Meters*, did use such a style is a demonstrable fact', Benson 1966:340). Roberta Franks bidrag til den fornyede debat er gået et skridt videre for at se på, om man egentlig kan finde spor i de kilder, der eksisterer i dag, af en fællesgermansk tradition som kunne danne baggrund for den angelsaksiske digtning og især for historierne om germanske skikkelser.

Frank er enig med Chambers i at germanske legender var en del af den angelsaksiske kultur, og at digtene forudsætter kendskab til dem. Der hvor hun adskiller sig fra ham og andre ældre forskere er i diskussionen af, hvor man kendte dem fra: de (ganske få) oldengelske digte, der nævner germanske figurer, anvender dem ikke direkte – historierne om de germanske helte bliver ikke fortalt udførligt, sådan som det sker i digtene fra andre lande – men henviser som regel kun kortfattet til dem. Den viden om germanske figurer

der findes i oldengelske digte er brugt som baggrundsstof, hvilket vil sige at den strengt taget er utilgængelig for os. Digtene kan bevise, at der fandtes en sådan viden blandt det publikum, som de er forfattet til, men de viser ikke i detaljer, hvad den gik ud på, da de hver især er nyskabende: figurerne *Widsith*, *Deor* og *Beowulf* er engelske opfindelser blandt de germanske skikkelser, der også kendes fra andre landes digtning (Frank 1991:99-101).

I 1984 foreslog Joyce Hill, at man skal læse *Widsith* som et produkt af 900-tallets litterære miljø, og at hvordan det end kan have været forstået tidligere, så er det i sin nuværende skikkelse blevet til i det århundrede. Der kan undervejs være kommet senere tilføjelser til en ældre udgave af digtet. Hvis man forsøger at rekonstruere et sådant ældre digt, bør man alligevel ikke glemme tilføjelserne, idet de viser os hvad digtet betød på den tid hvor det blev skrevet ned. Det er nok så vigtigt at huske, at man ikke behøver at forestille sig, at et publikum i 900-tallet vidste, hvad alle digtets navne henviste til, eller at de var interesseret i historien bag hvert enkelt navn. For dem kan fornemmelsen af en lang tradition have været det vigtigste ved digtets virkning (Hill 1984:306-7, 313-15).

Det er karakteristisk for digtenes brug af germansk stof, at det netop er skubbet delvist i baggrunden, og at publikum selv må finde frem til, hvordan det fungerer i det enkelte digt. Den viden, som repræsenteres i det germanske stof, kunne bruges til at fremkalde en fornemmelse af en gylden fortid, der kun kunne genfindes i digtningen (Frank 1991:102,104). Det betyder, at gengivelsen af viden om den germanske fortid ikke er en mekanisk gentagelse af noget ældgammelt og traditionelt, der skulle bevares i en bestemt form, men en bevidst anvendelse af et kendt stof i stadig nye sammenhænge og til formål, som digteren selv bestemte (Frank 1991:104). Der er ingen vidnesbyrd om, at det angelsaksiske publikum havde noget imod at få serveret historierne om de germanske helteskikkelser på den måde, for så vidt som der ikke er overleveret digte der behandler dem på nogen anden måde. Og det er værd at huske på Hills advarsel mod at antage, at det oprindelige publikum havde den samme slags interesse i digtene som vi har nu: '... we do well to remember that the audience that listened to the Exter Book version of [*Widsith*] towards the end of the Anglo-Saxon period had tastes that were more catholic than those of some students of O[ld] E[nglish] literature, and a knowledge of the minutiae of Germanic tribal lore that may well have been less detailed and less scholarly' (Hill 1984:315).

Frank kæder denne interesse for fortiden sammen med den karolingiske renæssance, som var karakteriseret ved genoplivning af viden om germanske skikkelser og anvendelse af dem til ideologiske formål. Der kendes ingen interesse for germanske kongeskikkelser i England inden 800-tallet (Frank 1991:94).

Den tanke at interessen for at finde forbindelser mellem den angelsaksiske kultur og den germanske fortid ikke kan spores længere tilbage end til slutningen af 700-tallet (hvorfra vi har forlængelser af de engelske kongerækker til en fjernere germansk fortid end før, Frank 1991:95) falder i tråd med den forskning, der ser tanken om fortiden som noget, der bruges til at forstå en given nutid med. De beskrivelser af *Ermanarik*-skikkelsen, der ses i

de oldengelske tekster, kan strengt taget være hentet fra Jordanes' goterhistorie og videreudviklet af digtere, der fandt figuren interessant, og kan dermed være gået ind i en mundtlig tradition af digte, der opstod efter at Jordanes' værk blev kendt i England. Denne interesse for fortiden opstod ifølge Matthew Innes først, da man i Vesteuropa, nærmere bestemt i Frankerriket, begyndte at se sin egen kultur som noget, der var adskilt fra Romerrikets, snarere end som en fortsættelse af den romerske kultur. Da vendte man sig til de forfædre, der nu havde erstattet romerne som europæiske herskere, nemlig germanerne. Spørgsmålet er, om der allerede fandtes overleveringer, som blev anvendt i en ny selvforståelse, eller om man i stedet brugte et udvalg af tilgængelige kilder, deriblandt de antikke og senantikke historikere (Innes 2000:231, 235-37).

I denne sammenhæng bliver Theoderik-skikkelsen vigtig. Theoderik fyldte meget i den karolingiske bevidsthed, men Innes finder ingen spor af en mundtlig tradition, der hylder ham som en helt. Tværtimod viser det sig, at de historier om ham, der blev videregivet på denne måde (og nedskrevet af bl.a. Gregor den Store) handlede om hans kætteri og grusomhed, fx hvordan han blev straffet for sit drab på pave Johannes ved at blive kastet i Etna, hvor han ifølge Gregor stadig befandt sig. De (mundtligt overleverede) anekdoter om Theoderik, der findes hos kirkelige forfattere, fortæller ikke noget om hans levnedsløb. Hvis vi skal finde noget sådant, foruden en positiv bedømmelse af ham, må vi tilbage til Jordanes' goterhistorie fra 500-tallet (Innes 2000:243).

Dermed konkluderer Innes, at de positivt indstillede udsagn om Theoderik, som vi overhovedet kan finde fra den tid, er baseret på historieskrivningen, hvorimod de eneste spor af mundtlige fortællinger alle er enkeltstående, negative bedømmelser af ham. Sporene af mundtlig tradition er baseret på fortællinger, der er overleveret på vulgærlatin og ikke på et germansk sprog, ligesom de skriftlige traditioner er latinske. Der behøver derfor ikke at have været nogen selvstændig, udelukkende mundtlig germansk tradition indblandet. Det er mere rimeligt at antage en vekselvirkning mellem mundtlighed og skriftlige overleveringer, som den endelige ide om de germanske konger udviklede sig fra, og hvorfra en righoldig mundtlig tradition har ført den videre og udviklet den yderligere (Innes 2000:244-45, 248).

Ind i denne tankegang følger Niles' artikel om *Widsith* sig også. Han benægter på ingen måde at der var en tradition for historier om gotiske og andre germanske helte i det angelsaksiske England, men holder på at dens rolle i *Widsith* er den, som Joyce Hill antog, nemlig at give angelsaksernes forfædre, der optræder i digtet, og dermed angelsakserne selv, noget af heltetidens glans. Hertil er goterne særligt egnede, for de fylder meget i digtet, især i kraft af Ermanariks rolle (Niles 1999:173, 183-85, 190-91).

Ermanarik i *Widsith* er fremstillet som den typiske goterkonge. Ikke alene nævnes han i fortællingen om Widsiths rejser, han findes også i listen over folkeslag og deres konger som den, der regerede over goterne (lige som Attila er digtets eneste hunnerkonge). Den anden person, der får særligt megen opmærksomhed, er Ealhild, som ikke kendes fra nogen anden kilde. Hun nævnes som datter af en vis Eadwine, en angler, der også er far til digtets Ælfwine, som er konge af Italien. Hun og Widsith rejser til Eormenrics hof, hvis

placering angives i forhold til Angeln ('*eastan of Ongle*'). Hvis hun er angler, giver det angelsaksernes forfædre en øget status ved at sætte dem i forbindelse med de sagnomspundne gotere. Bevidstheden om, at Eormenric endte med uretfærdigt at henrette sin hustru (det må være baggrunden for at han kaldes edsbryder), giver samtidig digtets engelske publikum en påmindelse om, at goterne var mere tyranniske end de selv. Midt i vikingetidens omvæltninger berømmer digtet anglernes, og dermed englændernes, storhed: Ealhhild blev goternes dronning, Ælfwine Italiens konge, og et engelsk digt sikrer, at begge bliver husket (Niles 1999:185-88, 190-92).

Deor indeholder langt færre henvisninger til skikkelser, der kendes fra andre heltegedigte, og digtet har været sat i forbindelse med den lærde litterære tradition længere end *Widsith*. Kevin Kiernan foreslog i 1978 at det gentagne omkvæd, der tilråder resignation over for begivenhedernes udvikling, kan være inspireret af Boethius' *Filosofiens Trøst*, der blev oversat af kong Alfred. De personer, der nævnes i digtet som eksempler på lidelser, der fik en ende på forskellige tider i fortiden, omfatter bl.a. sagnskikkelser som Vølund foruden de to historiske skikkelser Theoderik og Ermanarik. De nævnes som de sidste af eksemplerne, før fortælleren kommer frem til sin egen tid, og ser ud til sammen at danne et afsnit af digtet.

Kiernans sammenkædning af digtet med Boethius-oversættelsen har betydning for Theoderik-skikkelsen. Netop Theoderik, der lod Boethius (som senere blev helgen) henrette for højforræderi, bliver i sammenhæng med dennes historie altid skildret som tyran og uretfærdig hersker, idet han fordømmes som arianer ud fra et katolsk synspunkt. Sammenstillingen af Ermanarik, der utvetydigt fremstilles som tyran, og Theoderik, der også skildres som en konge, hvis regeringstid medførte lidelse, gør dem parallelle. Endnu en mulig forbindelse mellem digtet og den romerske forfatter er, at digtets gentagne refræn ('*Pæs ofereode, pisses swa mæg*'), der indeholder en manen til forsigtighed med at stole på timelig sikkerhed og rigdom, stemmer overens med Boethius' budskab. Endnu en parallel, denne gang mellem digtet og Alfreds oversættelse, er at begge nævner Vølund, som er den eneste germanske skikkelse, der ellers optræder i Boethius-oversættelsen (Kiernan 1978:334-35, 338). Da denne fortolkning gør det muligt at knytte an til et andet værk, som specifikt nævner Theoderik og har en rolle til ham, der i nogen grad ligner Ermanariks i digtet, er den særligt interessant i en sammenligning af vidnesbyrdene fra prosa og digtning.

I disse digte stemmer Ermanarik-skikkelsen overens med hvad vi kender fra andre landes overleveringer: han er gavmild (som man kan se af hans gave til digteren *Widsith*), men også grusom. I *Widsith* kaldes han edsbryder, i *Deor* går beskrivelsen længere endnu og skildrer ham som en tyran med rovdyrvæsen, hadet af sine undersåtter.

Theoderik-skikkelsen er mere tvetydig. Han optræder ikke i *Widsith*, som kun nævner én goterkonge (Eormanric), og henvisningen til ham i *Deor* giver kun en enkelt detalje: at han herskede i 30 år i *Mæringa burg* (det samme ord, '*ahte*', bruges til at betegne hans forhold til byen og Eormanrics herredømme over goterne), som må identificeres før man overhovedet kan bedømme hvad den bagved liggende tanke kan have været. De fleste

identificerer byen som Ravenna, hvilket gør digtets Deodric til goterkongen (i Hill 1987:93 udlægges navnet som 'goternes befæstning', med henvisning til Rök-stenen, der kalder goteren Theoderik 'mæringernes herre').

I de oldengelske digte, som stadig eksisterer, er det altså kun i *Deor*, vi ser både Ermanarik og Theoderik fremstillet side om side, og her er ligheden mellem dem ikke et slægtskab, men at begge er konger, og begge åbenbart onde konger. Ermanarik er tydeligvis en ildevarslende skikkelse i det hele taget, Theoderik bliver behandlet mere positivt i *Waldere* og bedømt indirekte i *Deor* gennem sammenstillingen med Ermanarik.

Konklusion

Med de sparsomme kilder, som vi har i dag, kan man berige diskussionen af det angelsaksiske syn på goterne ved at inddrage vidnesbyrd fra både prosa og digtning. Tager man Theoderik, som er den eneste gotiske skikkelse der optræder i begge genrer på oldengelsk, kan de digte der er nedskrevet i slutningen af 900-tallet ikke vise nogen klar tradition hvori han entydigt var en helteskikkelse. Derimod volder det ikke meget besvær at læse billedet af goterne, inklusive selve interessen for goterfolket i digtningen, som værende i overensstemmelse med de historiske kilders fremstilling af dem som et folk, der fik en afgørende indvirkning på historiens gang i Vesteuropa. Følger man den udlægning af *Deor* der identificerer digtets Deodric med goterkongen i Ravenna, og som ser ham som en parallel til Ermanarik-skikkelsen, er det nærliggende at se den samme negative bedømmelse af Theoderik i digtet som i Alfreds forord til Boethius-oversættelsen. Tanken om en vekselvirkning mellem genrerne støttes af, at kendskabet til de latinske historiske kilder har kunnet blive meget mere udbredt da de først var blevet oversat til engelsk. Begge de gotiske skikkelser, der dukker op, er enten ødelæggere eller berømte konger – eller begge dele. På sin vis har både folket og de enkelte konger i de oldengelske kilder fået et rygte, der ligner Ermanariks: de kan optræde både som et mægtigt herskerfolk og som ildevarslende ødelæggere. Samtidig er de banebrydere for en ny orden, hvorunder både de selv og angelsakserne kan overtage tidligere romerske områder.

De oldengelske historiske kilder giver tilsyneladende udtryk for et syn på goterne, der fjerner sig fra det romerske, lige som det sker i Frankeriget under karolingerne. Hos Beda og i *Krøniken* anbringes de således i historien, at de ser ud til at være årsagen til at romerne forlod Britannien; og det gør dem til indvarsler af en ny tid, hvor Romeriget ikke længere var enerådende som magtfaktor i Vesteuropa.

Den oldengelske Orosiusudgave har, iflg. Godden, et mindre klart budskab, da den nødvendigvis må nævne, at Rom på trods af sin status som verdens kristne hovedstad blev overfaldet (og altså ikke stod under særlig beskyttelse). Dette peger ud over Orosius' romerske perspektiv og frem mod en ny verdensorden med plads til de germanske folk (Godden 2002:62). I Harris' artikel lægges vægten på, at oversættelsen skildrer kristendommens magt, men at den ikke entydigt sætter lighedstegn mellem Rom og

kristenheden. Selve den oldengelske Orosius-tekst viser, at kristendommen blev bevaret på trods af de romerske hedningers (ikke germanernes) anslag imod den, og den kan i kraft af det gøres relevant for de år, hvor England var under vikingernes angreb og bosættelse. Alfred søgte at gøre de vikinger, han havde politiske forbindelser med, kristne og dermed få dem ind i den orden, der omfattede alle kristne folk, også de germanske. Man prøvede at forstå konflikten, ikke i lyset af Roms fald under den gotiske erobring, men i lyset af de tidligere afsnit af Orosius, hvor konflikten stod mellem kristne og hedninger, og hvor kristendommen sejrede (Harris 2001:506-9).

Dette betyder, som vi har set, ikke at goterne altid var positive skikkelser i de oldengelske oversættelser. Hvis Orosius-oversættelsen, som Harris mener, afspejler Alfreds syn på goterne og havde en bestemt grund til at fremstille dem som romernes arvtagere og indvarslere af nye tider, smittede det ikke af på fremstillingen af goterne i Boethius-forordet. Her sættes Theoderik op som modstander af kirken, og, skønt han er kristen, handler han ikke som en kristen idealkonge; tværtimod. Han bryder sine egne løfter, og forfølger to af kirkens folk, selve paven såvel som bogens forfatter, Boethius. Her hører vi ikke noget om Alarik som kristen konge eller forbillede, heller ikke i kontrast til Theoderik. Tværtimod fremstilles goternes angreb på Rom som en uprovokeret aggression, der kan minde om vikingernes overfald på og bosættelse i England. Med Boethius er vi tilbage i den romerske verden, hvor goterne var fremmede og uønskede. Hvis goterne i denne sammenhæng skal ses som repræsentanter for de vikinger, der slog sig ned i England, er billedet dystert. Kun Boethius bliver sat op i reel kontrast til Theoderik, og hans budskab handler om resignation.

Dette har måske, blandet med traditionelle fortolkninger, dannet billederne af goterne i digtene. Hvis man forstår Theoderik og Ermanarik som parallelle figurer, ligner fremstillingen af dem i *Deor* den, man ser af Theoderik i Alfreds Boethius-oversættelse. Hvor angelsakserne end har fået deres materiale fra – traditionelle historier, latinske kilder, eller en kombination af begge dele, der er udviklet videre, som det passede fortællerne – er goterne for dem symboler på krigere på godt og ondt, og opfattelsen af dem var fleksibel nok til, at de kunne fremstilles som det passede den enkelte forfatter.

Syddansk Universitetsbibliotek
Campusvej 55
5230 Odense M

Note

1. Alle oversættelser til dansk er mine egne.

Bibliografi

- Bately, J. (ed.). 1980. *The Old English Orosius*. London: Oxford University Press.
- Bately, J. M. 1984. *The Literary Prose of Alfred's Reign: Translation or Transformation?*. Old English Newsletter Subsidia, vol. 10. Binghamton: Center for Medieval and Renaissance Studies.
- Bately, J. 1988. 'Old English prose before and during the reign of Alfred'. *Anglo-Saxon England* 17:93-138.
- Beck, H. 1989. 'Ermanarich'. In: H. Beck et al. (eds.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. Auflage), 7. Berlin: Gruyter. Pp. 510-15.
- Benson, L. D. 1966. 'The Literary Character of Anglo-Saxon Formulaic Poetry'. *PMLA* 81:334-41.
- Chambers, R. W. 1912. *Widsith: A Study in Old English Heroic Legend*. [Reissued in 1965. New York: Russell and Russell.]
- Colgrave, B. & Mynors, R. A. B. (eds.). 1969. *Bede's Ecclesiastical History of the English People*. Oxford: Clarendon Press.
- Frank, R. 1991. 'Germanic legend in Old English Literature'. In: M. Godden & M. Lapidge (eds.), *The Cambridge Companion to Old English Literature*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 88-106.
- Godden, M. 2002. 'The Anglo-Saxons and the Goths: rewriting the sack of Rome'. *Anglo-Saxon England* 31:47-68.
- Harris, Stephen J. 2001. 'The Alfredian *World History* and Anglo-Saxon Identity'. *JEGP* 100:482-510.
- Hill, J. 1984. 'Widsið and the Tenth Century'. *Neuphilologische Mitteilungen* 85:305-15.
- Hill, J. (ed.). 1987. *Old English Minor Heroic Poetry*. Durham: Department of English Language and Medieval Literature. [First published 1983, corrected reprint 1987.]
- Innes, M. 2000. 'Teutons or Trojans? The Carolingians and the Germanic Past'. In: Y. Hen & M. Innes (eds.), *The Uses of the Past in the Early Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 227-249.
- Kelly, S. 1990. 'Anglo-Saxon Lay Society and the Written Word'. In: R. McKitterick (ed.), *The Uses of Literacy in Early Mediaeval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 36-62.
- Kiernan, K. S. 1978. 'Deor: The Consolations of an Anglo-Saxon Boethius'. *Neuphilologische Mitteilungen* 79:333-40.
- Miller, T. (ed. and transl.). 1890-98. *The Old English Version of Bede's Ecclesiastical History of the English People*. 4 vols. Oxford: Oxford University Press. [Reprinted 1959-63.]
- Niles, J. D. 1999. 'Widsith and the Anthropology of the Past'. *Philological Quarterly* 78:171-213.

- Plummer, C. (ed.). 1892. *Two of the Saxon Chronicles Parallel*. Vol. 1. Oxford: Oxford University Press. [Reprinted 1965.]
- Rosenfeld, H. 1984. 'Dietrich von Bern. § 3. Sagen über Theoderichs Tod'. In: H. Beck et al. (eds.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. Auflage), 5. Berlin: Gruyter. Pp. 427-8.
- Rosenfeld, H. 1984. 'Dietrichdichtung'. In: H. Beck et al. (eds.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. Auflage), 5. Berlin: Gruyter. Pp. 430-42.
- Sedgefield, W. J. (ed.). 1899. *King Alfred's Old English Version of Boethius De Consolatione Philosophiae*. Oxford: Clarendon Press.
- Sedgefield, W. J. 1900. *King Alfred's Version of the Consolations of Boethius. Done into Modern English, with an Introduction*. Oxford: Clarendon Press.

John Lind

GOTER OG GÖTICISME

'Med göticismen avses den historiska spekulaton, vilken identifierade folkvandringstidens goter med de sv. göterna och i Sverige såg ett av jordens äldsta riken, från vilket göterna-goterna fågat ut för att underlägga sig världen'.

Sten Lindroth i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder

Det ene var den berømmelse, der hæftede sig ved goterne, efter at de omkring 375 var blevet splittet af hunnerne i ostro- og visigoter og gav sig på vej på tværs af det sydlige Europa for at slå sig ned i henholdsvis Italien og Spanien. Her skabte de som arvtagere til det Vestromerske Rige egne riger og udviklede særprægede kulturer baseret på den romerske. Ja, ostrogoterne kunne endda bryste sig med at være det Vestromerske Rigets endelige banemænd. Det andet forhold var, at høj- og senmiddelalderens svenskere – for nu ikke at tale om deres umiddelbare efterkommere, da den tids form for nationalisme satte ind – ikke havde en egen historieskrivning at sætte op mod den danske, især som denne var repræsenteret af Saxo Grammaticus. På et ofte beundret latin konstruerede Saxo, mest på grundlag af egen fantasi, en omfangsrig dansk oldtidshistorie som lod Danmark og de danske konger fremstå som ligeværdige modstykker til Romerriget og dets kejsere. I den tiltagende rivalisering mellem landene under og efter Kalmarunionen følte dette i Sverige som en alvorlig brist, der måtte rådes bod på, især efter at *Gesta Danorum* til international applaus var kommet på tryk i 1514.

Inden vi går over til göticismen, som særlig svensk disciplin, bør det fremhæves at interessen for goterne i højmiddelalderen ikke var en svensk opfindelse, men et næsten almeneuropæisk fænomen, hvor flere lærde gerne så deres respektive folk nedstamme fra goterne. Flere af de påstande, der kom til at præge göticismen, var således allerede tidligt lærd almengods. At goterne var udvandret fra Skandinavien kunne læses i Jordanes' *De origine actibusque Getarum* (Om geterernes oprindelse og bedrifter) fra c. 550, hvori det også blev antydnet, at Bibelens Magog¹ var goter. For den videre udbredelse af kendskabet til goternes bedrifter var naturligt nok to biskopper fra den iberiske halvø vigtige. Biskoppen i Sevilla, Isidor (c. 560-636), havde i *De origine Gothorum* (Om goternes oprindelse) hyldet sine visigotiske landsmænd og fremhævede i forlængelse af Jordanes, at goterne hidrørte fra

¹ Begrebsparret Gog og Magog optræder forskellige steder i Bibelen med lidt skiftende betydninger som også går igen hos de af middelalderens lærde, der opererer med dem. Således er Magog i Første Mosebog (10,2) søn af Noahs søn Jafet og siges at blive stamfader for et folk. I Første Krønikebog (1) er Magog et folk, der stammer fra Jafet. I Ezekiels bog (38-39) er Gog en konge fra Magog. Endelig i Johannes Åbenbaring (20) er der tale om to folkeslag.

Noahs sønnesøn Magog, mens ærkebiskoppen i Toledo, Rodrigo Jimenez de Rada (1170-1247) i sin *Historia Gothorum* stolt formidlede både Jordanes og Isidor til det middelalderlige Europas øvrige lærde, krydret med egne indfald.

Göticismen fødtes i det små på kirkekonsiliet i Basel 1431-49. Egentlig handlede konsiliet om magtfordelingen mellem pave og konciliebevægelsen, men undervejs opstod der, især mellem Spanien og England, en diskussion om rangfølgen mellem de riger, der var repræsenteret på konsiliet. At spanierne her henviste til deres afstamning fra visigoterne fik den nordiske unionskonge Erik af Pommerns delegerede, Växjö-bispen Nicolaus Ragvaldi (c. 1380-1448), til at gribe ordet. Den tale Ragvaldi da holdt blev ikke umiddelbart ophav til det vi forstår ved göticismen, da den, som vi skal se, så at sige var dansk-svensk neutral. Det blev den til gengæld, da Sveriges sidste katolske ærkebiskop, Johannes Magnus (1488-1544), c. 100 år senere gengav den i sit værk *Historia de omnibus gothorum sveonumque regibus* (Historien om alle de gotiske og svenske konger).

Ifølge Johannes Magnus skal Ragvaldi i sin tale have fremhævet, at han ikke var kommet for at stride om rang, men da andre havde fremhævet sine herrers forrang ville han anføre nogle historiske omstændigheder, der burde sikre hans herres ret til en fremtrædende placering. Ragvaldi skal herefter have givet sig i kast med en skildring af goternes bedrifter lige siden de udvandrede fra Norden. Det var bedrifter, der strakte sig fra indgreb i den trojanske krig, over stridigheder med Kyros og Dareios, Roms erobring og frem til visigoternes etablering af deres spanske rige. Ifølge Ragvaldi skulle nu en række folkeslag, såsom goter, geter, vandaler og saksere alle være udgået fra samme fædreland, Sverige. Derfor kunne dette land med rette anses ældre, stærkere og ædlere end de andre riger og derfor burde hans fædrene land tilkendes, om ikke første, så i hvert fald anden plads på konsiliets rangskala. For fredens skyld ville han dog lade sig nøje med, at der blandt konsiliets akter indføjedes en af ham formuleret erklæring om, at han på ingen måde for fremtiden havde opgivet sit lands retmæssige krav på hæderspladsen. Fra spansk side måtte han dog bide denne kommentar i sig, at de der dorsk var blevet siddende hjemme umuligt skulle kunne få forrang for dem, der drog ud og gjorde bedrifter.

At kilden til talens historiske tilbageblik grundlæggende har været Jordanes værk er hævet over en hver tvivl, men det er langt fra sikkert, at Ragvaldi, dagen inden han holdt sin tale, har måttet sidde i sit lønkammer og læse op i sin Jordanes eller Isidor. For selvom vi har så få kilder fra tiden ved vi, at beslægtede tanker allerede var og sikkert længe havde været i omløb i lærde svenske kredse.

Adam af Bremen, som var velkendt i hele middelalderens Skandinavien, havde således bragt Ezekiels profeti om Gog og Magog i forbindelse med både de goter der erobrede Rom og de gotiske folk, der i hans samtid herskede i Sverige (Bog 1:26). Og da pave Gregor 7., muligvis i 1081 og altså kort tid efter at Adam havde skrevet sit værk, skrev til to svenske konger, i registerformen kun benævnt 'I.' og 'A.', titulerede han dem 'visigoternes estimerede konger' (*wisigothorum gloriosis regibus*). Hvorvidt dette, som det ofte er tilfældet i pavebreve, allerede afspejler svensk tankegods eller det var en måde, hvorpå Kurien ville

appellere til svensk selvfølelse, kan vi ikke afgøre. Derimod er det jo interessant, at det netop var Johannes Magnus, der i sin *Historia* som den første publicerede brevet. Senere, engang i 1300-tallet, kom en parafraserende oversættelse af de fem Mosebøger, hvortil var føjet en historisk indledning. I denne skildres hvordan verden deltes blandt Noahs sønner, hvorved göterne skulle stamme fra Noahs sønnesøn Magóg, og med henvisning til Isidor af Sevilla, selv 'wtkomin aff wæstgötom', læser vi nu, at de fleste af Europas folk stammer fra göterne.

Siden kom flere af de senmiddelalderlige svenske kronikører naturligvis ind på denne glørværdige historie, som svenskerne næsten havde fået foræret udefra. Inspireret af Ragvaldis tale og med god hjælp af disse ældre svenske krøniker og ikke mindst af den forkætrede Saxo skabte Johannes Magnus så sin berømte *Historia*.

Som fabulerende forfatter stod Johannes Magnus ikke tilbage for sin onde ånd, Saxo. Man kunne derfor udmærket have mistænkt Magnus for selv at have lagt Ragvaldi talen i munden, sådan som han menes at have gjort det med sit værks mest hadske udfald mod danskerne, bisp Hemming Gadhs tale i 1510. Det var nu ikke tilfældet for det har vist sig at flere deltagere i Baseler-konciliet noterede, at Ragvaldi holdt en sådan tale. En henviser således til en tale 'den danske konges ambassadør' (ambasiator regis Dacie), biskoppen af Växjö, holdt om kongerigerne Danmarks, Sveriges og Norges ligesom deres kongers genealogi og storhed. Senere har man fundet, at en af deltagerne i konciliet, den østrigske teolog og historiker Thomas Ebendorfer (1388-1464), havde været så interesseret i talen som kilde til goternes historie, at han udførligt refererede og citerede den i sin *Chronicon Austriae*.

Et antal verbale overensstemmelser mellem Ebendorfers og Johannes Magnus' tekster viser, at de begge må have haft en udskrift af talen, hvis nu ikke Ebendorfer, som nogle nok fejlagtigt har ment, har været Johannes Magnus' kilde. At vi har disse to versioner giver imidlertid mulighed for at kigge Johannes Magnus lidt i kortene. Vi ser da, at Ragvaldi, der, udover at omtales som danskekongens ambassadør, i andre tekster fra konciliet omtales som 'talsmand for Danmarks konge' (orator Regis Daciae), og selv kaldes 'biskop fra Danmark' (episcopus de Daciae), ikke på nogen måde fremhæver svenskerne på danskernes bekostning. Ragvaldis mål med talen var da også entydigt at højne hans herres, Erik af Pommerns, prestige blandt den katolske verdens øvrige potentater. I den forstand var talen, om ikke danskorienteret, så i hvert fald dansk-svensk neutral. Men det lavede Johannes Magnus om på. Hos ham optræder Ragvaldi som udsendt 'af kongen af Gothien og Suetien' (a Gothiæ et Suetiæ rege), og hvor også danskerne i Ebendorfers gengivelse af talen får sin del af den hæder, der knytter sig til den gotiske afstamning, så er danskerne helt udraderet hos Magnus.

Nu udgør Ragvaldis tale, relativt kort som den er, kun en lille del af Johannes Magnus' *Historia*, der grundlæggende skal give svenskerne en endnu mere glørværdig forhistorie end den Saxo lod være danskerne til del. Hvor det var Romerriget Saxo lod sit Danmark spejles i og overgå, ville Magnus sætte sit land i bibelsk sammenhæng og finde dets historiske rødder tilbage til Syndfloden. Det var der, som vi har set, hverken noget nyt i forhold til Sveriges historie eller andre folkeslags lignende forsøg på at konstruere en oprindelseshistorie. I bogens 24 bøger sammenstillede Magnus svenskernes historie på grundlag af en konstrueret

kongerække, der strakte sig fra Magog til Gustav Vasa og omfattede i alt 143 konger. Udover sine svenske forgængere, der i mangt og meget havde trådt de samme stier som Magnus nu fulgte, og hvad der allerede var kendt fra islandske sagaer måtte Magnus nødvendigvis ofte ty til Saxo for sine mange svenske konger. Det var jo netop en del af formålet, at Europas lærde skulle få et korrektiv til Saxo, og derfor måtte der i de to værker så vidt muligt være en fælles referenceramme.

Ligesom Saxo lod Johannes Magnus mange af sine konger udøve nogle af deres største bedrifter fjernt fra hjemlandet. Det var nok noget mange så at sige neutrale lærde for Saxos vedkommende havde svært ved at sluge, grebet ud af luften som det meste var. Her havde Johannes Magnus meget lettere spil, takket være det fælles europæiske lærdomsgods, der knyttede sig til goterne. Og det har nok været en af grunden til at fremkomsten på tryk af Johannes Magnus' *Historia*, straks skabte panik blandt lærde danskere, en panik, der hurtigt forplantede sig til rigets ledelse.

Heller ikke Johannes Magnus' værk blev dog umiddelbart noget gennembrud for göticismen. Det blev formodentlig forfattet i 1520erne, men han oplevede ikke selv, at det blev trykt. Det skete først i 1554 på foranledning af broderen, Olaus Magnus (1490-1557), der også formelt afløste ham som katolsk ærkebiskop for Sverige. Med sit berømte *Charta Marina* eller *Charta Gothica*, som han også selv kaldte det, havde Olaus Magnus allerede i 1539 gødet jorden for göticismens udbredelse, idet han her skematisk opregnede 34 folkeslag, der alle var udgået fra Skandinavien. Året efter udgivelsen af broderens værk gav Olaus Magnus yderligere et bidrag til göticismen, da han fulgte op med at udgive sin egen *Historia de gentibus septentrionalibus*, der ved siden af sine andre uomtvistelige kvaliteter gentog mange af broderens teser.

Det var lidt af et paradoks, at mens Johannes Magnus og Olaus Magnus skabte deres grundlæggende göticistiske værker nede i det katolske Europa, drevet i landflygtighed af Gustav Vasas barske variant af Reformationen, så sad den svenske reformator Olaus Petri (1493-1552) hjemme i Sverige og tog, som stort set den eneste svenske historiker gennem flere århundreder, afstand fra forgængernes og, måske uden at vide det, fra Magnusbrødrenes göticisme. Det gjorde ham imidlertid ikke just populær hos Gustav Vasa eller hans sønner. De følte sig langt mere tiltrukne af det deres katolske fjender sad i deres eksil og fabulerede sig frem til. Selv ikke den temmelig åbenlyse kritik af Gustav Vasa, som Johannes Magnus lagde for dagen i sin fremstilling af kong Östen, også kaldet Göstag (ca. 600 eK), som tyran og godsrøver – jævnfør konfiskationen af kirkegodset under Reformationen –, følte Gustav Vasa sig tilstrækkelig ramt af til at han og hans sønner distancerede sig fra deres arbejder. Tværtimod! Kort efter dets fremkomst på tryk i 1554, og med en nyudgave i 1558, blev Johannes og Olaus Magnus' göticisme nærmest annammet som officiel statsideologi. Det kom helt klart til udtryk efter Gustav Vasas død i 1560, da hans ældste søn Erik overtog tronen og da antog navnet Erik den Fjortende i forlængelse af Johannes Magnus' udvidede kongerække. – Lidt af denne *gloire* smittede siden af på Erik af Pommern, der i svensk historie fra nu af blev og fortsat er Erik den Trettende.

Den indædte antidanske brod i Johannes Magnus' værk blev straks opfattet i Danmark og vakte stor bekymring, ikke mindst da det viste sig, at de to brødres værker havde en betydelig international gennemslagskraft. Det blev klart, da man i Danmark fik oplysninger om, at Johannes' værk solgte godt i England, hvor den svenske tronfølger, den kommende Erik den Fjortende, med stor ihærdighed var i færd med at gøre sine hoser grønne hos Elizabeth både før og efter hun blev dronning. Meldingen fra den danske udsending i England til regeringen var snarest at få trykt en Danmarkshistorie, 'for at Udlændinge kan faa bedre Begreb om Landet, og den Plet, som Johannes Magnus har sat paa vor Ære, kan aftvættes'. Dermed blev det ikke blot en national men statslig opgave at gendrive de formastelige svenskere.

Uden at tøve satte den danske kansler Johan Friis nu Hans Svaning (1503-1584) til at udarbejde en *Refutatio calumniarum cuiusdam Joannis Magni Gothi Upsalensis*. Den lå færdig i 1561, men tilsyneladende fik regeringen kolde fødder og lod den udgive under en da netop afdød historikers navn og tilbagedateret til 1560, mens regeringens engagement blev sløret. Hvilken indflydelse værket fik for at redde Danmarks ære skal vi lade ligge; men stoppe göticismens fremmarch i Sverige i kølvandet på Magnus-brødrenes værker kunne det ikke.

På trods af de to brødres fastholden ved katolicismen og at de begge måtte dø i eksil tog først den svenske regering deres fremstillinger til sig, siden gjorde generation efter generation af svenske lærde det samme. Med göticismens så at sige officielle gennembrud blev dens teser gennem flere århundreder hovedbestanddele i svenskernes selvforståelse, hvormed de ideologisk afgrænsede sig fra de hidtil så dominante danskere.

Ydermere kom gennembruddet netop som magtbalancen mellem danskere og svensker for alvor begyndte at krænge over til svensk fordel. Danmark skulle snart miste sine østdanske landskaber. Sverige derimod blev med sin heldige indgriben i 30-årskrigen snart Europas militære stormagt, mens Gustav 2. Adolf som Løven fra Nord, hvor der frit spilledes på lydsammenfaldet mellem Bibelens Judas løve – sejret har løven af Judas stamme – og Göta Leijon, betragtedes som det protestantiske Europas frelser.² Det var ikke en udvikling der just var egnet til at lægge en dæmper på svenskeres lyst til at fabulere om fortidig storhed. Optændt af glødende patriotisme byggede landets lærde istedet frimodigt videre på göticismens grundlag.

Med tanke på hvad der siden skulle komme var de ideer, som en af Gustav 2. Adolfs lærere, Johannes Bureus (1568-1652), gjorde sig, endnu ret så beskedne. Bureus, der planlagde et *Götisk och gammalsvenskt lexicon*, mente eksempelvis, at Antikkens hyperboreer havde haft deres boplads i Skandinavien og at hele Antikkens mytologi var udgået herfra for med goterne at nå Grækenland. At ikke bare folkeslag på den måde var udgået fra Sverige, men også grundlæggende træk af europæisk kultur således stammede

---

² Løven, som Göta leijon, var i 1550-60erne, samtidig med göticismens gennembrud, blevet en vigtig bestanddel i det svenske heraldiske arsenal, der bl.a. blev brugt flittigt i udenrigspolitiske stridigheder, hvorpå løven i Finlands nuværende rigsvåben, senest skabt i 1581, er et klart eksempel: Göta leijon med hævet sværd, taget fra det (svensk) karelske våben, træder en russersabel under fode.

herfra var en principiel nyskabelse i forhold til Magnus-brødrene. En nyskabelse, der banede vej for efterfølgernes megalomani.

Den i øvrigt højt fortjente Bureus' påfund var således intet imod hvad teologiprofessoren ved Åbo Akademi, senere biskop i det finske Viborg, Petrus Bång (1633-96) kunne diske op med, da han i 1675 udgav en svensk-götisk kirkehistorie, *Priscorum SveoGothorum ecclesia*. På grundlag af den Hellige Skrift, tilsat et gran af egen fornuft og med henvisning til en linje i et da kendt folkeligt rim, 'Da Adam boede i Kälkestad', mente Bång at kunne godtgøre, at paradiset havde ligget i Finland og at Adam havde været den første biskop i den götiske urkirke, hvis historie Bång derefter via Magog kunne følge frem til Ansgar.

Den kendteste, dristigste og mest berygtede af disse lærde – og ikke mindst fordi han virkelig var så utroligt lærd – var dog Olof Rudbeck d.æ. (1630-1702), der, ved siden af sine mange andre interesser inden for medicin og naturvidenskab, også fik tid til at forfatte et stort firebinds værk med den tidstypiske lange titel *Atland eller Manheim dedan Japhetz afkomne slechter ut till hela werlden utgångne äro* .. (1. bd. 1679 og sidste posthumt i 1702), som vel fagligt nærmest må klassificeres som historie. Heri satte Rudbeck sig for med dristige kildetolkninger og hasarderede sproglige etymologier at vise, at Platons sunkne Atlantis faktisk havde været Sverige og at menneskeheden (mandhjemmet) og al visdom var udgået herfra, hvor man bl.a. kunne 'ta sig en promenad ut till Gamla Uppsala för att se murarna av världens äldsta tempel avteckna sig i den lilla kyrkans härjade gråstensväggar'. Hele denne og lignende teoribygninger fik af en senere tids kritikere den nedsættende betegnelse *rudbeckianisme* hæftet på sig.

Med Rudbeck kulminerede göticismen i fantasifuld svensk selvhævdelse – der dog ikke var helt uden paralleller blandt andre folkeslag. Rudbeckianismen blev siden gjort godt og grundigt til grin under oplysningstiden af en Olof von Dalin (1708-1763), uden at Dalin dog selv distancerede sig fra den ældre göticisme – han kunne derfor få epitetet 'grundlæggeren af den kritiske göticisme' knyttet til sig. Göticismen kunne endog under romantikken opleve en renæssance med *Götiska förbundet*, der blev dannet i 1811 med Erik Gustaf Geijer som en af forgrundsfigurerne. Et *Manhemsförbund* så også dagens lys i 1815 med Carl Jonas Love Almquist som toneangivende. Alt i alt blev det dog en ret kortvarig opblomstring, idet koncentrationen om götisk svenskhed stred mod den fremgroende skandinavismes behov for noget fælles skandinavisk at samles om. Götiske helte måtte derfor forlade scenen til fordel for fællesnordiske vikinger. Siden har dette kraftfulde folkefærd stort set beholdt scenen frem til i dag hvor de er blevet et 'brand', der kan bruges af det enkelte land eller alle tre – og somme tider alle fem – nordiske lande i fællesskab.

I det 20. århundrede har enkelte politiske grupperinger på yderste højrefløj villet knytte an til nogle af göticismens og rudbeckianismens teser, sådan som det også er sket med vikingebegrebet. Kendtest er nok *Samfundet Manhem*, en nazistisk organisation, der blev grundlagt 1934 og hvis medlemmer kaldte sig *nygöter* eller *manhem'ere*. Som 'videnskabelig' disciplin har göticismen heller ikke været helt glemt. Den fik således en sen udløber, da historikeren Stefan Söderlind, på eget forlag, i 1978 udgav *Rusernes rike*. Heri

ville han med udgangspunkt i goternes svenske aner argumentere for at Rus'-riget ikke, som de fleste idag vil mene, er grundlagt af svenskere eller skandinaver i vikingetiden men endnu tidligere af goterne mens disse endnu opholdt sig i omegnen af Dnjepr.

Center for Middelalderstudier
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M

Bibliografi

- Ebendorfer, Thomas. 1967. *Chronica Austriae*, hrsg. von Alphons Lhotsky. *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova ser.* 13, Berlin-Zürich
- Eriksson, G. 1994. *The Atlantic Vision. Olaus Rudbeck and Baroque Science*. Science History Publications/USA.
- Johannesson, Kurt. 1991. *The Renaissance of the Goths in Sixteenth-Century Sweden: Johannes and Olaus Magnus as Politicians and Historians*, translated and edited by James Larson. Berkeley: University of California Press.
- Jørgensen, Ellen. 1931. *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*. København.
- Latvakangas, Arto. 1995. *Riksgrundarna. Varjagproblemet i Sverige från runinskrifter till enhetlig historisk tolkning, Turun Yliopiston julkaisu – Annales Universitatis Turkuensis Sarja/Ser. B 211*. Turku: Turun Yliopisto.
- Lhotsky, Alphons. 1957. *Thomas Ebendorfer: ein österreichischer Geschichtsschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts*. Stuttgart: Hiersemann.
- Lind, John. 1983. "Ryssesabeln", "Finlands Björn", Novgorods løve samt nogle fisk. En strid på våben'. *Historisk Tidskrift för Finland* 68:373-93.
- Lindroth, Sten. 1970. 'Der Gotizismus und seine Bedeutung in der schwedischen Wissenschaft'. In: *Studia Gotica. Die eisenzeitlichen Verbindungen zwischen Schweden und Südosteuropa. Vorträge beim Gotensymposion in Statens Historiska Museum*. Stockholm: Almqvist och Wiksell. Pp. 12-19.
- Losman, Beata. 1967-68. 'Nicolaus Ragvaldis gotiska tal', *Lychnos*: 215-21.
- Malm, Mats. 1996. *Minervas äpple: om diktsyn, tolkning och bildspråk inom nordisk göticism*. Stockholm/Stephag: Symposium.
- Nordström, Johan. 1975. *Johannes Magnus och den götiska romantiken: akademiska föreläsningar 1929*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Skovgaard-Petersen, Karen. 2005. "'Et virksomt middel mod giftige bid". Johannes Spithoffs rapport fra London oktober 1559 om nødvendigheden af en ny danmarkshistorie –

med udblik til den samtidige danske historieskrivning'. *Renæssanceforum 1*:
<http://www.renaessanceforum.dk/side2.htm>.

Svennung, J. 1963. *Från senantik och medeltid*. Del 1. Text. *Latinska texter av kulturhistorisk interesse utvalda och kommenterade med språklig inledning och glossarium*. Lund Skrifter utgivna av Svenska Klassikerförbundet 49.

Søby Christensen, Arne. 2002. *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths. Studies in a Migration*. København: Museum Tusulanum.

Söderberg, Verner. 1896. 'Nicolaus Ragvaldis tal i Basel 1434'. *Samlaren* 17:187-95.

Söderlind, Stefan. 1978. *Rusernas rike. Till frågan om det östslaviska rikets uppkomst*. Stockholm.

Christian Benne

'EIN KAMPF UM ROM' DIE GOTEN UND DAS DEUTSCHE NATIONALBEWUSSTSEIN

Als in der dänischen Debatte vor wenigen Jahren der Begriff des *kulturkampf* aufkam, wurde Kennern der deutschen Kulturgeschichte schnell klar, dass sich die ideologischen Auseinandersetzungen nicht lange auf die Interpretation des Kalten Krieges oder der Folgen von '68' beschränken würden. Der *kulturkampf* war, dafür sprechen alle historischen Parallelen, von Anfang an auf einen Kampf der Kulturen angelegt.¹

Der originale 'Kulturkampf', den Bismarck nach der Reichseinigung von 1871 entfacht hatte, besaß bekanntlich einen klar definierten Gegner: die katholische Kirche, insbesondere die sog. Ultramontanen, jene Anhänger Roms, die ihre Loyalität nicht lediglich zwischen Papst und Preußen zu teilen gedachten, sondern sich Gottes Stellvertreter von jenseits der Alpen (daher die Bezeichnung) allein verpflichtet fühlten. Im Kulturkampf wurde mit harten Bandagen gekämpft. Verschwörungstheorien waren an der Tagesordnung, etwa gegenüber dem Jesuitenorden, der 1872 denn auch verboten wurde. Der berühmte Kanzelparagraph, der jede irgendwie politisch geartete Wirksamkeit der Priester einschränken sollte, traf auf breite Zustimmung der Bevölkerungsmehrheit. Niemand zweifelte daran, dass die katholische Konfession Religion und Politik ihrem Wesen nach ungebüßlich vermenge und immer nach Ausweitung nicht nur ihres geistlichen Herrschaftgebietes strebe.

Natürlich riskierte Bismarck nichts. Er wußte um die komfortable protestantische Mehrheit im neuen Reich. Bismarcks heimliches Ziel war eine engere Bindung der protestantisch geprägten Nationalliberalen und nicht zuletzt der Beamtenschaft an die neue Regierung und damit die schnelle innere Stabilisierung des neuen Staats. Dass dies auf dem Rücken einer Minderheit geschah, war zynisches Kalkül, aber ein sehr erfolgreiches: Politisch handeln heißt wissen wo der Feind steht. Der Katholik Carl Schmitt, dem wir diese in ihrer Tragweite oft verkannte Erkenntnis verdanken, hatte dafür nicht zufällig ein empfindliches Sensorium.²

Indes war über konfessionelle Fragen am Ende des 19. Jahrhunderts keine stabile innere Einheit zu schaffen; um schließlich auch die katholische Bevölkerung in die staatstragende Idee der deutschen Nation einzubinden (heute heißt es wohl: zu 'integrieren'), bedurfte es stärkerer Mittel. Versöhnlerisch und zweckoptimistisch zugleich schreibt Bismarck in seinen Memoiren aus dem Jahr 1898: 'der *germanische* Fraktions- und Parteigeist unsrer katholischen Landsleute ist ein Element, dem gegenüber auch der päpstliche Wille nicht

---

¹ 'Die ich rief, die Geister /Werd ich nun nicht los,' heißt es in Goethes 'Zauberlehrling'...

² Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Berlin, Duncker & Humblot 1996.

durchschlägt'.³ Im Blut- und Boden-Mythos der vermeintlichen – und historisch dubiosen – Abstammung der 'Deutschen' von den 'Germanen' verbanden sich ältere nationalromantische Vorstellungen mit der neuesten darwinistischen Theorie. Wie kein anderer schien dieser Mythos zum einigenden Band geeignet, griff er doch weit in die gemeinsame Vorgeschichte zurück – also in die Zeit lange vor der Entstehung der konfessionellen und regionalen Spaltungen, die die Mitte Europas so lange geprägt hatten. Es ist übrigens dieselbe Zeit, in der die katholischen Christsozialen in Wien und Süddeutschland einen neuen Sündenbock ausmachten, nämlich die Juden, und in der der junge Kaiser Wilhelm II seine Nordlandfahrten ins Reich der germanischen 'Ahnen' unternimmt. Das politische Freund-Feind-Schema verschiebt sich also entlang völkisch-nationaler Koordinaten – wir wissen, wohin dergleichen führen sollte.

Die Kenntnis dieses Kontexts ist Voraussetzung, um die Bedeutung der Goten für die deutsche Kulturgeschichte der letzten 200 Jahre würdigen zu können. Kein anderes Dokument vermag diese Bedeutung so eindrucksvoll zu illustrieren wie Felix Dahns monumentaler Roman *Ein Kampf um Rom*, denn er hat sie zum Teil miterschaffen.⁴ Wer deutsche Mentalitätsgeschichte verstehen will, muss ihn gelesen haben.⁵

Felix Dahn, gut eine Generation jünger als Bismarck, wirkte als Rechtshistoriker vor allem an den traditionsreichen preußischen Universitäten von Königsberg und Breslau, er hat neben seinem literarischen Schaffen dickleibige historische und juristische Schriften verfasst, darunter sein elfbändiges *opus magnum* über die Geschichte der germanischen Könige. Sein bekanntester Roman, nach eigener Angabe um 1859 begonnen, erschien zeitgeistgerecht 1876, wenige Jahre nach der Reichseinigung. Felix Dahn hatte einen Nerv getroffen. Bis ins Jahr 1900 erschienen an die 30 Auflagen; *Ein Kampf um Rom* ist bis weit ins vergangene Jahrhundert eines der meistgelesenen deutschen Bücher gewesen und wird auch heute immer wieder nachgedruckt.

Was erklärt den Erfolg dieses langen, immerhin 7 Bücher umfassenden Romans? Da war zunächst schon die Anspielung auf den Kulturkampf im Titel – und überhaupt: das Thema Rom war ein Topos, der die Deutschen des 19. Jahrhunderts allezeit in seinen Bann zog. Auf dem Rücken der ewigen, noch heute lebendigen deutschen Italiensehnsucht, die so mächtig von Winckelmann und Goethe geschürt worden war, entstanden die gewaltigen römischen Geschichtswerke von Niebuhr bis Mommsen, in denen sich immer auch die aktuelle deutsche Geschichte spiegelte. Die nationalromantischen Historiker ließen das Volk der 'Deutschen' mit dem Sieg über die römischen Truppen des Varus im Jahre 9 n.Chr. in die Geschichte eintreten. *Roma eterna* war zudem immer schon auch Ausdruck der versunkenen Reichsherrlichkeit gewesen, römische und deutsche Geschichte schienen

---

³ Otto von Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen*, Berlin, Deutsche Buchgemeinschaft 1928, 433; Hervorhebung von mir.

⁴ Felix Dahn, *Ein Kampf um Rom. Historischer Roman von Felix Dahn*, 2 Bd., Leipzig, Breitkopf und Härtel 1876.

⁵ Vgl. zuletzt Arnold Esch, 'Ein Kampf um Rom', in: *Deutsche Erinnerungsorte*, hg. v. Etienne François und Hagen Schulze, Bd. 1, München, C.H. Beck ³2002, 27-40.

aufs innigste verbunden. Vergessen wir nicht, dass 1870/71 nicht nur die Jahre der deutschen Einigung, sondern auch der nationalstaatlichen Bildung Italiens waren.

Ein Kampf um Rom erzählt in größtmöglicher Breite den Untergang des Ostgotischen Reiches im 6. Jahrhundert, d.h. nach dem Tode Theoderichs, dessen Person im Mythos mit der Sagengestalt des Dietrich von Bern zusammenfließt. Der Roman mischt solide historische Forschung, geschichtlich verbürgte Personen und Konflikte mit fiktionalen Elementen und erfundenen Figuren. Traditionell hat sich dafür die Gattungsbezeichnung 'Professorenroman' eingebürgt, die immer etwas nach Archivstaub schmeckt. Heute sagt man dazu wohl eher *faction*. *Ein Kampf um Rom* hat seine ganze Gelehrsamkeit – der Autor war eine unbestrittene Koryphäe der Völkerwanderungszeit – jedenfalls durchaus elegant eingearbeitet; die 7 Bücher sind außerordentlich packend und technisch versiert geschrieben (zumindest für Leser bis zur Pubertät), dabei natürlich offen kolportagehaft, perfekt jedenfalls für entsprechend empfängliche Knabengemüter, durch die Zeiten das wichtigste Publikum Felix Dahns.

Die Gründe, aus denen ein Buch über das historisch ferne Volk der Goten tatsächlich, wie hier behauptet, als Beitrag zur deutschen Identitätsbildung gelesen werden konnte, reichen bis in die Renaissance zurück und sind den meisten sicher bekannt. Deshalb nur einige kurze Stichpunkte zur Erinnerung. Die Bezeichnung *gotisch* zur Kennzeichnung von Bauwerken, bald auch einer ganzen Kunstrichtung hatte in der italienischen Renaissance einen abfälligen Klang. Vasari selbst benutzte sie, um die neu-alte, an antiken Quellen sich orientierende Ästhetik von den barbarischen Formen des finsternen Mittelalters abzusetzen. Diese Tradition ist noch im Klassizismus des 18. Jahrhunderts lebendig. Nur deshalb kann der Begriff des Gotischen an der Schwelle des Bruchs mit dem Klassizismus zur Kampfparole werden, besonders in der Bewegung des Sturm und Drang. Freilich hat die Debatte zu diesem Zeitpunkt längst die Arena des bloß Ästhetischen verlassen und sich mit dem aufkeimenden Nationalgedanken verquickt.

In dem Moment, wo die Deutschen sich eine Vorzeit im nordisch-germanischen Europa konstruieren, werden die Begriffe des Goten und des Deutschen austauschbar, das lässt sich in Anfängen schon seit dem 16. Jahrhundert, spätestens aber seit dem Barock nachweisen.⁶ *Gotische Schrift* und *deutsche Schrift* werden zu Synonymen. Weil die Goten im antiken Schrifttum häufiger vorkamen als andere germanische Stämme, boten sie sich für die Rolle der Ahnen geradezu an. Goethes berühmter, von Herder und Sulpiz Boisserée angeregter Aufsatz über das Straßburger Münster aus dem Jahr 1772, der den Begriff der Gotik erstmalig mit aller Emphase semantisch zu einem positiven Wert umprägt, heißt denn ja bekanntlich auch *Von deutscher Baukunst*.⁷ Während die 'Welschen', die Franzosen und Italiener, immer nur die Alten nachgeahmt hätten, zeige sich in der Gotik das deutsche Genie, dessen innere Originalität es auf eine Stufe mit den Schöpfungen der

⁶ Viele Belege etwa im Grimm'schen Wörterbuch.

⁷ Johann Wolfgang Goethe, *Werke*, hg. v. Erich Trunz ('Hamburger Ausgabe'), München, C.H. Beck 1981, Bd. 12, 7-15.

Antike hebe. In der Romantik kommt ein weiterer Aspekt zum Tragen, der Umstand nämlich, dass die kunsthistorische Periode der Gotik zeitgleich zur Blütezeit der mittelhochdeutschen Klassik anhebt, zur politisch stabilen Stauferzeit, zum strahlenden 'deutschen' Hochmittelalter, das allen nachfolgenden Generationen als goldenes Zeitalter erscheinen wird.

Die enorme Aufmerksamkeit, die den Goten von seiten deutscher Philologen und Althistoriker des 19. Jahrhunderts, darunter Felix Dahn, zuteil wird, wurzelt also sowohl im genealogischen Interesse an den vermeintlichen Vorvätern aus der Zeit der Völkerwanderung wie auch an den Namensgebern der letzten, lange Jahrhunderte zurückliegenden Glanzzeit der neu erfundenen Nationalgeschichte. Eine Erzählung vom knapp 30 Jahre währenden Untergang des Ostgotischen Reiches nach dem Tode seines so weisen wie mächtigen, immer auf Ausgleich bedachten Führers evoziert deshalb all die anderen Implosionen und Zersplitterungen, die das Reich in wechselnder Form erleben musste, das deutsche Trauma schlechthin: die fränkischen Teilungen nach dem Tode Karls des Großen, den Zerfall des Stauferreiches im Interregnum, die Tragödie des 30jährigen Krieges, die napoleonische Besatzung und das durch sie erzwungene endgültige und auch formale Ende des Heiligen Römischen Reiches deutscher Nation. In anachronistischer Weise, aber nicht überraschend spricht Dahns Roman mehrfach von der gotischen 'Nation' einerseits, vom Gotenkönig Theoderich als einem 'deutschen Fürsten' andererseits.

Ich möchte hier niemanden mit einer Nacherzählung des Inhalts von *Ein Kampf um Rom* langweilen. Stattdessen erlaube ich mir, einige wesentliche Punkte herauszugreifen, in denen sich die Umfunktionierung gotischer Geschichte zum Exemplum deutscher Schicksalsgeschichte und deutschen Wesens besonders schön illustrieren lässt.

Zentrales Strukturelement des Romans ist ein starkes Freund-Feind-Schema, wie wir es schon vom Kulturkampf kennen. Es wird in allen Kombinationen durchgespielt. Gegenüber stehen sich: die Goten, die italische Bevölkerung, die Römer, die Byzantiner, schließlich die römische Kirche. Die Charakterisierung dieser Parteien ist nicht chauvinistisch, jede kommt zu ihrem Recht – vor allem angesichts ganz anderer Töne, an die man sich gegen Ende des 19. Jahrhunderts gewöhnte. Auch platter Rassismus und Antisemitismus fehlen. Die Gotenkönige, die sich eingangs treffen, um die Nachfolge Theoderichs zu planen, sind keine blonden Halbgötter, sondern von durchaus heterogenem Phänotyp. Im Reich der Goten ist für positive wie negative Judenfiguren Raum (z.B. op.cit. 1,248ff). Die merowingischen Franken sind genauso unzuverlässig und verräterisch wie die 'Welschen', die ultramontanen dekadenten Südvölkern. Den germanischen Merowingern kann man sogar am allerwenigsten vertrauen; der Seitenhieb auf die zeitgenössischen Franzosen ist wenig verhüllt.

Jedenfalls sind die Rollen klar verteilt. Helden sind die Goten, kraftvoll und rein, Schurken vor allem die Byzantiner, die 'Griechlein', wie sie immer wieder genannt werden, um nur jede Verbindung zu den antiken Heroen zu kappen. Kaum sind sie noch Teil europäischer Kultur, hinter ihnen dräut der Orient, und die Regierung Justinians erinnert noch am ehesten an eine orientalische Despotie. Sehr ambivalent ist das Verhältnis

zu den Römern, personifiziert durch die von Felix Dahn erfundene Figur des Cethegus. 'Der letzte Römer' (op.cit. 2, 601) und Vertreter altrömischer republikanischer Tugenden glaubt, dass nur eine cäsarische Diktatur mit ihm an der Spitze Rom und Abendland noch retten könne; seine Intrigen bestimmen große Teile des Plots. Er träumt von einem freien Rom ohne Barbaren, aber auch ohne Kurie. Um die Goten auszuschalten, verbündet er sich mit den Byzantinern, dem eigentlichen Feind, und findet am Ende selbst den Tod.

So werden in symbolischer Weise der Untergang des Gotenreiches und der Untergang Roms miteinander verknüpft: ihre beiden letzten großen Helden sterben am Ende des Romans jeweils durch die Hand des anderen. Dass zwischen ihnen eine dauerhafte Symbiose unmöglich war, ist für Dahn die eigentliche geschichtliche Tragödie. Goten und Römer reiben sich aneinander auf und werden schließlich vom Osten her überrollt. Die verpasste Chance einer römisch-gotischen Symbiose, durchsichtige Allegorie auf das versunkene Heilige Römische Reich deutscher Nation, wird an vielen Stellen des Romans halb betrauert, halb in der Notwendigkeit ihres Scheiterns begriffen. Bezeichnend die Schilderung von Theoderichs Königspalast in Ravenna, einem Stilmix aus barbarisch grober Einfachheit und spätrömisch erdrückender Schwere: 'So hatte der weitläufige Bau das unheimliche Ansehen halb einer kaum noch erhaltenen Ruine, halb eines unvollendeten Neubaus: und die Burg dieses Königs erschien so wie ein Sinnbild seines römisch-gotischen Reiches, seiner ganzen politischen halbunfertigen, halbverfallenden Schöpfung.' (op.cit. 1, 36) Wird damit der Reichsmythos als solcher aufs Spiel gesetzt, die deutsch-italienische Achse seit dem Stauferkaiser Friedrich II? Die Debatten darüber, Reflexe der Nationalstaatsdebatte am Ende des 19. Jahrhunderts, durchziehen das gesamte Buch. Insgesamt drei verschiedene Antworten darauf werden vorgeführt und verworfen; die vierte und letzte gibt Felix Dahn dem Leser als Ausblick mit auf den Weg.

Theoderichs alter Waffenmeister Hildebrand, eine Sagengestalt auch er, verkörpert die erste Haltung, eine Art von 'kleindeutscher Lösung' im Sinne Bismarcks, die alle jene zum Feind stempelt, die aufgrund ihrer Fremdheit die schwindende Identität des gotischen Volkes bedrohen. Hildebrand ist sich sicher: der Süden hat die Goten verweichlicht, und 'nur die Goten können den Goten helfen. Man muß sie nur wieder daran erinnern, daß sie Goten sind.' (op.cit. 1, 13). Er rast gegen jede Illusion, man wäre in Italien heimisch geworden: 'Unsre Todfeinde sind die Welschen, nicht unsre Brüder. Weh, wenn wir ihn trauen!' (op.cit. 1, 9). Sein apodiktisches Urteil ist Ausfluss eines völkischen Essentialismus; der Annahme des EU-Verfassungstraktats hätte er nicht zugestimmt.

Eine paneuropäische, multikulturelle Lösung wird im Roman gleichwohl dennoch erwogen, denn dass die Goten in einem ihnen feindlich gesinnten Umfeld allein nicht überlebensfähig sind, versteht sich von selbst. Lange nach Theoderichs Tod gibt es unter König Totila noch einen letzten, gleichsam föderalen Anlauf dazu (s. op.cit. 2, 311ff). Das funktioniert zunächst für eine Weile, weil die Goten bereit sind, von den Römern zu lernen und in ihrer Empfänglichkeit für die Kultur der Eroberten auch selbst sich ändern – und weil die Römer notgedrungenerweise auf volle Autonomie und Entfaltung ihres Volkstums verzichten. Scheitern muss die 'milde' Gotenherrschaft, die die Römer und Italier am Ende

der byzantinischen vorziehen (vgl. op.cit. 2, 230ff), jedoch wie schon unter Theoderich an der 'Schmach der Fremdherrschaft' (op.cit. 1, 59), wofür das deutsche Publikum gewiss Verständnis hatte.

Das völkische Prinzip ist selbst durch die christlichste aller Einstellungen nicht zu überwinden, nämlich durch den Verzicht auf den Zirkel mimetischer Gewalt, um mit Girard⁸ zu sprechen, der an einer Stelle des Romans angeboten wird. Das Gespräch zwischen Totila und seinem unzertrennlichen Busenfreund Julius ist deshalb eine Schlüsselstelle des Romans (op.cit. 1, 242ff). Julius hat sich durchgerungen, im Feind den Menschen zu lieben. Zuerst wolle er Mensch, dann Römer oder Gote sein. Totila freilich entgegnet ihm:

wo ist denn die Menschheit, von der du schwärmst? Ich sehe sie nicht. Ich sehe nur Goten, Römer, Byzantiner! Eine Menschheit über den wirklichen Völkern, irgendwo in den Lüften, kenn' ich nicht. Ich diene der Menschheit, indem ich meinem Volke lebe. Ich kann gar nicht anders! ich kann nicht die Haut abstreifen, darin ich geboren bin. Gotisch denk' ich, in gotischen Worten, nicht in einer allgemeinen Sprache der Menschheit; die gibt es nicht. Und wie ich nur gotisch denke, kann ich auch nur gotisch fühlen. Ich kann das Fremde anerkennen, o ja. Ich bewundere eure Kunst, euer Wissen, zum Teil euren Staat, in welchem alles so streng geordnet ist.

Wir können vieles von euch lernen – aber tauschen könnt' ich und möcht' ich mit keinem Volk von Engeln. Ha, meine Goten! Im Grund des Herzens sind mir ihre Fehler lieber als eure Tugenden. (op.cit. 1, 245)

Die UNO-Lösung funktioniert aus Felix Dahns Sicht also bei all ihrem bewundernswürdigen Idealismus deshalb nicht, weil es immer Nationen gibt, die völlig zu Recht ihr Eigeninteresse an erste Stelle setzen. Warum sollte der Starke sich in den wirklich wichtigen Fragen den Schwachen beugen? Die Utopie einer Menschheitsfamilie, die hier im christlichen Gewand auftritt, bleibt im Roman nur der Anspruch einer einzigen Figur, als Rezept für die Masse taugt sie nicht. Christ ist immer nur der Einzelne, und nur als verfolgte Minderheit ist das Christentum wahrhaft christlich.

Auffällig ist sogar, wie außerordentlich schroff das Christentum in *Ein Kampf um Rom* abgetan wird. Ganz im Sinne des Kulturkampfes erscheint die römische Kirche als intrigierende, manipulierende Kraft, die unter dem Deckmantel der Nächstenliebe ihre eigenen politischen Machtgelüste verfolgt. Den patriotischen Befreiungskampf der Italiener unterstützt sie nur in der Hoffnung auf Machtausdehnung des Bischofs von Rom (op.cit. 1, 33f). Der Leser erfährt kaum, dass die Ostgoten Theoderichs selbst (arianische) Christen gewesen sind. Im eben zitierten Gespräch mit Julius betont Totila sein Heidentum. Der alte Hildebrand hofft, dass der heidnische Glaube an Thor und Odin noch lebendig sei (op.cit. 1, 51).

---

⁸ René Girard, *Je vois Satan tomber comme l'éclair*, Paris, Grasset 1999.

Schon allein dieser Umstand führt zu einer Vermutung, die sich im Laufe der Lektüre immer weiter erhärtet. *Ein Kampf um Rom* ist trotz aller historischer Details nicht als verspäteter historischer Roman in der Tradition Walter Scotts zu interpretieren, wie es bisher üblich ist, sondern als Teil einer Popularisierung der Dietrichsepiik seit der Wiederentdeckung der 'deutschen Nationalepen', namentlich des Hildebrandliedes und des Nibelungenliedes. Diese Popularisierung findet ihren Höhepunkt in massenhaft verbreiteten Sammlungen deutscher 'Heldensagen', dem geistigen Nährstoff vom Mythos der 'deutschen Tugenden', die heute nur noch im Fußball angerufen werden. Von den Goten lernen heißt, wie nicht zuletzt der Endkampf unter König Teja zeigt, Nibelungentreue lernen, heißt, Größe noch und vor allem im Untergang zu beweisen. Gotisch sein heißt Heroismus gegen all die Händlerzivilisationen (Werner Sombart) dieser Welt auszuspielen. Der berühmte Gegensatz von Kultur und Zivilisation, die Dolchstoßlegende, jenes *im Felde unbesiegt*, all das findet sich schon in *Ein Kampf um Rom*. Dass der König der Goten wie nach ihm wieder Barbarossa, dass also 'Dietrich von Bern seine Völker wecken wird, wenn ihre Stunde kommt'⁹ – auf die Einlösung dieses Versprechens haben die Deutschen noch im vergangenen Jahrhundert gehofft.

In diesem Plural der 'Völker' steckt schließlich auch die Botschaft Felix Dahns, die dem Zeitgeist viel Nahrung gegeben hat. Wenn weder der 'kleindeutsche' bzw. rein gotische Weg des Hildebrand gangbar, noch die multikulturell-europäische Lösung oder gleich die christlich-universale Menschheitsversöhnung möglich ist, was bleibt dann übrig? Ist der Untergang des Abendlandes beschlossene Sache? Seinem Helden Witichis, dem Realisten und einfachen Krieger, der als Gotenkönig in der schwersten Zeit herrscht und auf symbolische Weise in einer wehrlosen Stunde ausgerechnet von einer Übermacht aus der asiatischen Steppe, nämlich von Hunnen getötet wird, legt er das eigene Weltbild in den Mund. Schon im ersten Kapitel rät Witichis angesichts der drohenden Krise nach Theoderichs Tod zu einem Bund aller 'Nordstämme' als Wehrschild gegen das Byzantinische Reich (op.cit. 1, 13). Hildebrands Ablehnung (ibid.) erweist sich am Ende als kurzichtig, denn es sind in der Tat die Nordstämme in Form der (noch nicht christianisierten!) Wikinger, die zuletzt den bedrängten Goten zu Hilfe eilen und sie vor der völligen Auslöschung bewahren: 'Nach Norden weist der Wind, der da der Götter Wille weiß – [...] nach Norden! gen Thuleland! Heim bringen wir die letzten Goten.' (op.cit. 2,622) Mit einer *pangermanischen Vision*, mit einer wilhelminischen Nordlandfahrt endet der Roman. Als Pangermaniker ist Felix Dahn Vorläufer Julius Langbehn¹⁰ und all jener, die die neu entstandene deutsche Nationalidentität in einer höheren Einheit wieder aufheben wollten, um doch wieder Anschluss an den Reichsmythos zu gewinnen. Auch wenn wir Felix Dahn nicht dafür verantwortlich machen

---

⁹ *Deutsche Heldensagen*. Neuerzählt v. Hans Friedrich Blunck, Berlin, Knauer Nachf. 1938, 277.

¹⁰ Vgl. *Rembrandt als Erzieher. Von einem Deutschen*, Leipzig, Hirschfeld ¹¹1890; Stefan Breuer, *Ordnungen der Ungleichheit – die deutsche Rechte im Widerstreit ihrer Ideen 1871-1945*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2001

wollen: es ist die Vision, mit der der junge Hitler in Wien aufwächst,¹¹ sie führt direkt ins 'Dritte Reich'. Zur Propagierung des Pangermanismus erwiesen sich die Goten als bestens geeignetes Anschauungsmaterial, nicht zuletzt mit Blick auf die zeitgenössische Rassentheorie.¹² Die Goten galten als Bindeglied der Deutschen und der Skandinavier, nur über ihr Erbe gelangte man offenbar zu fruchtbarer *nordisk samarbejde* zurück.

Man mag darüber staunen, aber Felix Dahns *Ein Kampf um Rom* fand lange nach dem zweiten Weltkrieg den Weg auf die Kinoleinwand, in einer deutsch-italienisch-rumänischen (!) Koproduktion des legendären Hollywood-Regisseurs Robert Siodmak (!), Cineasten als Pionier, ja als eigentlicher Erfinder des amerikanischen *film noir* vertraut. In den zwei Teilen des Monumentalstreifens spielten immerhin so illustre Größen des Geschäfts wie Orson Welles und Klaus Kinski mit (obwohl letzterer leider wieder herausgeschnitten worden zu sein scheint), trotzdem ist er aus dem kinematographischen Gedächtnis verschwunden und fristet sein Dasein in den Filmographien weniger Eingeweihter. Nach 1968, dem geschichtsträchtigen Erscheinungsjahr des Filmes, gab es kein Publikum mehr, dass sich an den Goten das Herz erwärmen konnte.

Heißt das angesichts der durchaus notwendigen Debatte um die Folgen von 1968 im Umkehrschluss aber nicht, dass *Ein Kampf um Rom* heute möglicherweise wieder umso aktueller ist? Gar etwas für den *kanon*? Die Frage ist auch, aber nicht nur polemisch gemeint. Die Selbstverständlichkeit, mit der hierzulande von 'ethnischen Dänen' gesprochen wird, die Blut- und Bodenrhetorik mancher Politiker¹³ wirkt, so meine These, nicht skandalös wegen der Reminiszenzen an wirklich rassistische Weltbilder – diese sollte man niemandem unterstellen –, sondern weil sie Formen der politischen Debatte aufkündigt, die mit allen Vor- und Nachteilen im konsensualen Dänemark lange geherrscht haben. Es ist die bewusst polarisierende Rhetorik des Kampfes um Rom, des Kulturkampfes, in der immer zuerst Freund und Feind geschieden werden, *fårene fra bukkene*, wie es selbst der Regierungschef, den sein Amt doch zu mehr Takt verpflichten sollte, soeben ausgedrückt hat.¹⁴ Wie angesichts jüngster Wählerumfragen zu sehen ist, hat sie ihr Ziel, die Konsolidierung gewisser politischer Kräfte, genauso erreicht wie unter Bismarck, auch wenn die internationalen Folgekosten wohl andere Ausmaße angenommen haben, als sich ihre Protagonisten träumen ließen. Ich wünsche mir, und damit schließe ich, ein Remake von *Ein Kampf um Rom* unter der Regie von Lars von Trier mit reichlichen Zitaten eines anderen Filmes, den Sie alle kennen: eine Art *Life of Brian Mikkelsen*, wenn Sie mir einen gewiss schon abgenutzen Kalauer gestatten. Nach seiner

---

¹¹ Brigitte Hamann, *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*, München, Piper ³1996.

¹² Vgl. z.B. das Schema zum 'Stammbaum der indogermanischen Rasse' in: Ernst Haeckel, *Natürliche Schöpfungsgeschichte. Gemeinverständliche wissenschaftliche Vorträge über die Entwicklungslehre im Allgemeinen und diejenige von Darwin, Goethe und Lamarck im Besonderen*, Berlin, Georg Reimer ⁵1874, 625.

¹³ 'En middelalderlig muslimsk kultur bliver aldrig lige så gyldig herhjemme som den danske kultur, der nu engang er groet frem på det stykke gamle jord, der ligger mellem Skagen og Gedser og mellem Dueodde og Blåvandshuk.' Brian Mikkelsen in einer Rede am 25.09.2005 (Quelle: DR Nyheder).

¹⁴ Da sind auch die Sündenböcke nicht mehr weit. Vgl. Girard, op.cit.

bedauernden Absage, in Bayreuth Wagners *Ring* zu inszenieren, bringt von Trier zumindest schon flüchtige Kenntnisse der Dietrichepik mit. Die Rollenbesetzung im Film überlasse ich Ihrer Phantasie. Jedenfalls hege ich keinen Zweifel, dass es darin ziemlich *gothic* zugehen würde.

*Institut for Litteratur, Kultur og Medier
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M*

Marianne Børch

'RUDER THAN GOTHIC' ELLER HVORFOR VI KALDER GYSERHISTORIER GOTISKE

Det vil allerede af titlens citat fremgå, at følgende indlæg især henter sin viden om det gotiske fra en engelsksproget sammenhæng. Og kender læseren meget til engelsksproget litteratur, har han eller hun måske også regnet ud, at jeg beskæftiger mig med tekster af lidt ældre dato. Citatet kommer nemlig fra et skuespil fra år 1700 af William Congreve, *The Way of the World*. I centrum for stykkets begivenheder står den dårende dejlige Millaman – pigen med de tusind elskere – som sætter stykkets standard for kynisk og sylespidst vid. I en samtale med en socialt tungnem slægtning – han er ude fra landet af – udbryder hun irriteret: 'Oh rustic, ruder than Gothic'.¹

Sådan ser man ordet gotisk brugt hele det attende århundrede, som et ord, der betegner barbari og bondskhed. Et af de vittigste portrætter i Henry Fieldings roman *Tom Jones* fra 1749 tegner Mrs. Western, ugift søster til en rig landmand, der under ingen omstændigheder hverken kan eller vil tale andet end den bredeste Yorkshire-dialekt, og som elsker at provokere sin søster med de fine byfornemmelser med sine ekstreme Toryholdninger. Og efter et af hans mange landbo-lokalpatriotiske udfald udbryder hun så: 'Oh, more than Gothic ignorance.'²

Forfatteren til denne artikel har studeret det, vi kalder 'det gotiske' i de tidlige værker, hvor begrebet begynder at dukke op, men også fulgt det helt op i nutiden, bl.a. som oversætter af den berømte vampyr-forfatter Anne Rices bøger, og som underviser i kurser om den gotiske tradition, der byder på *Frankenstein*, *Dracula*, *Dr. Jekyll og Mr. Hyde* – alt det med vampyrer og dobbeltgængere, sære paranormale og psykisk afledte kræfter. Men herværende sammenhæng vil fokusere udelukkende på den fase i det attende århundrede, da ordet 'Gothic' begynder at blive brugt om ikke bare det bondske, men også det uhyggelige, og først hen mod slutningen vil dette fokus blive udvidet med en bemærkning om de nyeste tendenser. Artiklen forsøger med andre ord at afklare, hvorfor det lige blev goterne, der kom til at lægge navn til den uhygge-skabende, ned-ad-ryggen-riklende litteratur; og ved man, hvad der lå der i ordet 'gotisk' fra starten, har man faktisk et fint udgangspunkt for forståelse af ordets senere anvendelse, og af de semantiske undertoner, der stadig spøger bag uhyggen.

Det attende århundrede var en meget sprogbevidst tidsalder, hvor ordentlig væremåde bød den enkelte at bruge sine ord med største præcision. Det skyldte man de medmennesker, med hvem man konverserede, og selve konversationen blev regnet for den

¹ 4. akt, sc. 4, citeret fra *The Norton Anthology of English Literature*, 7. udgave (New York & London, 2000).

² Citeret fra *Tom Jones*, red. Sheridan Baker, New York & London, 1995, bog VII, kap. 3.

ædleste kommunikationsform. Uenighed, ja, selv borgerkrige, kunne undgås, hvis bare folk ville konversere, for sætter man uenige personer sammen i et rum, vil de gennem konversation flytte sig og rykke nærmere hinanden, indtil de er enige og begge parter vel at mærke tilfredse. Jonathan Swift bruger om konversationen det billede, at den fungerer som når man putter en masse små skarpe sten ned i en lomme, og når de så har rumlet rundt op og ned ad hinanden for en tid, er de alle sammen blevet glatte og runde. Og John Locke havde for længst i Oplysningstidens pan-europæiske bibel, *An Essay Concerning the Human Understanding* (1690) indprentet sine læsere, at hvis bare alle gjorde sig umage, dvs. brugte deres fornuft, ville de bruge ord på nøjagtig samme måde, og dermed var misforståelser udelukket.³ Det er netop i det attende århundrede, vi ser de første store franske og engelske encyklopædier, der skal sikre, at alle kan vide nøjagtigt, hvad hvert ord betyder og hvordan de bør bruges.

Med en sådan, og stort set alment udbredt, sprogfilosofi kan man altså forvente, at ordet 'gothic' vil have været velvalgt, dvs. at det må have fremkaldt en præcis fælles betydning og associationsmasse. I de to citater i artiklens begyndelse henviser ordet 'gotisk' til noget bondsk, klodset og uvidende. I år 1700, da Congreve skrev, var der ingen gotiske romaner, kun gotisk klodsethed og brutalitet. Denne betydning af begrebet skyldtes Goterne, fordi disse var det afskyelige folkefærd, der havde lagt klassikkens Rom øde. Op til og gennem det meste af 1700-tallet var klassikken så toneangivende i litteratur, arkitektur, musik og politisk tankegang, at vi kalder perioden for neo-klassicistisk; ligesom det første halve af det 18. århundrede i England kaldes for den augustanske tidsalder, fordi den spejlede sig i Roms glørværdige Kejser Augustus, hvis regeringstid vi skylder adskillige af de største klassiske tekster af forfatterne Virgil, Ovid og Horats. Augustanerne elskede disse forfattere og Romerigets oplyste rationalitet, og for en gangs skyld er periodebetegnelsen ikke et retrospektivt påfund, påklistret af eftertiden; det var tidens førende smagsdommere, der fandt på at kalde sig selv for augustanere.

Augustanerne var altså normen for god dannelse og rationel adfærd. Heroverfor stod goterne som de uciviliserede barbarer, der nedbrød det augustanske, og gjorde det med det modsatte af konversation, nemlig vold. En mængde administrationsbygninger og kirker blev opført på denne tid, dvs. før og efter 1700, ikke mindst i London, hvor der efter Londons store brand i 1667 var masser af behov og masser af plads. Alt dette byggeri står endnu og er naturligvis klassicistisk. Et eksempel er Gibbs' *St Martin-in-the-Fields* (fig. 1).⁴

---

³ Locke beskriver her sit ideal-scenarie. Han var udmærket klar over associationers individuelle og forstyrrende effekt på samtalens klarhed, og Lawrence Sternes *Tristram Shandy* (1768), en selvbiografisk fortælling udelukkende bygget på associationsspring, er skrevet som satirisk reaktion på Lockes påstand om muligheden for rationel og entydig kommunikation.

⁴ Billederne i denne artikel er dels fra James Sambrook, *The Eighteenth Century: The Intellectual and Cultural Context of English Literature, 1700-1789*, London, 1986, dels forfatterens egne fotografier.

Fig. 1. James Gibbs, *St Martin-in-the-Fields*

Da man allerede opererede med modsætningen klassisk-gotisk i forbindelse med Roms fald, er det naturligt, at man indenfor æstetikken begyndte at betegne det modsatte af det klassiske/klassicistiske som det gotiske. Og det modsatte af det klassiske er det krinkelkrogede, vi især forbinder med middelalderens byggeri. Det var det attende århundrede, der gav middelalderen dens navn, som jo klart melder ud, at de fjorten hundrede år mellem Roms fald og augustanerne knap er værd at beskæftige sig med. Middelalderen er en mellempæriode; 'the Dark Ages' blev den også kaldt, den mørke middelalder til forskel fra den dagklart rationalistiske oplysningstid.

Middelalderens æstetik var selvfølgelig også det modsatte af den klassicistisk-augustanske, og dens kirker, især de senmiddelalderlige, blev kaldt 'gotiske', fordi deres æstetik ikke bare har de rene linjer som i Odenses domkirke Skt. Knud, men tværtimod som regel lader detaljer og asymmetriske udvækster, krummelyrer, pudsige afkroge og vildtvoksende dekorationer brede sig overalt. Overordnet kan man sige, at hvis man får et billede af et udsnit af en klassisk-inspireret bygning, kan man med sin rationalitet konstruere hele bygningen i ånden. Hvis man får et udsnit af den gotiske bygning, er det

umuligt at gennemføre samme øvelse. Hvor det klassiske giver en helhedsoplevelse af et færdigt helhedspræget produkt, giver den gotiske kirke en proces-oplevelse, idet man vandrer rundt og samler indtryk, der aldrig rigtig forener sig i et hele, og man forbavses konstant af pudsige linjer og en besynderlig blanding af profant og sakralt.

Det var især det med mørket, der stemplede noget som gotisk — det, at man ikke kunne se alt på en gang, enten konkret med øjnene, eller med den synteseskabende tanke, vi netop ynder at kalde 'det indre øje'. Og der sker nu det, at næsten samtidig med, at det klassicistiske fortsat hyldes og praktiseres af de toneangivende og i det offentlige rum, begynder gotiske træk at dukke op i visse sammenhænge, gerne lidt mindre offentlige og gerne dem, hvor rationaliteten må erkendes at komme til kort.

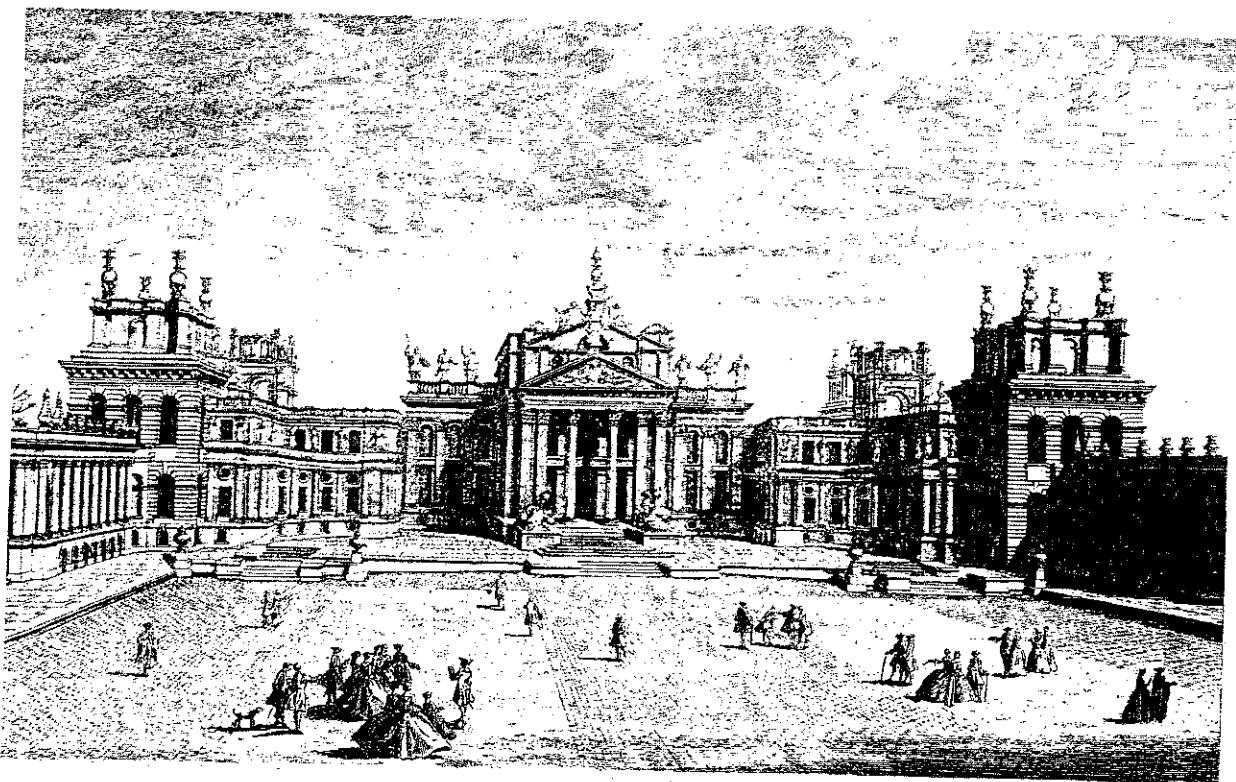

Fig. 2. Sir John Vanbrugh, *Blenheim Palace*

Man kunne måske helt uakademisk gisne om, hvad der kan have motiveret en tidens største klassicistiske arkitekter i tiden, Sir John Vanbrugh, til, indimellem arbejdet på klassicistiske perler som f.eks. Blenheim Palace (fig. 2), at opføre en gotisk borg som sit hjem, med hhv. et rundt og et firkantet tårn, takkede borgmure og asymmetrisk anbragte vinduer (fig. 3). Det er som om Vanbrugh har haft brug for at eksperimentere med et lidt suspekt, lidt dunkelt udtryk, noget uofficielt eller en forandring, der allerede lå i luften.

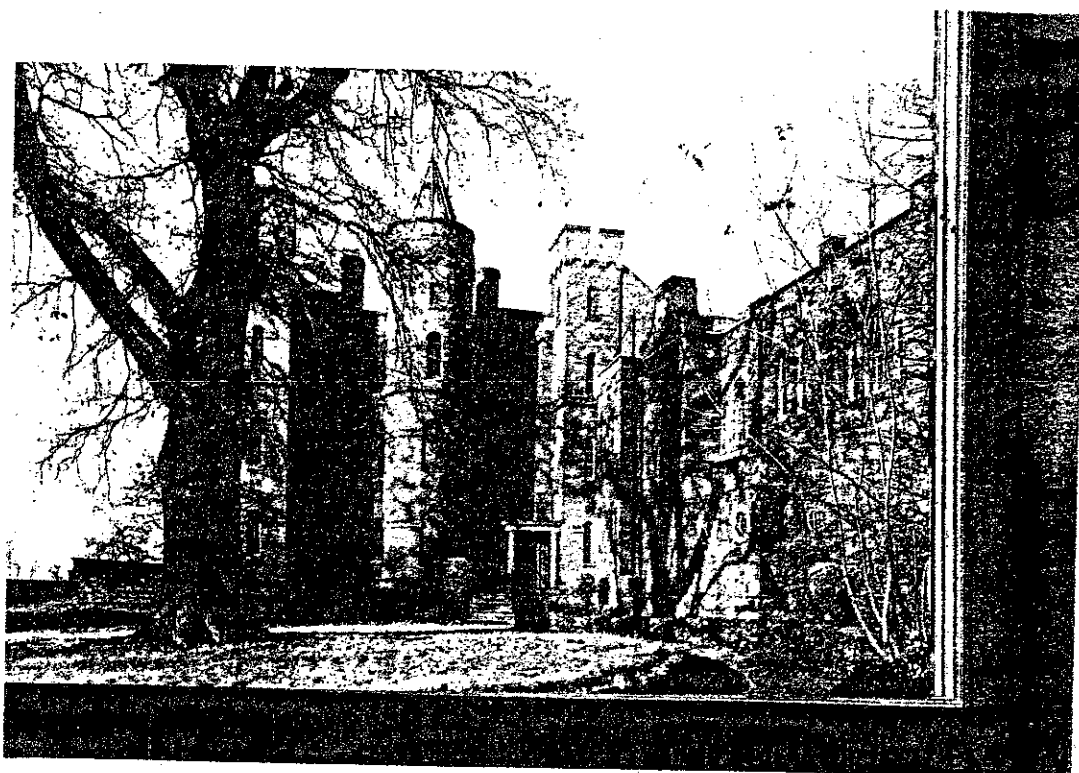

Fig. 3. Blackheath, London. John Vanbrughs egen bolig, bygget af ham selv 1717-18

Vanbrugh byggede sit hjem på Blackheath i London i 1717-18, men faktisk bygges også de samtidige Houses of Westminster i gotisk stil. Når dette offentlige bygningsværk er gotisk, er det til dels fordi de skal harmonere med den ægte gotik i Westminster Abbey (14. årh.); men også fordi man midt i beklagelsen over goternes barbariske fremfærd og æstetik, kunne få øje på visse beundringsværdige træk ved deres regeringsform.

Syttenhundredtallets England skuede tilbage på et århundredes konstante stridigheder og endda borgerkrig, og omdrejningspunkt for alt dette var monarkens magt. Charles d. 1 var blevet halshugget, kongedømmet var genindført efter at Cromwells republik smuldrede, men Charles d. 2 og derefter endnu værre James d. 2 opførte sig så katolsk og selvrådigt, at

man inviterede en ny protestantisk konge ind fra udlandet, William af Oranien, der som pris for kronen måtte give parlamentet øgede privilegier og immunitet. Parlamentets selvrespekt og krav om øgede magtbeføjelser udsprang i høj grad af dets selvforståelse som rodfæstet i en gotisk tradition. Man antog nemlig, at den parlamentariske styringsform var et gotisk system, som havde udviklet sig blandt de germanske stammer og var bragt til England af angelsaksere og jyder ('Jutes').⁵ Den øverste magt i det angelsaksiske England skulle således have tilhørt forsamlingen 'witenagemot', som udpegede konger og definerede kongernes magt indenfor lovens grænser. Vilhelm Erobreren havde underkastet England sit 'normanniske åg', men århundrederne igennem havde folket modarbejdet denne undertrykkelse, første gang med gennemførelsen af Magna Carta (1215) og siden ved at skaffe Parlamentet stadig mere indflydelse. Ved 'the Glorious Revolution' (den storslåede revolution) i 1688 fik man endelig genindført den gamle magtbalance mellem konge, over- og underhus, hvorved systemet genvandt sin 'Gothick balance', et udtryk vi bl.a. møder hos forfattere som Jonathan Swift og Richard Addison. Og James Thomson, manden vi bedst kender som forfatter til 'Rule Britannia', hylder i sit digt 'Liberty' fra 1736

... the full perfect Plan ...

Of BRITAIN's matchless *Constitution*, mixt

Of mutual checking and supporting Powers ...⁶

Goterne roses altså som udspring for det politiske system, vi groft sagt forbinder med den traditionelle britiske balance mellem instanserne. Men eftersom den britiske grundlov er uskreven, kender vi nok systemet endnu bedre fra dets nidkært nedfældede udformning i den amerikanske 'Constitution', hvis berømte 'checks and balances' netop har til hensigt at udjævne og fordele magten. Med denne betydning af det gotiske *in mente* – som forbundet med et tidligt, germansk baseret tiltag i retning af demokratisk magtfordeling – er det ikke så svært, at de engelske parlamentsbygninger blev opført i gotisk stil. Ligesom man måske i det fantastiske bygværk af den store Nicholas Hawksmoor, der er afbildet som fig. 4, kan se klare referencer til – her – den ældre gotik, den vi forbinder med en skikkelse som Theoderik. Her er der ingen uhygge, intet mørke, de rene linjer holder og dominerer oplevelsen, men bygningens imponante, næsten brutale soliditet viser dog en form for gotisk indflydelse.

Den dystre side af det gotiske begreb vinder dog gradvist frem. Oplysningstidens rationelle optimisme har naturligvis sine erkendte begrænsninger, og selv en frontfigur for det oplyste som Alexander Pope bygger sig en grotte i baghaven (ordet 'grotte' er i familie med 'grotesk'). Pope vedgår også, at der er 'sublime' øjeblikke, hvormed han ikke mener øjeblikke, der er ophøjede i kraft af deres skønhed, men øjeblikke, der er storladne, ophøjede på en måde, der overskrider det rationelle (altså netop går over ens forstand).

⁵ Følgende gennemgang af det gotiskes politiske aspekt er afledt af Sambrooks Kap. 4, 'Politics and History'.

⁶ Citeret fra Sambrook, s. 72.

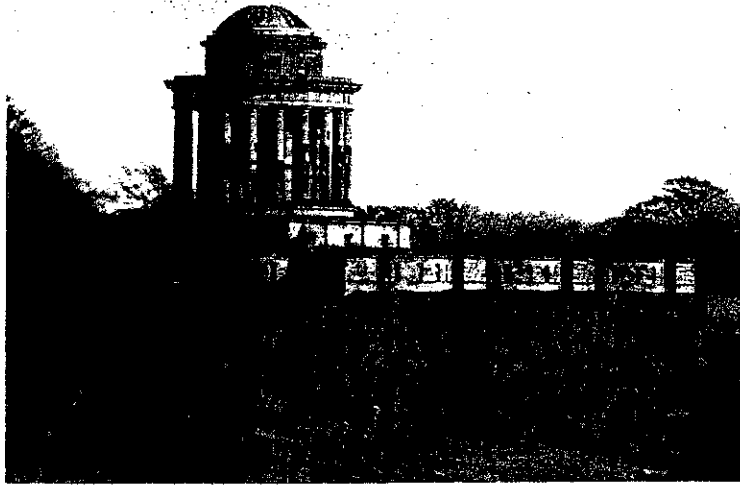

Fig. 4. Nicholas Hawksmoor, *Mausoleum at Castle Howard*

Efterfølgende gør den politiske kommentator og kritiker Edmund Burke det sublime til et centralt begreb i sin æstetiske afhandling *On the Sublime and the Beautiful* (1757), som siden er blevet betragtet som en grundskrift indenfor teoretiseringen af det gotiske. Det er især naturen, der fremkalder den 'sublime' reaktion, dvs. grænseoverskridende, fornuftssprængende oplevelser, der momentant lader os se ind i ellers skjulte, ubærlige kroge af sindet og virkeligheden. Men også uhåndterlige følelser og begivenheder, som f.eks. det at stå overfor døden, bringer følelser frem, man må have oplevet som gotiske, for man ser undertiden døden udtrykt gennem en gotisk æstetik. Westminster Abbey frembyder nok en af verdens mest righoldige samling af gravmonumenter i ubrudt række fra 1300-tallet op til i dag, med alle stilarter repræsenteret og alle i diskrete såvel som ekstreme udtryk. Men det måske allermest betagende og mest besynderlige gravmonument i kirken er fra 1761 og skabt af Louis Francois Roubiliac. Den døde er Lady Elizabeth Nightingale, og hendes gravmonument er gotisk i den betydning af ordet, der skulle befæste sig i forbindelse med gyselitteratur og horrorfilm (fig. 5). Skulpturen viser den rædselsslagne ægtemand i panisk handling, idet han støtter sin hustru i hendes døds kamp og samtidig forsøger at afværge et spyd, der rettes mod hende af Døden, en sparsomt tilhyllet knokkelmand, der som i et sus er trængt ud ad to åbne jerndøre i hvælvingen nedenunder. Det er et monument, der ikke taler så meget om sorg som om chok, om en vantro protest mod dødens hæslighed og ubegribelighed. James Sambrook regner dette monument for det visuelle modstykke til de digte, der begynder at pille ved den dagklare

optimisme.⁷ Digte om døden som Robert Blairs 'The Grave' (1743) eller om tungsind, en uforklarlig melankoli forbundet med aftensstemninger (Thomas Grays 'Elegy upon a Country Churchyard', 1751) eller med natten, såsom Edward Youngs *Night Thoughts* (1742-6).

Disse digtere begynder på samme tid at skrive om den slags stemninger, ikke som en skole, selv om litteraturhistorien misvisende betegner dem som *the Graveyard School*, men hver for sig i en tilsyneladende reaktion imod det rationelle, og således som symptom på et begyndende skift i tidsånden. Samtidig kommer den første gotiske roman, *The Castle of Otranto* (1764), som i første udgave udgives anonymt og uden undertitel. Men *Otranto* blev en bragende succes, og snart efter udkom den i andet oplag under navnet Horace Walpole (som var søn af den berømte og berygtede Hugh Walpole, Englands første reelle og tyrannisk enerådige premierminister gennem tyve år). Walpole turde nu også i sit forord melde ud om sine æstetiske principper for det, han, også først i anden udgave, kaldte *A Gothick Novel*. Han siger, at denne genre blander det heroisk-romantiske (hovedpersonerne) og det komisk-realistiske (tjenestefolkene), og denne blanding er ganske vist ikke særlig klassicistisk, indrømmer han, men her læner han sig som alle andre normbrydende forfattere op ad den sublime lovbyrder Shakespeare. Ydermere tillader genren ikke bare stemningsskift, men også en udvidet virkelighed: her er genfærd, her er portrætter af personer, der pludselig spadserer ud af rammen, og en gigantisk skikkelse samler sig i historiens løb langsomt sammen af diverse separat optrædende krops- og rustningsdele — en fod her, en hjelm dér — indtil den ender med at sprænge Otrantoborgen til atomer, for derpå at stige til himmels ledsaget af engle. Den slags er tilladeligt, siger Walpole, fordi det troværdigt viser, hvordan mennesker reagerer i ekstrem-situationer. Den noget pompøse, for ikke at sige svulstige, personschildring er altså realistisk nok, fordi de nævnte fænomener netop opfordrer til alt andet end fornuft og konversation.

De begivenheder og menneskelige reaktioner, der her begejstrede publikum, er altså ikke fornuftsbetonede, og Walpole lægger da også i en dedikation vægt på at fremkalde den ideelle – kvindelige – læsers tårer, sukke og medfølelse. Hans hovedpersoner er undertiden så chokerede, at de stammer og stønner og helt mister mælet, fordi ord – fornuftens spejl – ikke kan tolke, hvad de føler. Selv når personerne faktisk formår at finde ord, begynder de altid med et følelsesladet 'Oh', og der er stribevis af adjektiver som 'frantick' (panisk) og 'distracted' (ude af sig selv), ligesom personerne styres af irrationelle følelser og impulser, mange af dem samtidige og modstridende. Hovedpersonen, Otrantos uretmæssige hersker Manfred, er en yderst firkantet efterkommer af John Miltons Satan fra *Paradise Lost* (1667), men han har det mørke, ædelt forkrøblede og forpinte sind og bliver senere sammen med Satanfiguren ophav til en mængde Manfred'er, ikke mindst den romantiske digter Byrons, ligesom Byron selv til en vis grad blev identificeret, og selv identificerede sig, med denne 'gotiske' heltetype.

---

⁷ Sambrook, s. 144-45.

Fig. 5. Louis François Roubiliac, *Monument to Lady Elizabeth Nightingale*

Det gotiskes moderne teoretikere mener generelt, at den gotiske roman manglede at tage det sidste skridt, før den blev det, vi dag kalder gotisk.⁸ For vi forbinder nu det gotiske gys med skildringen af en virkelighed, der ikke hænger logisk sammen, og hvor der ikke er nogen overordnet styring. Det uhyggelige er her ikke det, vi frygter med god grund, dvs. meningsfuldt, men netop det, hvor tingene mister deres mening. Vi rammes ikke bare af tragedie, men af meningsløshed; eller konfronteres med fænomener, der ikke kan placeres og dermed sprænger hele vores verdensbillede. Det gotiske bliver tit forbundet med 'overskridelse' i epistemologisk forstand. I *Castle of Otranto* er Gud stadig ved roret, for de overnaturlige fænomener viser sig at arbejde for og kulminere i genindsættelsen af den retmæssige ejer som fyrste af Otranto, hvorefter de som sagt samler sig i én figur og stiger til himmels. Dermed er den ikke ægte gotisk, lyder argumentet så.

Jeg vil dog argumentere for det modsatte og påstå, at denne første gotiske roman er 'ægte' gotisk i betydningen 'grænseoverskridende', 'norm(ned)brydende'. I dag forekommer det os nærmest ubegribeligt, at nogen skulle have fundet *Otranto* uhyggelig, men vi ved fra samtidens læsere, at de følte hårene rejse sig på deres hoveder under læsningen. Jeg tror, at den ægte uhygge, læserne følte dengang, kom sig af, at bogens skildring af mennesket som netop det modsatte af oplysningstidens typiske ideal: i stedet for det oplyste individ (en enhed) med integritet (en helhed) og autonomi (sig selv nok), er bogens menneske splittet og formet af kræfter uden for det 'selv', der er sammenfaldende med kroppen. Manfred er oplyst og reflekterende, men ender altid med at handle ud fra motiver, der er nedlagt i ham af slægten, idet han ubændigt forfølger sit dynastis erkendt uretmæssige krav på fyrstedømmet. På denne måde kan fædrenes synder altså siges at nedarves i syvende led, som der står i Bibelen. Samtidig ender Manfred med at myrde sin egen datter. Det sker ved en fejltagelse, men gennem drabet gør han sig selv barnløs, uden arving, og bogen antyder, at hans 'gode' side, den, der underbevidst erkender sin slægts kriminelle handlinger, arbejder for den retmæssige slægt, således at Manfred ved det tragiske mord på sin datter baner vejen for den rette fyrste. Manfreds splittelse belyses ikke bare gennem hans handlinger, men også gennem hans 'objektive korrelativ', selve den gotiske borg Otranto, det hus der er domicil for Manfreds 'hus' i metaforisk forstand. Ligesom Manfred og hans 'hus' udslettes, udslettes også borgen, idet den onde samvittigheds fragmenter langsomt samles til den rette ejers genfærd, der får borgen til at styrte i grus.⁹ Her møder vi med andre ord den første af de mange gotiske borge og huse, vi senere skal møde i store victorianske gysere som Edgar Allan Poes 'The Fall of the House of Usher' (1839) og Robert Louis Stevensons *Dr Jekyll & Mr Hyde* (1886) og helt op til i dag, hvor den ujævnt skrivende Anne Rice aldrig er bedre, end når hun i *Heksetimen*

⁸ Dette synspunkt repræsenteres bl.a. af den indflydelsesrige Rosemary Jackson i *Fantasy: The Literature of Subversion*, når hun siger, at tidlige gotiske romaner ikke er ægte gotiske i vor forstand, fordi det overnaturlige i disse bruges som redskaber til at genoprette en moralsk stabilitet og kristen verdensorden i en midlertidig krise, s. 97.

⁹ Et 'objektivt korrelativ' er den modernistiske digter T.S.Eliots betegnelse for en genstand, der gennem sin tilknytning til en bestemt person eller ting har ikonografisk karakteriserende betydning.

(1990) beskriver det hjemløste, belivede hus på First Street i New Orleans – Mayfairslægtens 'objektive korrelativ'. Walpoles Manfred-skikkelse rummer det gotiske ved at være underkastet uforenelige kræfter, der til dels styres af fortiden (som jo konkret set slet ikke findes) og slægtsidentiteten, dels af båndet til denne mystiske borg, der synes at opføre sig som hans underbevidsthed. Og disse kræfter benægter, at selvets grænser skulle falde sammen med kroppens, at individet skulle være det autonome, rationelt tænkende menneske, der er oplysningstidens store opdagelse og helt. Walpole karakteriserede sin gyser som 'gotisk', og det dannede skole. Og selv om han skrev som en brækket arm – det er nok den tåbeligste og stilistisk mest ubehjælpssomme bog, der nogen sinde har opnået kanonisk status – fortjener han at blive krediteret som 'gotisk' selv indenfor en moderne forståelsesramme.

The Castle of Otranto blev vanvittig populær – en berømt beslægtet, måske afledt version kender vi fra Mozarts *Don Giovanni* - og snart væltede det frem med gotisk litteratur. For det kalder vi det i dag, selv i Danmark, men også først i dag: mens ordet 'Gothic' straks efter Otranto etablerede sig i det engelske sprog som betegnelse for det uhyggelige, er de først de sidste tyve-tredive år, at vi ser det danske adjektiv 'gotisk' anvendt på denne måde.

Dette var historien om, hvordan det gotiske vandt indpas i vores moderne kultur som betegnelse dels for middelalderens kirker, dels for en form for litteratur, der i dag næsten er blevet *mainstream*. Det er blevet sagt, at postmodernisten med dens paradigmebrud, dens nedbrydelse og sammenblanding af virkeligheder, netop er ensbetydende med, at det gotiske nødvendigvis må blive *mainstream*; normbrydning er normativ.¹⁰ Men hvis det er rigtigt, og det er det måske, kan man forudsige 'det gotiskes' død, eller at ordet snart må undergå endnu et betydningsskift. For når 'det gotiske' bliver *mainstream*, fordi det overskridende er blevet normen, så betyder det jo netop opløsningen af den norm eller normalitetsramme, der er det gotiskes forudsætning; det anede, det utilpassede, det mystisk grænseoverskridende er alle steder, absurd, men ikke uhyggeligt, for nogle endda en kilde til 'jouissance'. For den moderne skribent og læser vil problemet da hverken være absurditet eller latter, men kedsomhed: hvis den opløste virkelighed er vores nye normative sandhed, da er ikke gyset, men kun gabet tilbage.

Institut for Litteratur, Kultur og Medier
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M

---

¹⁰ Se f.eks. Fred Botting, *Gothic*, 2001.

Kilder

Botting, Fred. 2001. *Gothic*. London: Routledge.

Jackson, Rosemary. 1981. *Fantasy: the Literature of Subversion*. London: Routledge.

Sambrook, James. 1986 . *The Eighteenth Century: The Intellectual and Cultural Context of English Literature, 1700-1789*. Longman: Harlow.

Walpole, Horace. [1764] 1996. *The Castle of Otranto*. Ed. W.S.Lewis. Oxford, Oxford UP.

Bo Hakon Jørgensen:

GOTIK SOM METAFOR FOR MODERNISME OMKRING 1900

Jeg har i min bog fra 1977: *Maskinen, det heroiske og det gotiske* været inde på denne sammenhæng med hensyn til især Johs. V. Jensens og Sophus Claussens forfatterskaber, og jeg skal i det følgende tillade mig at genfortælle de vigtigste pointer om gotik fra bogen. Johs. V. Jensen udgav i 1901 essaysamlingen *Den gotiske Renæssance*, hvor et af hovedmotiverne er modsætningen mellem romansk og gotisk livsopfattelse, som han så den komme til udtryk i kunst og samtidens begivenheder. Nogle år senere kunne man hos hans modsætning, Sophus Claussen, læse følgende i opsatsen 'Normannernes Spor' fra 1908 (Optrykt i *Løvetandsfnug* 1918):

Jeg mærker i mig selv Spændingen af Buer og Klange af Hvælvinger, som forudsiger en Urskov af Toner, en ny Gotik.

Det var oprindeligt denne brug af ordet 'gotik', som fik mig til at sammenstille de to forfatterskaber og tiden omkring 1900, idet jeg dog også skævede til Asger Jorns fremstilling af århundredskiftetegneren Johannes Holbeks betydning: 'Johannes Holbek og nutidens kunstopfattelse', der fremhævede Holbek (1872-1903) som en gotisk kunstner, og som stod i et katalog til udstilling af kunstnerens værker på Silkeborg Museum 1965. Endelig for det fjerde vidste jeg, at komponisten Erik Saties (1866-1925) værker for klaver blev kaldt for *musique gotique* af hans elev Claude Debussy. Hvad var kort sagt fællesmængden og betydningen i denne samtidige nyopvækkelse af ordet 'gotik' omkring 1900? Til besvarelsen af dette spørgsmål tog jeg udgangspunkt i P. Frankl(s) *The Gothic* (Princeton 1961), som indeholder følgende formel for den gotiske stil: 'The Form as a Symbol of its Meaning'.

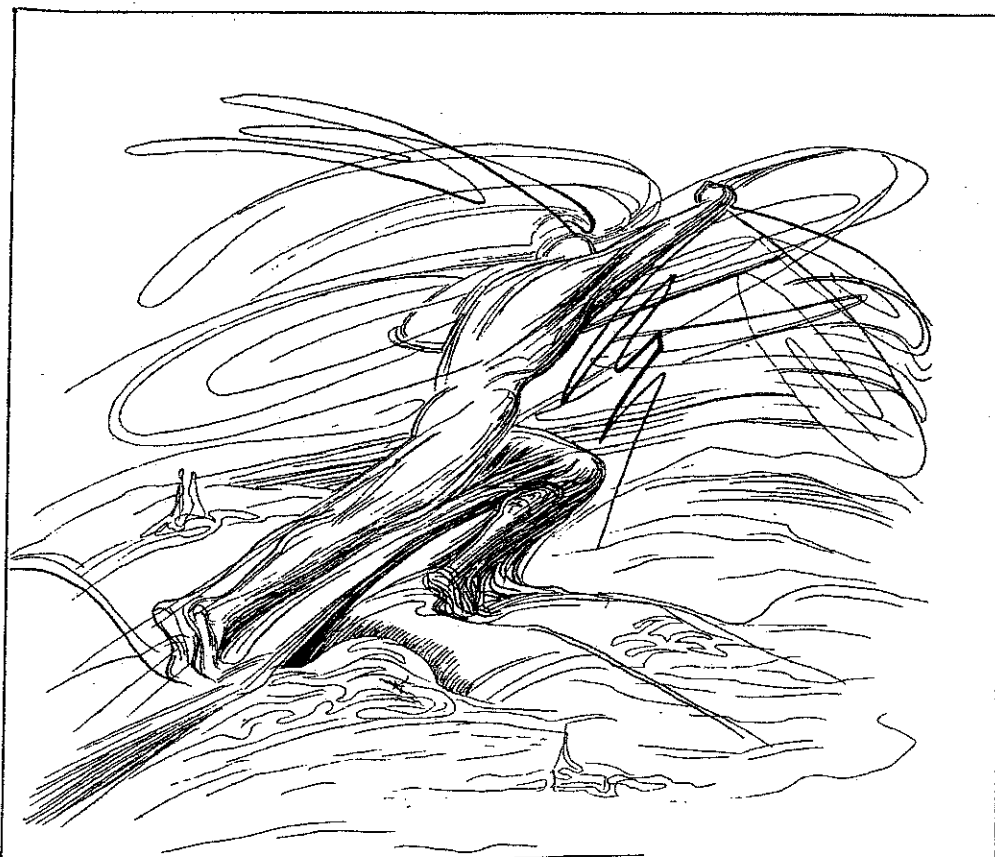
Denne formel synes næsten redundant, men jo mere man spekulerer over den, jo mere åbner den sig og viser sig anvendelig. For det første antyder den, at formen ikke er endelig men kun peger. For det andet, at det man ser, ikke er det, man egentlig skal gå efter, men snarere den skjulte hensigt. Formen er ikke meningen, men kun symbol for den, lige som kirkens form er en henvisning til gudsriget og samtidig en foregribelse af gudsriget på jorden. For at komme til gudsriget skal formen i dens foreløbighed overskrides. Handlingen at skabe formen er kun foreløbig, provisorisk, for det egentlige skjulte, den udtrykker.

Jorns artikel om Johannes Holbek er en slags kunsthistorisk fantasteri, men ikke mindre spændende af den grund, idet den tegner en vej til forståelse af ideer omkring 1900 i kunsten og her især brugen af ordet 'gotik'. Man ønsker med udgangspunkt i anarkismen i en kombination med mystikken (Bakunin – Wagner), at bekæmpe den klassiske kunsts dogmatik ved at sætte den absolutte abstraktion op mod den. Den datidige moderne kunst giver mening ved at bevæge sig i retning af det, som samfundet og dets borgere finder meningsløst. Nonsens eller dumhed bliver en ny erkendelsesvej i det nye relativistiske verdensbillede omkring 1900 (jf. Einsteins relativitetsteori 1905/1915). I forlængelse af romantikkens trinrække: mineral – plante – dyr – menneske, tror man sig som led i en fortsat udviklingslinie, der er i gang med at forvandle det faste stof til rent lys. Ligeledes vil den klare klassiske form opløse sig i sin modsætning rent lys, geometrien forvandle sig hen imod det stedløse og utopiske. Rumdimensionerne vil overgå til en bevægelsesorientering (fra genkendelige huse til bevægede streger i det abstrakte maleri). En stadig stigning i mangfoldigheden af orienteringer strækker sig fra krystallet, der er uden orientering, over planten, som er op-ned orienteret, over dyret der desuden har højre-venstre, frem til mennesket det behersker tre bevægelsesorienteringer: op-ned, højre-venstre, for og bag. Dette sættes så af Jorn sammen med trinrække i en isklods, der smelter og går over i tilstandsformen vand, der igen fordamper til luft. På samme måde vil ordets gengivelse af virkeligheden overgå til kunstens egen bevægelse, ligesom man fra 1) antikkens firkantede ikke-orientering går over 2) den romanske kirke rundbue og horisontale kirkeform med dens orientering frem mod alteret når frem til den 3) gotiske kirkeform med dens dobbelte orientering i det spidse kirkevindue og kirketårnets vertikalitet og den romanske horisontale orientering. Det gotiske kirkevindue er en såret himmelstræben, hvis to lodrette linier har måttet finde sig i at gå sammen i spidsbuen. Det viser vertikaliteten som en såret stræben. Den banale menneskelige verden er repræsenteret i det horisontale, medens dets stræben ud over denne verdens begrænsninger er indskrevet som en stræben efter lys eller selvoverskridelse opad i spidsbuens sår.

Jorn ser nu dette gøre sig gældende i en særlig nordisk afart af den internationale kunst fra 1900 og frem, en særlig nordisk anarkisme, en gotik, der senere ytrer hos Jackson Pollock og i Cobra-gruppens arbejder, hvor mennesket gennem bevægelsen frigør sig fra ordets og formens bindinger (repræsentativiteten) frem mod abstraktionens direkte menneskelige skaben. Og det er så denne forandring fra romantik til gotik omkring 1900 Johannes Holbek er et eksempel på, idet hos ham ser den klassiske tegning opløse sig henimod bevægelse og fremstillet stræben.

I stedet for afbildningen af en genstand er kunsten gået hen og blevet selve handlingen at male, skrive m.m. Den er blevet ren bevægelse. Det materielle er opløst i bevægelse og lys. Gotik er som modsætning til det romanske gået hen og blevet den kunstretning, som bekæmper den klassiske afbildning ved at lade menneskets frie skaben udfolde sig. Gotik er blevet kampordet mod den klassicistiske verden og som sådan en metafor for

modernisme omkring 1900 i dens forsøg på at nå hinsides ideerne til det materielle, den kropslige stræben og virkelighed.

Evige jødeland!

-- At ville rose en Profet er ligesaa vanvittigt som at ville kysse et Lokomotiv, der farer forbi.

Johannes Holbek, *Om Midlet*. Kbh. 1899

Johs. V. Jensens gotiske renæssance

Johs. V. Jensen kaldte maskinens tid¹ (dvs. omkring 1900) for 'Den gotiske Renæssance' og understregede med ordet 'gotik', at denne handlingens løsning på bevidsthedens problem efter hans mening var af speciel nordeuropæisk oprindelse, forbundet med de gotiske folks hovedkarakter, sådan som den i moderne tid kom rene til udtryk i Amerika gennem disse folks indvandring. I *Den gotiske Renæssance* (1901) definerer han ikke nærmere begrebet men benytter det synonymt med protest mod 'det romanske'. Senere hen, i bogen *Introduktion til vor Tidsalder* (1915), kommer han flere steder ind på begrebet, og disse steder afslører, at han ikke var ganske uvidende om hvilket felt, han bevægede sig ind på ved at bruge et udtryk ['gotik'], som i øvrigt med stort held kan benyttes på andre af 1890'er-kunstneres bestræbelser. Han skriver f.eks.:

Hvad der staar her er selv Gotik! Grib mig i al den Svimmelhed I vil, sig at Taarnet hælder, Gotik er hvad der var Hjernesvind indtil det blev sandt, eller omvendt, det der ingen Form har men som vil favne altet og skifter Form gennem Former, Gotik er det Uslukkelige og det Uskrevne; hvad her staar er en Skyskraber, er det saa godt? (s. 52, IvT, Kbh. 1915)

For mig opløser det hemmelighedsfulde i Gotikens hele religiøse Apparat sig i Bestanddele hentet sammen fra Begrebet Rejse (s. 162).

'Guds Rige' er tabt paa Jorden, men er det ikke Træk for Træk bleven en Virkelighed i Gotiken, er den Inderlighed, hvormed de Gamle søgte og rejste og byggede paa Stedet store Afbilleder og fyldte dem med Sfarernes Musik, Guds Moder og det evigt Kvindelige, er det ikke Guds Rige selv? (s. 163).

Gotik er altså for Johs. V. Jensen længslen efter det absolutte [før af Jorn kaldt stræben efter lys, ren bevægelse], der under sin stræben afsætter et afbillede af det absolutte. Det er den hæmmede rejse, som i stedet for at nå frem rejser på stedet i fantasiens forsøg på at genskabe stedet, hvor rejsen skulle gå hen.

Det er en stræben ud af bundetheden og det givne, hvorfor den ifølge *Den gotiske Renæssance* også udmærker sig ved at være en emancipatorisk (s. 44) bevægelse drevet frem af en analytisk evne (s. 68/192), der altid er i opposition og 'vil naar Tilværelsen ikke vil' (s. 134) og med en vilje til frihed som grundholdning. De egentlige gotiske personligheder er derfor særlinge og skævgroede karakterer, der på trods af deres hæmninger alligevel vil og derfor kan. Det gotiske er som følge heraf meget klart det frigørelsesideal, som [...] Georg Brandes [figurerede som det] luciferisk stræbende princip mod lys, klarhed og overskuen. Men netop det skævgroede står jo i modsætning til Georg

---

¹ Direkte citering af BHJ, *Maskinen, det heroiske og det gotiske*. Odense 1977, s. 20ff. Skarp parentes angiver mine indgreb 2006.

Brandes hellenistiske menneskebillede, og her i denne modsætning er vi ved kernen af det gotiske og det, Jensen opfatter rigtigt, nemlig at i og med at en vertikal stræben mod det absolutte udløses, så er det samtidig typisk for det gotiske væsen, at den fortolkes og forstås i forhold til horisontale menneskelige vilkår. Det er denne dobbelthed i det gotiske, der så at sige kræver det absolutte i det dennesidige genbillede [som Frankls formel 'The Form as a Symbol of its Meaning' udtrykker]. Den gotiske Katedral er som form symbolet på Guds rige, er selve Guds rige på jorden.

Den kunsthistoriske forståelse af gotikken i dag er, at den er en fælleseuropæisk stilbestræbelse i tiden fra ca. 1200 til ca. 1500. Kernen i denne bestræbelse er at udtrykke den stræben efter lys og frihed, som de ændrede magtforhold i datidens europæiske samfund medførte. Bindningen til de stærke kirkelige magtcentre opløstes lidt efter lidt og kunstnere og håndværkere fandt aftagere inden for andre og mere verdslige kredse end kirken. Dette forstærkede det realistiske element i deres kunst, ligesom de til en vis grad fik udskiftet deres kirkelige symbolsprog med et, der var mere direkte orienteret efter menneskers sanselige erfaringer.

Korstogene medførte en enorm udvidelse af det geografiske rum, ja, de fik ligefrem karakter af ekspansion ud over det kendte landområdes grænser. Mange vendte hjem fra de hellige steder med indtryk, som kunne bruges til at forstå de kirkelige dogmer på en mere personlig måde. Men det er samtidig også skolastikkens tidsrum med dens fornyede interesse for lærdom. Således søgtes der både intellektuelt og følelsesmæssigt efter klarhed og sandhed. De store gotiske katedraler med deres spidsbuer, gennembrudte søjler og dynamiske struktur, blev eksemplet på, hvorledes de mange individuelle håndværkere og kunstnere kunne arbejde sammen under en fælles vilje, der ofte tog generationer før den nåede sit mål, den færdige bygning.

Det var dobbeltheden, det absolutte over for håndværket og kunstens forsøg på at fastholde et genbillede af det, og det var det individuelle opgåen i den fælles vilje uden tab af intensitet, som interesserede kunstnere dybt omkring århundredskiftet [1900]. Det hænger sammen med den fase, som industrialiseringen og dermed frigørelsen i forhold til gamle standsmæssige og geografiske bindinger befandt sig i. I slutningen af det industrielle springs fase i England skrev John Ruskin i 1852-53 om gotikkens natur:

Gå hen og se på den gamle katedral facade. Du har ofte leet af de gamle skulptørers groteske ukyndighed, se nu endnu engang på disse skæve trolde og formløse vidundere, på de stive strenge statuer uden anatomi. Men hån dem ikke, thi de er vidnesbyrd om den levende kraft som besjælede disse døde stenmasser og om den frihed, som var deres. De ejede tankens frihed, en plads i tilværelsen, som ingen love, ingen privilegier, ingen velgørenhed kan sikre os, men som hele Europa må sætte alt ind på at genvinde for sine børn. (---)

Jeg tror at jeg allerede har sagt nok til at vise læseren, at den klodsethed og ufuldkommenhed, som gjorde betegnelsen 'gotisk' til et skældsord, ret forstået er en af den kristne arkitekturs ædleste egenskaber og dertil endog den væsentligste. Det kan

synes et paradoks, men det er ikke desto mindre en vigtig sandhed, at ingen arkitektur kan være virkeligt ædel, hvis den ikke er ufuldkommen. Det er let at vise. Eftersom arkitekten, som vi må antage kan gøre alting fuldendt, ikke kan udføre arbejdet med egne hænder, så må han vælge mellem to ting. Han må enten gøre sine arbejdere til slaver som de gamle grækere og vore dages englændere og tilpasse sit værk efter slavernes kapacitet, hvilket indebærer, at han må sænke kvaliteten. Eller også må han acceptere sine arbejdere, sådan som de er, lade dem vise deres svagheder tillige med deres stærke sider, hvilket får til følge, at hans værk bliver ufuldkommet, som den gotiske kunst, men så ædel som vor tidsalder kan frembringe den.

For Ruskin handler det tydeligvis om, at gotikkens natur er *viljen* til at udføre formen, *friheden* til det og ikke selve formen, da den altid vil være ufuldkommen.

Men det er også en evne til at godtage de svagheder, man måtte have, og vende dem til en styrke, med [Johs. V.] Jensens ord: 'Hvad der var Hjernesvind indtil det blev sandt'. Set i endnu større perspektiv, som Ruskin gerne ville det, er det gotiske en protest mod den borgerlige livsform, som forsøger at skjule sit fundament, udbytningen af arbejderklassen og i det individuelle f.eks. fortrængningen af de erotiske tilbøjeligheder. Det gotiske vil velsigne alle dele på trods af deres individuelle afskyelighed, fordi de lader sig indordne under en fælles vilje; det vil sige, at den gotiske kunstner må vedgå sine begrænsninger, sine arbejdsbetingelser og vende dem til en styrke, og deraf springer den gotiske kunsts dobbelthed: vertikalitet – horisontalitet.

Man kan spørge sig selv om man ikke, ved at blive gotisk kunstner her omkring 1900, ved at skulle fremstille begrænsningerne i arbejdet side om side med idealet, faktisk tog livet af det, således at enkeltdeles realisme [deres materialitet] dvs. deres begrænsning blev det egentlige. I spørgsmålet om kunstens legitimering vil det da betyde, at det grundlag, hvorfra der skal argumenteres, er virkeligheden og ikke kunstens. Det er dette problem, som Ibsen fremstiller i *Når vi døde vågner* [1899], hvor kunstneren Rubek netop i sit mesterværk [skulpturen:] 'Opstandelsens Dag' har rykket idealet, som Irene har været model til, tilbage i baggrunden for at lade noget andet træde frem. Rubek:

Jeg diktet *det* til som jeg rundt omkring meg i verden så med mine øyne. Jeg måtte ha det med. Kunne ikke annet, Irene. Plinten videt jeg ut, så den blev stor og rommelig. Og på den la jag et stykke av den buede, bristede jord. Og opp av jordrevnerne vrimler der nu mennesker med dulgte dyreansikter. Kvinner og menn, - slik som jeg kjente dem ute fra livet.

Det er i egentligste forstand arbejdsbetingelserne, Rubek har ladet fortrænge idealet, der derfor ikke længere står i 'midten' med 'lysglæden' over sig.

For Johs. V. Jensen var disse svagheder og arbejdsbetingelser de forudsætninger, han mødte op med i den københavnske litterære verden, selve hans hjemstavnsafhængighed og den dertil knyttede erfaring om fattigdom og skævgroethed. Deraf voksede hans hidsighed

mod det romanske [det æstetiske i traditionel sydlandsk forstand], som den kom til udtryk i [*Den gotiske Renæssance*], i protesten mod den spanske folks idealisering af krigen [den amerikansk-spanske ved Cuba 1898], hvor de så bort fra alle dens rædsler.²

Sophus Claussen og det gotiske

Claussen bruger, så vidt jeg ved, kun ordet 'gotik' denne ene gang i det indledningsvist citerede. Det kan derfor synes en halsløs gerning at holde hans kunstneriske bestræbelse fast på denne betegnelse. Men når Claussen omkring Pariser-eksilet 1906-1911 i stadig højere grad bevæger sig bort fra det selvoplevede som tema i lyrikken til fordel for fantaserede fabler (f.eks. 'Imperia') er det fordi, han lader dumheden komme til ære og værdighed som det produktive indfald i digtningen. Dumheden eller dårskaben bliver sådan set digtets materielle betingelse, dets måde at blive til rent lys eller ren bevægelse, sådan som Jorn så udviklingen i sin artikel om Holbek som gotisk kunstner. I den hengivelse til tilfældigheden i indfaldet eller dumheden ligger der et klart oprør mod det klassisk forståelige og accepterede, som er det centrale i 1900-århundredskiftets forståelse af det gotiske. Det er så at sige kroppen i bevidstheden, der producerer disse tilfældige indfald som i digtet 'Jeg gav den unge Gud mit Hjerte' (1925), hvori det hedder om digterjeget, hvor det sidder og fabler om at komme i gang med digtet:

(...)

O det er ikke lutter Rygter
At vi har flættet Vinløv om vor Pande
Og hilst den skønne Rus. Jeg maa dog sande,
Hvor skønt det er igen at blive nøgter...

At være helt alene, klar og vaagen
Og føle Livets Længsler fint husere:
En kølig Ranke og en Bajadere
Omslynger mig ... nu letter Morgentaagen.
En kølig Ranke og en Bajadere
Gaar som en ufødt Tanke frem. Hvad mere?
En Bajdere og en kølig Ranke –
En Dumhed bragt i Form det er en Tanke ...

Naar Verset ryster stolt sin Løvemanke.

---

² Slut for citering fra *Maskinen, det heroiske og det gotiske*.

Her er arbejdsbetingelsen indskrevet i digtets tøvende og famlende måde at bevæge sig på. Det ved simpelthen ikke, hvad meningen er med det, det siger – og så pludselig får det hjælp af den umulige rimforbindelse 'ranke – tanke'. Dumheden eller materialet i sig selv finder vej for det.

Konklusion

I den hengivelse til de materialet, i bred forstand, for at lade det udvikle sig efter sine egne indbyggede love, sådan som det var modernismens skjulte ideologi, ligger den kunstneriske betydning i 1900-århundredskiftets brug af ordet 'gotik'. De uvelsignede sider af personligheden gøres til den skabende kraft, der sprænger sig vej gennem den barriere, som offentlig liv og moral sætter for dem. De fortætter sig så i en form, der alligevel gør dem antagelige i den selv samme offentlig, der ikke indser det provosoriske eller foreløbige i formudtrykket, dvs. allegorien for det oprørske stræbende mod det absolutte. Ligesom katedralens mangfoldige individuelle håndværkere og deres ofte dæmoniske produkter kunne samles til en fælles styrke i kirkebygningens gudsvelsignede form.

Brugen af ordet 'gotik' i kunsten omkring 1900 er en metafor for den modernisme, der få år senere med Picassos 'Frøkenene fra Avignon' (1907) skulle bevæge sig mod den rene abstraktion og kunstneriske handling frem for klassisk tematik. Bevægelsen frem mod digtets rene sproglige 'gøren', eller, som Jorn ville sige, mod stof transformeret til lys gennem oprørsk handling.

*Institut for Litteratur, Kultur og Medier
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M*

Bibliografi

- Sophus Claussen, *Løvetandsfnug*. Kbh. 1918.
P. Fraenkl, *The Gothic*. Princeton 1961.
Johannes Holbek. Silkeborg Museum 1965.
Johannes V. Jensen, *Den gotiske Renæssance*. Kbh. 1901.
Asgar Jorn, 'Johannes Holbek og nutidens kunstopfattelse'. In: *Johannes Holbek*. Silkeborg 1965. S. 12-26.
Bo Hakon Jørgensen, *Maskinen, det heroiske og det gotiske*. Odense 1977.

Mindre Skrifter
udgivet af
Center for Middelalderstudier
Syddansk Universitet, Odense
Nr. 25, 2006

ISSN 1601-1899